

KERKÜK VAKFI

KERKÜK TÜRKMENLERİ BİMECELERİNDE YAPTI VE KİNDİ

Murtaza ASAFOĞLU

**KERKÜK
TÜRKMENLERİ
BİLMECELERİNDE
YAPI VE KONU**

- 2634 -

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin

İşlər İdarəsi

PREZİDENT KİTABXANASI

İstanbul - 2010

Yayın Nu: 45
Türkçe Seri Nu: 33

Kerkük Türkmenleri Bilmecelerinde Yapı ve Konu
ISBN 978-975-6849-42-2

TC
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI
0907-34-009033

Kerkük Vakfı İktisadi İşletmesi
(İzzettin Kerkük Kültür ve Araştırma Vakfı İktisadi İşletmesi)

İletişim
Yazışma adresi: P. K. 20 - Cerrahpaşa - İstanbul
Nevbahar Mahallesi Kuka Sokağı
Huzur Apt. Nu: 1/1 Fındıkzade
Fatih-İstanbul
Tel: (0212) 584 00 75 - Faks: (0212) 584 00 76

web: www.kerkukvakfi.com
e-mail: kardaslik@kardaslik.org

Birinci Baskı
Ağustos, 2010

Kapak ve Sayfa Tasarımı
Ercan ŞİMŞEK

Baskı
Yaylacık Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Litros Yolu Fatih Sanayi Sitesi
No : 12 197-203 Topkapı - İstanbul/Türkiye
Tel: +90 212 612 58 60 Fax: +90 212 612 42 02

İstanbul – 2010

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	9
KISALTMALAR	10
ÖNSÖZ	11
GİRİŞ: BİLMECELERİN DÜNYA, BUGÜNÜ	15
Bilmecelerin Kökeni, Bilmece Terimi ve Kavramı.....	16
Bilmece Nedir.....	16
Bilmecelerin İlk Kaynaklar	17
Bilmecelerin Terimi ve Kavramı	18
Bilmecelerin Doğuşu.....	21
Bilmecelerin İcra Ortamı.....	24
Bilmeceleri Kimler Söyler.....	26
Bilmece Ne Zaman ve Hangi Amaçla Söylenir... 26	
Bilmeceler Nasıl Söylenir	27
Bilmecelerin Yapısı	30
Kerkük Türkleri Folklorunda Bilmece Kavramı ve	
Bilmecenin Tarihi.....	31
Kerkük Türkleri Bilmecelerinde İcra Ortamı.....	34
Bilmece Üzerinde Yapılan Çalışmalar	36
Türkiye de Yapılan Çalışmalar	36
Kerkük Türklerin de Yapılan Çalışmalar.....	44
Diğer Ülkelerde Yapılan Çalışmalar.....	45
I. BÖLÜM: KERKÜK TÜRKLERİ BİLMECELERİNDE	
KONU	48
Yiyecek ve İçeceklerle İlgili Bilmeceler	49
Yemekle İlgili Bilmeceler.....	49
Tatlılarla ilgili Bilmeceler	49
Sebzelerle İlgili Bilmeceler.....	49
Meyvelerle İlgili Bilmeceler	50
Kuru Yemişlerle İlgili Bilmeceler	50
İçeceklerle İlgili Bilmeceler	50
Tabiatla İlgili Bilmeceler.....	51
İnsan Organlarıyla İlgili Bilmeceler.....	51
Dinle İlgili Bilmeceler	51

Eşyalarla İlgili Bilmeceler.....	52
Döşeme Eşyalarıyla İlgili Bilmeceler.....	52
Süs Eşyalarıyla İlgili Bilmeceler.....	52
Mutfak Eşyalarıyla İlgili Bilmeceler.....	53
Dikiş Eşyalarıyla İlgili Bilmeceler.....	53
Kırtasiye Malzemeleri ile İlgili Bilmeceler.....	54
Giyeceklerle İlgili Bilmeceler.....	54
Görsel ve İşitsel İletişim Araçlarıyla İlgili Bilmeceler.....	55
Aydınlatma Araçlarıyla İlgili Bilmeceler.....	55
Müzik-Çalgı Aletleriyle İlgili Bilmeceler.....	56
Hayvanlarla İlgili Bilmeceler.....	56
Evcil Hayvanlarla İlgili Bilmeceler.....	57
Vahşi Hayvanlarla İlgili Bilmeceler.....	57
Diğer.....	57
Sosyal ve Kültürel Hayatla İlgili Bilmeceler.....	57
Aile Kurumuna İlişkin Geleneklerle İlgili Bilmeceler.....	57
Aile Bireyleriyle İlgili Bilmeceler.....	58
Ölüm ve Ahiret İnancıyla İlgili Bilmeceler.....	59
Ağaçlarla İlgili Bilmeceler.....	60
Meyve Ağaçlarıyla İlgili Bilmeceler.....	60
Diğer Ağaçlarla İlgili Bilmeceler.....	60
Taşıtlarla İlgili Bilmeceler.....	60
Kutsal Yerlerle İlgili Bilmeceler.....	61
Çeşitli Bilmeceler.....	61
II. BÖLÜM: KERKÜK TÜRKLERİ BİLMECELERİNDE YAPI	63
Şekil Özelliklerine Göre Bilmeceler.....	64
Şiir Şeklindeki Bilmeceler.....	64
Düz Yazı Şeklindeki Bilmeceler.....	67
Yüklemine Göre Bilmeceler.....	68
Kuralı Cümle Şeklinde Olanlar.....	68
Devrik Cümle Şeklinde Olanlar.....	69
Kafiye Durumuna Göre Bilmeceler.....	69
İki Dizeli Olanlar.....	103
Üç Dizeli Olanlar.....	103

Dört Dizeli Olanlar.....	104
Beş Dizeli Olanlar.....	106
Altı Dizeli Olanlar.....	106
Yedi Dizeli Olanlar.....	107
Sekiz Dizeli olanlar.....	108
Cevabı Veriliş Şeklinde Göre Bilmeceler.....	110
Cevabı Bilmecelerin İçinde Verilenler.....	110
Cevabı Bilmecenin Dışında Olanlar.....	111
Cevabın Sayısına Göre Bilmeceler.....	111
Tek Cevaplı Bilmeceler.....	112
Birden Fazla Cevabı Olan Bilmeceler.....	112
III. BÖLÜM: KERKÜK TÜRKLERİNİN BİLMECELERİNİN VARYANTLARI	115
IV. BÖLÜM: KERKÜK TÜRKLERİ BİLMECELERİNDE FORMEL İFADELER	120
V. BÖLÜM: METİNLER	135
KAYNAKÇA.....	179
KAYNAK KİŞİLER.....	182
KAYNAK-ESERLER.....	183

SUNUŞ

Kültür unsurları bir milletin birliği, bütünlüğü, dirliğini temin etmede önemli bir yere sahiptir. Ait olduğu toplumun dünyaya bakış açısı yanında dünya devletleri arasındaki konumunu ve değerini de belirleyen bu unsurlar arasında sözlü ürünlerimizin yeri ise, daha da önemlidir.

Bilmeceler de bu tür sözlü ürünlerimizden biri olup toplumun değer yargısını, ahlakını felsefesini, tarihini, hukukunu, siyasi görünümünü, ekonomik durumunu kısacası kültürel kimliğini ortaya koyar. Nitekim her bilmece yaşadığı bölgenin diliyle anlatılmakla kalmayıp; o milletin düşünce biçimini, dünyayı algılama şeklini, gelenek ve göreneklerini, geçim kaynaklarını hatta çeşitli kurumların işleyişini de yansıtır.

Bu bağlamda Murtaza Haydar ASSAFOĞLU'nun "Irak Türkmen Bilmecelerinde Konu, Yapı ve Formel İfade " konulu kitabı da bu tür bir çalışma olup Irak Türkmen bilmecelerinin belirtilen hususları üzerin de yaptığı kapsamlı bir araştırma ve inceleme; söz konusu Türk topluluğundaki bilmece geleneğinin dünden bu güne gelen çizgi de göz önünde alınarak ortaya konmuş bir eser niteliğindedir.

Bu nedenle kitabın sadece Irak Türkmen Folkloru ve kültürü değil Türk Dünyası folkloru ve kültürel kimliğinin tespitinde önemli bir rol üstleneceği ve bu alanda haklı yerini alacağı düşüncesindeyim.

Prof.Dr. Nerin Yayın
İzmir-2010

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
Yay.	: Yayın
Kit.	: Kitapevi
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
vs.	: ve saire
Söz.	: Sözlük
ss.	: sayfadan sayfaya
Haz.	: Hazırlayan
Çev.	: Çeviren
No	: Numara
C.	: Cilt
Y.	: Yıl
S.	: Sayı
Ün.	: Üniversitesi
A.K.	: Aydın Kerkük
S.S.	: Suphi Saatçi
A.B.	: Abdulletif Benderoğlu
KK	: Kaynak Kişi
YLT.	: Yüksek Lisans Tezi
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedi
TRT	: Türkiye Radyo Televizyon
MFAD	: Milli Folklor Araştırma Dergisi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı

ÖNSÖZ

Tezimiz “ Kerkük Türkleri “Bilmecelerinde Konu ve Yapı “ adını taşımakta ve giriş ile başlamakta olup dört bölüm halinde düzenlenmiştir.

Giriş kendi içinde altı başlık olarak ortaya konmuştur; “Bilmecelerin Kökeni, Bilmece Terimi ve Kavramı” başlığında bilmece türünü tanımı, bilmecelerin kaynağı ile söz konusu türün terim ve kavram olarak tanımlanması yapılmış; “Bilmecelerin Doğuşu”yla da bu türün ilk ortaya çıkışında hangi faktörlerin rol aldığı ortaya konmuştur. Bu bölümün “Bilmecelerin İcra Ortamı” kısmında bilmece söyleyenlerin icra sırasındaki duruşları, bilmecelerin asıl yaratıcıları ve yaşatıcıları icra bağlamında değerlendirilmiş; bu türün söylenme zamanı, ortamı yani sebebi ve nasıl söylendiği üzerinde durulmuştur. “Bilmecelerin Yapısı” adını taşıyan kısımda çeşitli araştırmacıların bu konudaki fikirlerine yer verilirken Kerkük Türkleri Folklorunda Bilmece Kavramı ve Bilmecelerin Tarihi’nde de söz konusu Türklerin bilmeceyi tanımlamaları ve Kerkük Türklerinde bilmecenin tarihi incelenmiştir.”Giriş”in son kısmı “Bilmece üzerinde yapılan çalışmalar adını taşımakta olup bu çalışmalar Türküye Türkleri, Kerkük Türkleri ve diğer ülkeler söz konusu olmak üzere üç ayrı grupta araştırılarak ortaya konmuştur.

Çalışmanın I. Bölümü’nde Kerkük Türkleri bilmeceleri konularına göre incelenmiş ve bu bilmeceler: “Yiyecek ve İçeceklerle İlgili Bilmeceler, Tabiatla İlgili Bilmeceler, İnsan Organlarıyla İlgili Bilmeceler, Eşyalarla İlgili Bilmeceler, Kırtasiye Malzemeleri ile İlgili Bilmeceler, Giyeceklerle İlgili Bilmeceler, Görsel ve İşitsel İletişim Araçlarıyla İlgili Bilmeceler, Aydınlatma Araçlarıyla İlgili Bilmeceler, Mü-

zik-Çalgı Aletleriyle İlgili Bilmeceler, Hayvanlarla İlgili Bilmeceler, Sosyal ve Kültürel Hayatla İlgili Bilmeceler, Ölüm ve Ahi retle İlgili Bilmeceler, Ağaçlarla İlgili Bilmeceler, Kutsal Yerlerle İlgili Bilmeceler, Diğer Bilmeceler” Olarak 15 başlık altında değerlendirilmiş; her başlık kendi içinde de ayrıca sınıflandırılmıştır.

II. Bölüm “Yapısına Göre Kerkük Türkleri Bilmeceleri” adını taşımakla olup dört alt başlık altında toplanmıştır. “Şekil özelliklerine Göre Bilmeceler” başlığında şiir ve düz yazı halinde olanlarına göre ayrı ayrı incelenen bilmeceler. “Yüklemine Göre Bilmeceler” başlığıyla da yapılan incelemede düz ve devrik cümle oluşlarına bakılarak bir tasnif yapılmış; yine iki grupta değerlendirilmiştir. “Kafiye Durumuna Göre bilmecelerde her bilmece tek tek incelenmiş; çeşitli dize sayısını içeren bilmecelerin kafiye farklılıkları üzerinde durulmuştur. Bu bölümün son kısmında bilmeceler “Cevabın Veriliş Şekline Göre” değerlendirilmiş, cevabın bilmece içinde veya ayrı verilenleri yine iki grupta toplanmıştır.

III. Bölüm “Kerkük Türklerinin” bilmecelerinin Varyantları” adını taşımakla olup tespit ettiğimiz on beş bilmecelerin Türküye Türeleri’ndeki varyantları belirlenerek cevaplarıyla birlikte verilmiştir

Çalışmamızın IV. Bölümü “Kerkük Türkleri Bilmecelerindeki Formel İfadeler” başlığıyla verilmiş olup söz konusu ürünlerdeki formellerin tespitine ayrılmış; toplam otuz yedi bilmece tipindeki kalıp ifadeler bilmece örnekleri de verilerek ortaya konmuştur.

Kaynakça kısmında, tezin incelenmesi sırasında başvuru kaynak makale, bildiri, ansiklopedi, kitap, sözlük vb. gibi eserlere verilmiş, “Metinler” bölümünde de, değerlendirmeye aldığımız 424 bilmece numara sırasıyla verilmiştir. Çalışmada derleme metinleri de olduğundan “Kaynak Kişiler” ayrı başlık altında tanıtılmış; diğer metinlerin alındığı eserler “Kaynak Eserler” adıyla belirtilerek tez tamamlanmıştır.

Çalışmamız sırasında özellikle bölüm başlıkları incelenirken her alt başlıkta önce tasnifin sonucu verilmiş, her tasnifin

en az bir örnek verilerek güçlendirilmiştir. Yine alt başlıklar incelenirken de, o başlığa giren metinler numaralarıyla verilmiş; örnekler doğal olarak bunlar arasından seçilmiştir.

Tezin sonlarında yer alan “Metinler” kısmında incelediğimiz bilmeceler, bizim verdiğimiz numara sırasıyla yer almış; her bilmecenin alındığı sözlü veya yazılı kaynak kısaltmalarıyla ve sonunda belirtilerek verilmiştir. Ayrıca bilmecelerin Kerkük Türklerindeki söyleyiş biçimi ve alfabesi ile kaydedildiğini de belirtmemiz gerekir.

Kısaltmalar kısmında hem bilmecelerin elde edildiği yazılı ve sözlü kaynakların, hem de inceleme sırasında kısaltmasına başvurarak kullandığımız başlıca terimlerin açılımları söz konusu edilmiştir

Çalışma Kerkük Türkleri söz konusu olduğunda, bir ilktir. Bu bakımdan bizden sonraki araştırmacılarda tezimizin, başvurulacak kaynaklar grubuna gireceğine inandığımızı belirtmek istiyoruz.

Tezimizin hazırlanması sırasında yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Nerin Yayın’a, sayın hocam Yrd. Doç. Dr. Selami Fedakâr’a, ayrıca Prof. Dr. Yavuz Akpınar ve Araştırma Görevlisi Yılmaz Özkaya’a teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Aynı zamanda tez çalışmam sırasında benden yardımını hiç esirgemeyen maddi ve manevi desteğiyle sevgili anneme sonsuz şükranlarımı takdim ediyorum.

İzmir 2009

Murtaza ASAFOĞLU

GİRİŞ

BİLMECELERİN DÜNÜ, BUGÜNÜ

BİLMECELERİN KÖKENİ, BİLMECE TERİMİ VE KAVRAMI

Bilmece Nedir?

Bilmecelerle ilgili çeşitli çalışmalar ve tanımlar yapılmıştır. Bu tanımların en uygunu da Prof. Dr. Şükrü Elçin'e aittir. Şükrü Elçin'e göre; "Bilmeceler, tabiat unsurları ile bu unsurlara bağlı olayları, insan, hayvan, bitki gibi canlıları; eşya-yı; akıl, zekâ veya güzellik türünden soyut kavramlarla dini konu ve motifleri vb. kapalı bir şekilde, yakın-uzak münasebetler ve çağrışımlarla düşünce, muhakeme ve dikkatimize aksettirerek bulmayı hedef tutan kalıplaşmış sözlerdir."

"Bilmeceler çok eskiden beri var olan ve bütün milletlerde görülen, çok eski bir sözlü halk edebiyatı türüdür. Her toplumda güzel zaman geçirmek amacının doğurduğu yaygın bir zekâ ve söz oyunudur. Âdeta bir oyun ve eğlence türüdür. Canlı ya da cansız olan varlıkların adını anmadan niteliklerini üstü kapalı söyleyerek o şeyin ne olduğunu bulmayı dinleyene veya okuyana bırakmaktan ibaret olan eğlencedir. Belli bir geleneğin gereği olarak oyun, yarışma üretim faaliyetlerinde zaman değerlendirme, bilgi gösterisi gibi fonksiyonları üstlenen, pek çoğu kalıplaşmış mısralardır. Bunların çoğu kafiyeli, aliterasyonlu, cinaslı bir söz oyunu niteliği gösterir. Bilmece kelimesi Anadolu'da değişik isimlerle adlandırılır. Bunlardan bazıları; "mesel, metel, masal, tapmaca, bulmaca, hikâye, söz, dele, fıcık, güzelleme, tanımaca, bilmeli matal" kelimeleri Türkiye'nin değişik bölgelerinde "halk bilmece-si" kavramını ifade etmek üzere kullanılmaktadır. Anadolu dışındaki Türklerde ise genel olarak tap- (bil-, bul-, anlamın-da)fiil kökünden türetilmiş daha başka kelimeler yaygındır. Doğu ve Kuze Türkleri ile Azeri sahası aynı manaya gelen "tabmak" fiilini ve bu kökten türeyen "tabzuğ", "tabmaca" kelimelerini kullanmaktalar. Türkmenler "matal", Kırgızlar, Kazaklar, Karakalpaklar arasında "cumbak", Kazanlılarda "tabışmak" yanında "cumak", Başkurtlarda ise yine bu kökten gelen "yumak" sözü daha yaygındır. Bilinen en eski bil-

1 Şükrü Elçin. Halk Edebiyatına Giriş. Ankara: Akçağ Yayınları (7.Baskı), 2001, s. 607.

meceler, "Codex Cumanicus" adlı Kıpçak metinlerini içeren 14. yüzyıldan kalma bir kitapta bulunmuştur. Araştırmalar halk arasında söylenilen bilmecelerin eskiden beri halk yaşayışında önemli bir yer ihtiva ettiği göstermiştir".²

Bilmecelerin İlk Kaynakları:

Bilmecelerin kaynağının doğu olduğu düşüncesi, bu konuda araştırma yapanların ittifakla birleştikleri bir fıkirdir. İlk yazılı örnekler, kutsal kitaplarda karşımıza çıkar. Nitekim Brahmanizm'in temel eserlerinden olan Vedaların dördüncü kitabı olan Rig Veda'da Sanskritçe bilmeceler bulunmaktadır. Diğer taraftan Eski Ahit'te de Seba Melikesi Belkis ile Hz. Süleyman arasında cereyan eden bilmece yarışmasına ve daha birçok bilmeceye yer verilmiştir.³

Eski Yunanca da bilmece örneklerine rastlanır. Sözcü-ş; Mitoloji kahramanı "Sfenks"ın cevabı insan hayatının safhaları olan ve "Doğduğunda dört, sonra iki daha sonra da uçayaklı canlı hangisidir?" şeklinde kral Oidipus (Gedipus)'a sorduğu bilmece meşhurdur. Türk edebiyatında en eski bilmece metinlerini Kuman dilinde yazılmış olan ve 1303'te yayımlanan Codex Cumanicus'ta buluruz. Codex'te 46 bilmece bulunmaktadır. Türk halkının zekâ ve ince zevklerini parıltısı olarak ortaya konulmuş olan bilmece eğlence vasıtası olmakla birlikte kişilerde muhakeme gücünü düşünce derinliğini geliştirmesi bakımından da önemlidir. Diğer taraftan, Türkçenin estetik yapısını ve edebî zevkin sergilediklerinden dolayı da edebiyatımızda ayrı bir önemi haizdir. Sözlü gelenekte manzum-mensur yapıda ama daha çok manzum özelliktedir.⁴

A. Alperen ise tarih kaynaklarında, toplumların ilkel devirlerinden beri bilmecelere sahip bulundukları belirtilmektedir. İlk yazılı örnekleri kutsal kitaplarda görülen bilmeceleri Altan Alperen "Eski Ahitin Kralları" kitabında Arap olan

2 Hamdi Gülç. Halk Edebiyatı. Konya: Çizgi Kitabevi, 2002, s. 35'den (naklen).

3 Altan Alperen. "Folklor ve Edebiyatın Unutulan Unsuru Bilmeceler." Mili Folklor. S. 31-32, 1996, s. 117.

4 Doğan Ayar. "Türk Halk Şiiri." Ankara: Akçağ Yayınları, 2004 (2. Baskı), s. 469.

Saba Melikesi Belkıs ile Yahudi olan Süleyman Peygamber arasında geçen bilmece yarışması anlatılmaktadır".⁵

Benderoğlu'na göre ise bilmece, insan zekâsının üstünlüğünü denemek amacıyla yaratılmıştır.⁶

Suphi Saatçi de bilmecelelerin zekâ ve muhakeme yoluyla yaratıldığını ifade etmiştir.⁷

Bilmece Terimi ve kavramı:

Bilmeceyle ilgili olarak Divân ü Lügat'it Türk'te bir takım sözlere rastlamaktayız. Bu temel eserimizde, her ne kadar bilmece metinleri yoksa da muhtelif vesilelere "tapmak" fiilinden türetilmiş bazı kelimelere yer verilmiştir. Tabuzgu (nen), (I, 489), tabuzuguk (I, 502), tabuzug (I, 462), tapzuguk (I, 462), bilmece, tabızmak (II, 164), tabuzmak (I, 142), tapuzmak (I, 462), bilmece söylemek, bilmece sormak.⁸

Diğer Türk boylarında yaygın olarak bilinen bilmecelelere Altay Türkleri "tabısak, tabışak, tabkak, taptıruv, tapmaca", Başkurtlar "yomak, tabışmak", Hakas (Abakan)lar "tapçan nımah (tapçan umak, sespak, nımak)", Karacaylar "yumak", Karakapaklar "jumbak", Karaylar "tapmaca", Kazaklar "jumbak", Kırgızlar "tabışmak", Nogaylar "tapmacak", Özbekler "tapışmak cmbak, matal, tapmaca, tapar", Tatarlar "tapışmak, başvatkiç, sir", Tuvalar "tıvızık", Türkmenler "matal, tapmaca, taptı", Uygurlar "tepişmek", Yakutlar da "taabırın" derler.⁹

Bilmeceleler Anadolu'da atlı hekat, atlı mesel, bilmeli matal, bulmaca, dele, fıcık, gazeleme, hikaye, masal, matal, mesel, metel, söz, tanımaca, tanıtımaca, tapaca, tapmaca ve tapaca adlarıyla bilinirler.¹⁰ Nitekim bazı bilmeceleler, masal,

5 Altan Alperen. "Folklor ve Edebiyatın Unutulan Unsuru Bilmeceleler." *Milli Folklor*. C.4. S.31-32, s.117.

6 Abdullatif Benderoğlu. *Irak Türkmen Foloklorundan Örnekler*. Bağdat: Irak Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993, s. 103.

7 Suphi Saatçi. *Kerkük Çocuk Folklor*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2008, ss. 63-65.

8 Besim Atalay. *Divanü Lügati't Türk Tercümesi* I, II. Ankara: 1985.

9 Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I, Ankara: 1991, s. 70-71 ve Metin Ergun. "Altay Türklerinin Bilmeceleleri." Prof. Dr. Saim Sakaoglu'na 55. Yıl Armağanı. Kayseri: 1994, s. 213.

10 Saim Sakaoglu. "Bilmecelelerimiz ve Dört Mısradan Kurulu Erzurum

masal haliki, yahut; matal, matatar; gibi sözlerle başlar.

Bilmecelelerin tanımını yapmak için, yapısının, üslubunun, fonksiyonunun ve muhtevasının bilinmesi gerekir. Bilmece hakkında ilk görüşleri; "bilmeceleler bize genel olarak doyurucu mecazlar sağlar; çünkü mecaz bilmeceyi gerektirdiğinden iyi bir bilmece, güzel bir mecazın oluşmasına yol açabilir (Retorik, III. kitap, 2. bölüm)" diyen Aristo'da buluruz.¹¹

Gaston Paris'e göre bilmece "Anlamı açık olmayan ve günlük kullanıma geçmiş bulunan mecaz ya da mecazlar topluluğudur".¹²

Bilmecenin pek çok tanımı yapılmıştır. Bunlardan bir kısmı çeşitli ansiklopedilerde yer almaktadır. Diğer taraftan ülkemizde bilmece konusunda araştırma yapan bazı bilim adamlarının da oldukça sağlıklı tanımları bulunmaktadır. Özde aynı olmakla beraber yapılan farklı tanımlar da vardır.

Şükrü Elçin; "Tabiat unsurları ile bu unsurlara bağlı hadiseleri; insan hayvan ve bitki gibi canlıları; eşyayı; akıl zekâ veya güzellik nevinden mücerred kavramlarla dini konu ve motifleri vb. kapalı bir şekilde, yakın uzak münasebetler ve çağrışımlarla düşünce, muhakeme ve dikkatimize aksettirerek bulmayı hedef tutan kalıplaşmış sözlerdir"¹³

Amil Çelebioğlu ve Yuzuf Ziya Öksüz: "Mücerred, müşahhas, hemen her mevzun karakteristik bir veya birkaç yönüyle içine alan, daha çok manzum ve sual mahiyetinde, söyleyeni meçhul, tarihimizin karanlık devirlerinden günümüze süregelen halk mahsulleridir"¹⁴ fikrinde birleşirler.

Yardımcı'ya göre, "bilmece tam anlamıyla halk zekâsının ürünüdür".¹⁵

Bilmeceleleri." *Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*. 10. 1970, Erzurum, s. 55 ve Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C I, Dergâh Yay.1977, s. 432.

11 Robert A. Georges-Alan dundes. (Çev. Aslı Göksel) "Bilmecenin yapısı Bir Tanımına Doğru." *Folklor Doğru*. S. 37, 12, 1974, s. 87.

12 Robert A.Georges-Alan Dundes. a. g. m. s. 87

13 Şükrü Elçin. a.g.e. s. 607.

14 Amil Çelebioğlu-Yusuf Ziya Öksüz. *Türk Bilmeceleleri Hazinesi*.

İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1995, s. 7

15 Mehmet Yardımcı. *Halk Şiiri Aşık Şiiri Tekke Şiiri*. Ankara: Ürün Yayınları, 2002, s. 83.

Türk Ansiklopedisi'nde bilmece, "nesneleri, tabiat unsur ve olaylarını, insan uzuvlarını, aletleri, nakil vasıtalarını, hayvanları, nebatları, uzak münasebetler ve tedaviler tarif eden hazır söz kalıpları"¹⁶ şeklinde geçer.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi'nde ise, "Halk edebiyatı türünden somut ve soyut birçok kavramlar ile ilgili üstü lapalı bir soruyu uzak yakın ilişki ve çağrışımlarla düşünce ve dikkatimize aksettirerek karşılığını bulmaya hedef tutan, belli bir geleneğin gereği olarak oyun, yarışma, üretim, faaliyetlerinden zamanı değerlendirme, bilgi gösterisi gibi fonksiyonlar üstelenen, pek çok kalıplaşmış şiirli sözlerdir"¹⁷ şeklinde bir açıklamaya rastlamaktayız.

Gelişmiş Gençlik Ansiklopedisi'nde "Halk edebiyatında çözüm bekleyen küçük bir sorunun kalıplaşmış şiirler bir anlatımından oluşan sözlü edebiyat türüne bilmece adı verilir"¹⁸ bilgisine yer verilir.

Ana Britannica'da, "bilerek karışık hale getirilmiş ya da çift anlamlı olarak sorulmuş, dikkatli ve çoğu zaman da zekice bir yanıt gerektiren, bir soru eskiden beri pek çok uygarlıkta folklorun bir parçası olan tahmin oyunu"¹⁹ şeklinde geçer.

Meydan Laeousse'ta "Bir şeyin adını söylemeden bazı niteliklerini üstü kapalı bir şekilde anlatarak onun ne olduğunu bilmeyi, dinleyene veya okuyana bırakan oyun"²⁰ bilgisi yer almaktadır.

Türkçe Sözlük'te bilmece "Bir şeyin adını anmadan niteliklerini üstü kapalı söyleyerek o şeyin ne olduğunu bulmayı dinleyen veya okuyana bırakan oyun, muamma"²¹ şeklinde açıklanmaktadır.

Bu tanımlar çerçevesinde bilmeceyi şöyle tanımlayabiliriz: Bilmece gelenekten süregelen ve hemen her konudaki

16 Türk Ansiklopedisi. C. VI, İstanbul, 1968, s. 394.

17 Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C. I, s. 432

18 Gelişim Gençlik Ansiklopedisi, İstanbul: Gelişim Yayınları, 1978, s. 529.

19 Ana Britannica. Ana Yayıncılık, C. IV, s. 167.

20 Meydan Larousse. "Bilmece." C. III Md, s.167.

21 Türkçe Sözlük. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, C.I, 2005, s. 272.

birtakım somut ve soyut kavramların uzak, yakın ilişkiler yoluyla zihinde çağrışımını sağlayan, bir nevi oyuna dayalı zihni meleklerin gelişmesinde önemli rol oynayan ve daha ziyade manzum yapıda söz kalıplarıdır²²

Kerkük Türklerinin, Türk halk edebiyatının sözlü geleneğinin en zengin kümelerden birini de hiç şüphesiz "tapmacalar" oluşturur. Düşünce, zekâ, muhakeme ve dikta testleri yanında tapmacalar, eğlence ve oyun niteliği taşıması açısından da şifahi halk edebiyatının bir türü sayılır. Kerkük Türkleri de, bilmeceye "tapmak" (bulmak) fiil kökünden türemiş olan "tapmaca" adı verilir. Tapmaca sözcüğünü, istisnasız Irak'ta yaşayan bütün Türkmenler kullanır. Bu sözcük, Azeri Türk camiasının yoğun olduğu İran'ın Tebriz, Azerbaycan Cumhuriyeti ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerindeki geniş topluluklarda da kullanılmaktadır.²³

Kerkük Türklerinden Aydın Kerkük ise, "Bilmece sözün anlamı bakımından nitelik ve nicelikleri anlatılarak bir şeyin adını sormak" demektedir. Tarihi kaynaklar milletlerin illegal devirlerinden beri bilmecelere sahip bulundukları kayıt ediyor, bilmeceler okuma ve yazma bilmeyen insanlar tarafından yaratılmış zamanla, uygarlığın ilerlemesiyle bilmeceler de çoğalmış, yeni bilmeceler ortaya çıkmıştır. 11. asırda Mahmut Kaşgarlı'nın (Divan-ı Lugat'it-Türk) kitabında bilmece kelimesine "tapuz gunan, tapuz gök" ve "tapuzuğ" kelimeleri ile işaret olunmuştur. Fakat Türk halk bilmecelerinin bilinen en eski örnekleri bulunup bir hayli neşriyata konu teşkil etmiştir. Kerkük Türklerinde ise bu sözcük tapmaca şeklinde söylenmektedir.²⁴

BİLMECELERİN DOĞUŞU:

Bilmece sözlü bir üründür. Dolayısıyla her ürün gibi sözlü ortamda yaratılır; yani bilmecelerin bir ilk söyleyicisi, ilk yaratıcısı vardır.

Bilmecelerin ilk söyleyicileriyle ilgili farklı görüşler var-

22 Doğan Kaya. a.g.c. s. 471.

23 Suphi Saatçi. a.g.c. ss. 63- 65.

24 Aydın Kerkük: Irak Türkmen Ağzında Bilmece. Kerkük: Cumhuriyet Basımevci, 1972, s. 7.

dır. Şüphesiz bilmeceleri ilk söyleyenler vardır, ama bunlar ya zamanla unutulmuş ya da silinip gitmişlerdir. Dolayısıyla bilmeceler anonim bir özellik almıştır. Hamdi Güleç'e göre bilmecelerin ilk söyleyicilerinin ortaya çıkmaları üç farklı kategoride değerlendirilebilir.

1. Halk içinden herhangi birisinin (kadın, çocuk, erkek, ihtiyar) söylediği bilmeceler. Bilmecelerinin ekseriyetten bunlar tarafından söylendiği mantığa uygundur.
2. Halk ozan ve şairlerinin söylediği, fakat zamanla şairin adı silinerek ortaya çıkan bilmeceler. Muammalar zamanla halk arasına yayılarak bugünkü bilmeceler ortaya çıkmıştır.
3. Okumuş kesimin (şair, yazar) söylediği ve zamanla anonimleşen bilmeceler. Bu gruba başta muammalar olmak üzere sonraki yıllarda Türk edebiyatı şairlerinin söylediği bilmecemsi şiirler²⁵ dahil edilebilir.

Başgöz, bilmecelerin ilk söyleyicileri belli olmamakla beraber, yeni bilmecelerin eskilerini konu alarak yaratıldıklarını ifade eder.²⁶

Pertev Naili Boratav'dan aldığımız bilgilere göre, bilmeceler de başka halk edebiyatı ürünleri gibi, kökenlerinde birey yaratmalarıdır; ama onların ilk yaratıcılarının kim olduğunu bulmak, bilmek mümkün değildir; çünkü bir bilmece söylenip halk içinde yayılmağa çıkar çıkmaz sahipsizlik onun bir niteliği olmuştur. Yakın bir zamanda bir rastlantı ile yaratıcısı öğrenilmiş bir bilmece bulsak bile onun bir halk edebiyatı ürününün alinyazısını sürdürerek yaşayıp yaşayacağı üzerine kesin bir yargıya varamayız. Örneğin Tevfik Fikret'in bir şiirinden şu parça:

Benim siyah bir bacım var:

Adı Leylâ, gözü şehlâ,

Kollarında, ellerinde,

25 Hamdi Güleç. a.g.e. s. 43

26 Nebi Özdemir. Cumhuriyet Dönemi Türk Eğlence Kültürü. Ankara:

Akçağ yayınları, 2005, s. 639.

Saçlarının tellerinde

Pullar, inciler parıldar.

1946'da, Antalya Sanat Okulu öğrencilerinden derlenmiş bilmeceler arasında yer almıştı; çözümü: gece idi. Ama ilk defa belki bir genç öğrencinin aklına gelip Tevfik Fikret'in şiirlerinden bile bile alınan bu bilmece olarak ortaya atılan bu metin, bu ilk söylendiği çevreden çıkıp halk içinde yerleşmiş yayılmış mıdır? Yayılacak mıdır? Yayılması nereye kadar gidecektir? Bugün için bu sorular karşılıksız "kalıyor."²⁷

"Boratav'a göre, bazı âşıklar (hatta bazı "klasik" şairler) şiir biçiminde bilmeceler söylemişlerdir. Bunlar, bilmecenin oluşumu sonunda üç ayrı olguya örnek olarak gösterilebilir; birincisi, âşık tümüyle yeni bir bilmece kurar; ikincisi, halk içinde yaşayan bir bilmeceyi kendi üslûbuyla "nazma çeker", ve halk bilmecesi âşkın metninde açıkça görülmektedir; üçüncüsü, âşık bir halk bilmecesinin öğeleriyle halk edebiyatının başka türlerinden (âşık şiirlerinden, türkülerden, atasözlerinden) gelme öğeleri bir araya getirerek yeni saydığı bir bilmeceye biçim verir. Bu son oluşuma bir örneği Kars'ta, ünlü Çıldır Şenlik'in torunu Yılmaz Şenlik'in düzüverdiği bilmecede buluruz:

Bugün ben bir nesne gördüm: bak etrafı kırmızı.

Nefesi var, canı yoktur, akar kanı kırmızı. (çözümü:çay).

Bu bilmece üç öğeden meydana gelmiştir: 1) başı, birçok halk bilmecelerinde kullanılan kalıp-söz: bugün ben bir nesne gördüm (varyantı: bir acayip nesne gördüm); 2) çözümü başka olan nefesi var, canı yok; kaburgası var, kanı yok (çözümü: körük) bilmecesinin bütününden kopmuş "nefesi var, canı yok" parçası; 3) belki Yılmaz Şenlik'in çevresinde ünlü âşık Ercişli Emrah'ın bir şiirinde uyak olan kırmızı kelimesi; o şiirde de, bilmecede olduğu gibi, kanın niteliği olarak kullanılmış olabilir; Yılmaz Şenlik'i esinlemiş olacağını düşündüğümüz ve Ercişli Emrah'ın şiirinde bulunan dizeler şunlardır:

Öldür beni, elin batır kanıma:

27 Pertev Naili Boratav. Türk Halkbilimi-I: 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı. İstanbul: Gerçek Yay. (5. Baskı), 1988, ss. 9-11.

Ko desinler ağ elleri kırmızı.

Görülüyor ki, bilmecelerin oluşumunun ilk anını kesin olaak gözleyip saptamak güçtür; gerçeğe yaklaşan ihtimaller ileri sürülebilir ancak, her bilmece için ayrı bir oluşum yolu izlenmesi gerektiğini unutmamalıdır. Kimi bilmecelerin aynı zamanda –hiçbir farkları yanı olmaksızın- mâni, ya da tekerleme (masal tekerlemesi, oyun tekerlemesi) metni olarak karşımıza çıktığı da olağandır; yani, aslında bilmece olarak da söylenebilecek bir metin, o amaca uygun düşünülüp söylendiği andan başlayarak “bilmece” olmuştur”.

BİLMECELERİN İCRA ORTAMI:

“Bu yeni kurumsal yapının temel kavramı olan “performans” ikili bir anlama sahiptir veya bir başka ifadeyle iki temel unsuru içermektedir. Bunlardan birincisi “folklorun gerçekleştirilişi veya icrası” anlamıyla “artistic” veya sanatsal bir eylemdir. (artistic action) İkincisi ise performansın icracısı sanatın form, dinleyici veya izleyiciyle birlikte icranın gerçekleştiği çevre bütün olarak artistik veya sanatsal olayıdır. (artistic event) Bu ikili yapı performans bakış açısının geliştirilmesinin temel elementleridir. Bu şekilde kullanımları üzerine inşa edilen kuramsal yapı yukarıda işaret edilen folklorun bir “materyaller” veya “şeyler” toplamı olması anlayışından, “bir iletişim biçimi olarak folklore” şeklinde anlaşılmasını sağlamıştır. Bu yeni anlayışa göre folklore, anlatan ve dinleyen arasında geleneksel bir anlatı yoluyla kurulan iletişim biçimi olarak ele alınmakta ve sosyal bir olay olarak folklorun canlı icraları incelemektedir. Bir başka ifadeyle, performans teorisinin ortaya çıkışına kadar halkbiliminin kuram ve araştırma yöntemlerinin folklore olaylarına yaklaşımı onların gözlem veya görüşme yoluyla metinlerinin yazıya geçirilmesi ve incellenmenin de yazıya geçirilmiş metinler üzerinde yapılmasıdır. Doğal olarak “metin merkezli kuramlar” olarak adlandırılan bu araştırma yöntem ve kuramlar doğası gereği yaşayan canlı ve sosyal bir olay olan folklorun, cansız onun anatomisine dair veya iç ve dış özelliklerine ait pek çok özeliğini ortaya koymakla beraber, belki de

28 Pertev Naili Boratav. a.g.e. ss. 115-117'den (naklen).

folklorun en önemli özeliği olan son derece canlı ve dinamik yapısını yahut yaşayışını ele almamaktaydılar. Bu nedenle de metin merkezli halkbilimi kuramları ve araştırma yöntemleri doğrultusunda yapılan çalışmaların tamamı yanlış ve de “eksik” kalmaya mahkûm durumdaydılar. Performans teo-ri, bu “eksikliği” gidermenin yanısıra, tür merkezleri (genre oriented) çalışmalarla belirli türler üzerinde yoğunlaşan ve diğerlerini de tercihlere bağlı olarak araştırma alanının dışında bırakan yaklaşımların karşısına, bütün sözlü sanatları konuşmanın özel bir biçimi olarak ele almak suretiyle, insanın “sözel davranış biçiminde yer alan artistic veya sanatsal dışavurumları” genişliğine bütüncül bir biçimde tamamını birleştiriciliği ulaşmıştır. Bu bağlamda “performansın doğasına” dair yapılmış olan tesbitleri ele almak daha açıklayıcı olmak bakımından yararlı olacaktır. Performans esnasında anlatısı veya konuşması olan kişi, konuşmasını sürdürdüğü ses ve dil kullanım biçiminde “ciddi, şaka” veya “normal” gibi temel referanslarla dinleyiciye iletişimsel bildirimi değişimine ait mesajlar da vermektedir”.

Başgöz’e göre, bilmeceler ev hatta hamam eğlencelerinde, düğünlerde, kış gecelerinde eğlenmek amacıyla söylenmektedir.”

Yardımcı’ya göre “Bilmeceler bilinmeyen zamanlarda, bilinmeyen yerlerde, kimilerince bilmeceler uydurulmuş; bunlar, herkes tarafından beğenilmiş, dilden dile, yöreden yöreye, nesilden nesile geçerek toplumun ortak malı olmuşlardır”.

Başgöz’ün verdiği bilgilerden bilmecelerin çalışma ortamı (imece sisteminde; fındığı kabuğunda ve mısır koçanından ayıklarken ya da tütün yaprağını dizerken vb.) dışında çoğu kez hamam eğlencelerinde düğünlerde ve kış eğlencelerinde söylendiği anlaşılmaktadır. Genellikle iki takımın birbirlerine bir yarışma ha-

29 Özkul Çobanoğlu. Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş. Ankara: Akçağ Yay, 2005, ss. 272- 273. (naklen).

30 Neci Özdemir. a.g.e. s. 162.

31 Mehmet Yardımcı. a.g.e; s. 83; Pertev Naili Boratav. Türk Halkbilimi-I 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı. İstanbul: Gerçek Yay. (5. baskı 1988 ‘den (naklen)

vasında sordukları ve cevablandırdıkları bilmece, eğlence adını verdiğimiz kültürel izleğin coşkunluğu artırmaktadır.³²

Bilmeceleri Kimler Söyler?

Tapmaca, nine ve teyze gibi daha çok yaşça büyük olan kimseler tarafından çocuklara sorulur ve idare edilir. Tapmacalar, Kerkük yöresinde genel olarak "Tap nedir, tapış nedir? Bul nedir, buluş nedir?" biçiminde, halk ağzında kalıplaşmış bir deyimle sorulur. Bunu duyan dinleyiciler, tapmaca sorulacağını anlayarak, pür dikkat kesilirler. Çocuklar sorulan tapmacanın çözümünü bulabilmek için bazen ipucu isterler. Mesela sorulan şeyin canlı olup olmadığı, yenilip yenilmediği, havada uçan kanatlı bir şey yahut yerde sürünen bir sürüngen olup olmadığı, gözle görülüp görülmediği, elle tutulup tutulmadığı gibi hususlar bu soruların bir kısmını oluşturur. Birbirine karşı üstünlük göstermek için tapmacaların çözümünü bulmakta çocukların harcadıkları çabalar ve hele yaşadıkları heyecan, zaman zaman doruk noktasına ulaşır. Bütün bu çabalara rağmen tapmacanın çözümünü bulmayan çocuklar hırslanmaya başlayınca, kendilerini yöneten yaşlı kadına yalvararak çözümünü isterler Bütün bu özelliklerinden dolayı tapmacalar çocukları en çok ilgi duydukları türlerden biridir. Kerkük türklerinde de tapmaca konusunda usta olan kimseler vardır. Tapmacaları bunlar gibi ustalardan dinlemek çocuklardan başka büyükler için de ayrı bir ilgi ve heyecan odağı sayılır.³³

Bilmeceler Ne Zaman, Hangi Amaçla Söylenir?

Bilmece, Kerkük Türklerinin sözlü halk edebiyatı arasında geniş bir yer tutmakta olup insan zekâsının üstünlüğünü denemek amacıyla yaratılmıştır. Geçmiş zamanlarda uzun kış gecelerini geçirmek için bir eğlence türüydü. Radyo, televizyon ve sinema olmadığından dolayı halk arasında masal ve bilmecelerin düzenlenen meclislerde önemi az değildi. Çocuklar ise dinledikleri bilmecelerle zekâlarının geliştirme

yolunu bulmaya yönlenirdi³⁴.

Bugün ise iletişim araçları(Televizyon, bilgisayar dolayısıyla internet) nin çoğalması ve çeşitlenmesi nedeniyle insanların bilmecelere eğlence amaçlı bakmalarını, bir yerde bilmeceyi eğlence aracı olarak görmelerini engellemiştir. Bu sebeble bilmece hala yaşamaktaysa da eğlence amaçlı başvuru süresi ve sebebi giderek azalmıştır.

Günümüzde bilmece, söyleyenin zekâ üstünlüğünü ortaya koymakla beraber, daha çok toplu ortamlarda konuyu değiştirmek, orada bulunanların tartışmalarını engelemek, fikir ayrılıklarını belirsiz hale getirmek amacıyla söylenmektedir. Daha çok psikolojik etkisi göz önünde olan bu durumun yanında bilmeceler hala uzun kış gecelerinde, ailecek yapılan toplantılarda yine hoşça vakit geçirmek, çocuklara birşey öğretmek, tıpkı tekerlemeler gibi söyleyiş sırasında doğacak olan dil sürçmelerini ortaya koyarak güldürmek yani eğlen-dirmek amacıyla da söylenmektedir.

Başgöz'e göre; bilmeceler daha çok eğlence ortamlarında, eğlence ve eğitim amaçlı yaşayan sözlü kültür ürünlerimizdendir.³⁵

Kısacası bilmeceler, sözlü halk edebiyatımızın güldürürken düşündüren, eğlendiren ve eğiten ürünlerinden birisidir.

Bilmeceler Nasıl Söylenir?

Kerkük Türklerinde, usta masalcılar (masal anası) olduğu gibi, tapmaca ustaları da vardır. Çocuklar, tapmacanın çözümünü bulmak için bilmeceyi soran yaşlı dededen veya nineden ipucu isterler. Mesela sorulan şeyin canlı olup olmadığı, yenilip yenilmediği, havada uçan kanatlı bir şey, yahut yerde sürünen bir sürüngen olup olmadığı, gözle görülüp görülmediği, elle tutulup tutulmadığı gibi hususlar, bu soruların bir kısmını oluşturur.³⁶

Çocuklar bilmecenin çözümü bulmak için fevkalade bir heyecan içinde yaşarlar. Bazen çocuklar her ne kadar çaba sarf ederlerse de bilmecenin çözümünü bulamazlar. Bu du-

32 İlhan Başgöz-A. TIETZE. Türk Halk Bilmeceleri, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999; Nebi Özdemir a.g.c. s 162' den naklen

33 Suphi Saatçi. a.g.c. ss. 63-65.

34 Abdullatif Benderoğlu. a.g.c. s. 103.

35 Nebi Özdemir. a.g.c. ss. 162-163.

36 Suphi Saatçi. a.g.c. s. 56.

rumda bilmeceyi soran yaşlı nineye veya dedeye yalvararak çözümünü öğrenmek isterler. Yaşlı nine, çocukların bu heyecanlı isteklerine karşılık, onlardan hediye olarak bir büyük şey ister, çocuklarsa ona sırasıyla “köyümüzü, Kerkük’ü ve Bağdat’ı sana hediye veririz”, derler. Sonunda razı olur, tapmacanın çözümü onlara söyler ve başka bir tapmaca sorar. Bilmeceler (Tapmacalar) Kerkük Türkleri arasında yaşayan halk edebiyatının en olgun örneklerinden biri sayılır.³⁷

Kerkük Türkleri arasında bilmeceler “tap nedi tapış nedi” sorusuyla başlayarak bir deyim halini almıştır. Bilmeceler halk arasında çeşitli nedenlerden dolayı bazı olayları kapalı bir yöntemle anlatmak için yaratılmıştır. Herhalde geçmiş çağlarda insanları bu gibi yola gitmek bir takım sosyal, siyasal, maddesel nedenlerden ileri gelmiştir. İnsan zekâsını denemek için hazırlanan bilmecelerin masalarımızda da önemi büyüktür. Örneğin güzel bir kızla evlenmek isteyen bir gencin tüm uğraşları başarısızlığa uğrarken, bunu bu kötü durumdan kurtaran kızın gönderdiği bilmecenin genç tarafından çözülmesi ile evlenmenin gerçekleşmesi bilinmiştir. Zekânın deneme tarlası sayılan bu eğlenceli sözler bizdeki gibi Azerbaycan’da da tapmaca denilirken türküye de “bilmece” adı verilmektedir. Bilmeceyi çözmek, çözülmesine yardım etmek için bu sorular da çözümü bilmeye uğraşanlar tarafından sorulur: Konuşu yoksa konuşmaz? Uçar yoksa uçmaz? Göktedi yoksa yerde? İnsandı bedenindedi yoka nebatadı? Yenilir yoksa yenilmez?Yel vursa düşer yoksa düşmez?³⁸

Yukarıdaki bilgilerden sonra şimdi çeşitli yazılı kaynaklardan elimizde bulunduğu tapmaca örneklerini³⁹ vermek istiyoruz⁴⁰:

1. Bir kızım var

37 Suphi Saatçi. a.g.c. s 56 .

38 Abdullatif Benderoğlu. a.g.c. s.103.

39 Örnekler; SuphiSaatçi. Kerkük Çocuk Folkloru. Cengiz Ketenc. Kerkük Halk Edebiyatından Seçmeler Ankara: 1990; Gazanfer Paşayev. Kerkük Folkloru Antolojisi. Bakü: 1987 isimli eserlerden alınmıştır.

40 Örnekler verilirken Arapça (خ) harfi için (x), (ق) harfi için (q) kullanılmıştır

Bir gözü var

(İgne)

2. Bir quyyum var

İçinde iki türlü suyum var

(Yumurta)

3. Bir seheşeker

Dunyanı eker

(Buğday ile güneş)

4. Daştandı demirdendi

Mayası xemirdendi

(Değirmen)

Türkiye Türklerinde de aynı durum söz konusudur. Nitekim toplu ortamlarda çeşitli sebeplerle bilmeceyi soran kişiyi dinleyenler, bilmecenin cevabı konusunda ipuçları isterler. Bunu da “canlı mı, cansız mı”, yerde mi, gökte mi” çeşitinden sorularla yaparlar; aldıkları cevaplara bakarak bilmeceyi çözmeye çalışırlar.

Boratav ise, bilmece ilk bakışta bir oyun türü sanılır; nitekim bilmeceli oyun çeşitleri vardır ama bilmeceyi bu oyunlardan ayrı eden nitelik (soru) bölümünün olduğu gibi söylenmesi gereken bir söz kalıbı; karşılığının da tartışılmadan önceden kabul edilmiş belli bir şey oluşudur: Bilmece söyleyenler bir türlü bilgi yarışına girerler; belleğinde daha çok sayıda; kusursuz söyleyebileceği bilmece metni ve sorulabilecek bilmecelerin çözümünü bulunduran kazanacaktır. Bilmeceli oyunlarda ise, gerek soruda, gerek çözümde oyuncular daha serbesttirler; hazır, kalıplaşmış soru ve çözümlere bağlı kalmazlar. Başka halk edebiyatı ürünleri gibi bilmeceler de bölgeden bölgeye, ülkeden ülkeye, çağdan çağa yayılıp dağılırlar. Bu bakımdan milletlerin, ya da daha küçük insan toplulukların kültür alış- veriş incelemekte gereklidir.⁴¹

Mesela, bilmeceyi soran “bana E ile başlayan üç meyve söyleyin” dediği zaman “E” ile başlayan ve çok bilinen “Erik”, “Elma” diye cevap verilir. Ancak bilmeceyi soranın istediği asıl cevap E ile başlayan ve çok zor akla gelen üçüncü meyvedir. Zaten bunu söyleyen sonuncuyu bilerek,

41 Pertev Naili Boratav. a.g.c. ss. 109-110.

bilmeceyi çözmektedir. Cevap ise "Evlat"tır; varsa ödül bu cevabı bulana verilecektir.

BİLMECELERİN YAPISI:

Benderoğlu; bilmecelerin, düz yazı biçiminde olduğu gibi şiir biçiminde de söylenenleri vardır; bunlar hoyrat ve mani tarzında da söylenir. Vezin ve kafiye ile yaratılan bilmeceler, daha fazla beklenilip, ezberlenmesi de kolaydır. Soru biçimiyle söylenen bilmeceler her zaman kendi cevabıyla bağlıdır. Yaşamın tüm alanlarından başlayarak doğayla ilgili olmakla birlikte, akla gelen dünyadaki tüm canlı ve cansızları da kapsamaktadır.⁴²

Yardımcı ise "genellikle ölçülü, uyaklı, özlü, bilgi ve zekâya dayalı; şiire özgü özelliklere sahip olması nedeniyle önemli bir bölümü manzum, anonim ürünler arasında sayılır. Çoğunda (aa-aab-aaba) biçiminde ve yedili- sekizli hece ör- güleri görülmektedir" der.⁴³

Başgöz'e göre bilmeceler "söyleyen-dinleyen-metin (bilmecenin kendisi)" olmak üzere üç ayrı parçadan meydana gelir. Söyleyen ile dinleyen kesinlikle birbirinden ayrılmaz. Zaten bilmecenin yaratılması meselesi de bu ikilide gizlidir"⁴⁴

Boratav ise, bilmecelerin biçim bakımından düz sözle de, şiir biçimlerinin gerektirdiği ölçü ve uyak öğelerinden yararlanarak da söylenmiş bilmeceler vardır. En kısa ve yalın nesirli biçim örneği iki kelimedenden meydana gelmiş şu bilmece verir: Ev gömleği (çözümü: kireç badana). Bilmecenin kelime sayısı arttıkça, nesirli de olsa, şiir dilinin ölçü, baş ve iç uyak, v.b. öğeleri metinde yer almaya başlarlar, tüm nazımlı bilmeceler çoğu kez 7 ve 8 heceli dizelerden meydana gelirler; uyak şemaları iki dizelerde **a a**, üçlülerde **a a a** ya da **a a b**, dörtlülerde mani biçiminde uygun olarak **a a b a**, daha çok dizelerde ikişer ikişer uyaklı : **a a b b c c**biçiminde olur. Uyak düzeninde bu kurallara uymayan bilmecelelere rastlanır. Söyleniş özelliklerine göre bilmece-

ler şöyle kümelendir:

1. Başlangıçları kalıplaşmış olanlar:

a. **metel metel; mesel mesel tap tapmaca**, gibi türün adı anılarak başlayanlar.

b. **benim bir oğlum var; benim bir kızım var** sözleriyle başlayanlar (**oğul, kız** bulunması gereken nesneye işaretir)

c. bir acayip nesne gördüm diye başlayanlar (burada bilmeceyi soran, herkesçe bilinen bir nesnenin bilmece metninde olağanüstü, garip, acayip niteliklere tanımlanacağını haber vermek ister)

d. ol nedir kim? sorusu ile başlayanlar.

2. Soruları ses taklidine sınırlanan bilmeceler:

vınnnvıt- bunu bilmeyen it (çözümü sapan taşı)

3. Kelime oyunlarına dayanan bilmeceler:

a. Bir kelimeyi hecelere bölerek şaşırtıcı bir soru çıkarmakla elde edilenler: tiren gelir ise diye, makinist vurur TAN diye, kömürcü anahtarı kaybetmiş kondüktör bağırır BUL diye (çözümü: İSTANBUL)

b. Kelime oyunu, bir kelimenin iki anlamı olmasına dayanır; soruyu çözümleyecek olanı bu durum şaşırtır.

c. İki anlamlık kelimelerden değil de tanımlamanın kendisinden gelir.

d. Soru, kastılı vurgu ya da duraklama yanlışları yapılarak olmayacak şeyleri olmuş gibi söyleme biçiminde konulmuştur.

4. Bir nesneyi olumlu ve olumsuz, çelişkili önermeler ile tanımlayarak çözümü güçleştiren bilmeceler. ⁴⁵

KERKÜK TÜRKLERİ FOLKLORUNDA BİLMECE KAVRAMI VE BİLMECENİN TARİHİ:

Bilmece, sözün anlamı bakımından nitelik ve nicelikleri anlatılarak bir şeyin adını sormak demektir. Tarihi kaynaklar, milletlerin illegal devirlerinde bilmecelelere sahip bulunduklarını kaydediyor. Bilmeceler, okuma ve yazma bilmeyen insanlar tarafından yaratılmış, zamanla, uygarlığın ilerlemesiyle, bilmeceler de çoğalmış yeni bilmeceler ortaya çıkmıştır. Bilmeceler bir zekâ ve muhakeme usulüdür denebilir, çünkü keskin bir zekâya sahip olmayan insanların bilmece

45 Pertev Naili Boratav. a.g.c. ss. 110-111.

42 Abdullatif Benderoğlu. a.g.c. ss. 102- 103.

43 Mehmet Yardımcı. a.g.c. s. 83.

44 Nebi Özdemir. a.g.c. s. 162.

çözümündeki başarısızlığı hemen ortaya çıkar. Benzetme ve tasvir sanatları bakımından eşit olan bilmeceler, aynı zamanda düz yazı ve manzum şiirin de renklerini içerir. Kerkük Türkleri arasında bilmece ihtiva eden hoyratlarımıza da geniş bir yer verildiği görülmektedir.⁴⁶

Bilmece, Kerkük Türklerinin sözlü halk edebiyatı arasında geniş bir yer tutmaktadır. Bilmece, insan zekâsının üstünlüğünü denemek amacıyla yaratılmıştır. Geçmiş zamanlarda uzun kış gecelerini geçirmek için bir eğlence türü idi, radyo televizyon ve sinema olmadığından dolayı halk arasında masal ve bilmecelerin düzenlenen meclislerde önemi az değildi. Çocuklar ise, dinledikleri bilmecelerle zekâlarını geliştirme yolunu bulmaya yönelirlerdi. Bilmecelerin, düz yazı biçiminde olduğu gibi, şiir biçiminde de söylenenleri vardır; bunlar hoyrat ve mani tarzında da söylenir. Vezin ve kafiye ile yaratılan bilmeceler daha fazla beklenilip, bu tür bilmeceleri ezberlenmesi de kolaydır. Soru biçimiyle söylenen bilmeceler her zaman kendi cevabıyla bağlıdır. Yaşamın tüm alanlarından başlayarak doğayla ilgili olmakla birlikte akla gelen dünyadaki tüm canlı ve cansızları da kapsamaktadır.

Türk halk edebiyatının sözlü geleneği en zengin kümelelerinden birini de, hiç şüphesiz tapmacalar oluşturur. Düşünce, zekâ, muhakeme ve dikta testleri yanında tapmacalar, eğlence ve oyun niteliği taşıması açısından da şifahi halk edebiyatının bir türü sayılır.

“Kerkük Türklerinde bilmeceye tapmak (bulmak) fiil kökünden türemiş tapmaca denir. Tapmaca sözcüğünü, istisnasız Irak'ta yaşayan bütün Türkmenler kullanır. Bu sözcük, Azeri Türk camiasının yoğun olduğu İran'ın Tebriz, Azerbaycan Cumhuriyeti ve Orta Asya Türk cumhuriyetlerindeki geniş topluluklarda da kullanılmaktadır. Tapmacalar bir oyun türü olarak gözükürse de daha çok halk edebiyatının sözlü geleneğinde yaşayan ve birçoğu şiir forumuna yaklaşan yapılarından ötürü, varlığının bütün canlılığı ile günümüze kadar sürdürün bir türdür. Büyüklerin de ilgisini çeken tapmacalar, özellikle çocuk toplulukları arasında, eğlenmek ve hoşça vakit geçirmek için başvurulan bir oyun niteliği taşır. Tapmaca, nine ve teyze gibi daha çok yaşça büyük olan kimseler tarafından çocuklara sorulur ve idare edilir. Tapmacalar Kerkük yöresinde genel olarak “Tap nedi tapış nedi? Bul nedir buluş nedir? Biçiminde, halk ağzında kalıplaşmış bir deyimle sorulur. Bunu duyan dinleyiciler, tapmaca sorulacağını anlayarak, pür dikkat kesilirler. Çocuklar sorulan tapmacanın çözümünü bulabilmek için bazen ipucu isterler. Mesela sorulan şeyin canlı olup olmadığı, yenilip yenilmediği, havada uçan kanatlı bir şey yahut yerde sürünen bir sürünge olup olmadığı gözle görülüp görülmediği elle tutulup tutulmadığı gibi hususlar bu soruların bir kısmının oluşturur. Birbirine karşı üstünlük göstermek için tapmamaların çözümünü bulmakta çocukların harcadıkları çabalar ve hele yaşadıkları heyecan, zaman zaman doruk noktasına ulaşır. Bütün bu çabalara rağmen tapma canın çözümünü bulmayan çocuklar hırslanmaya başlayınca, kendilerini yöneten yaşlı kadına yalvararak çözümünü isterler. Bütün bu özelliklerinden dolayı tapmacalar çocukların en çok ilgi duydukları türlerden biridir. Kerkük Türklerinin de tapmaca konusunda usta olan kimseler vardır. Tapmacaları bunlar gibi ustalardan dinlemek çocuklardan başka büyükler için de ayrı bir ilgi ve heyecan odağı sayılır. Muhteva bakımından insan, hayvan, bitki gibi canlılar ile cansız nesneler, tabiat olayları ve uyku, akıl, rüya, ölüm, cin, beri gibi soyut kavramlar, tapmacaların konusunu oluştururlar. Halk edebiyatının dil ve ağız özelliklerini taşıyan tapmacaların mensur örnekleri olmakla beraber, pek çoğu manzum biçimdedir. Nesir halindeki tapmaca örneklerinde bile, çoğu zaman seci denilen uyak düzeni vardır. Manzum biçimde olan tapmacaların bir kısmı ise halk edebiyatının nazım türleri olan mani ve hoyrat forumundadır. Bu arada kafiye ölçü bakımından atalar sözü ve tekerlemele-

ri yapısında olan tapmacalar ile birlikte, şiir yanı güçlü olan tapmacalar da vardır. Şiir yanı gülcü olan tapmacaların, uzun yıllar hafızalarda yaşaması da bundandır. Büyük bir kısmı ölçü ve kafiye itibarıyla özenle meydana gelmiş olduğu için yozlaşmadan günümüze kadar gelebilmiştir”.⁴⁷

47 Suphi Saatçi. a.g.c. ss. 63-65'ten (naklen).

KERKÜK TÜRKLERİ BİLMECELERİNDE İCRA ORTAMI:

"Uzun yıllar köylerimizin şehir ya da kasabalara olan bağlantıları zayıftı. Kış mevsiminin gelmesiyle köylerimizin memleketle büsbütün ilişkileri kesilirdi. Yağmurlar başlarken artık sularla kapanan yollar, insanlara geçit vermez ve böylece köylerimizi bütün bir kış boyu kabuğuna çekilmek zorunda bırakırdı. Bu aylarda geceler uzun, gündüzler ise puslu ve geçmek bilmezdi. Bu yalnızlığı, günlerin tek düzeliliğinin verdiği sıkıntıyı dağıtmak, yaşamlarına çeşni katmak amacıyla köylüler günler düzenlerler, birbirlerinin evlerinde toplanarak eğlenirlerdi. Çeşitli oyunların oynandığı, karşılıklı atışmaların yapıldığı bu eğlencilerin en temel öğelerinden birisi de bilmecelelerdir. Köylerimiz için düşünülen bu hususları, şehirlerimiz için de aynen söylemek mümkündür; zira o zamanki şehirlerimizi köylerimizle karşılaştıracak olursak aradaki büyük farklara rağmen şehirlerimizin birçok yönleriyle, yine aynı illegal şartlar altında yaşadığını söyleyebiliriz; ama aradan uzun yılların geçişi ve bugünkü uygar dünyanın temel taşlarından sayılan bir çok yeni buluş ve araçların evlerimizin sınırını bile aştığı bir çağda, bilmecelelerin, artık tamamen değilse bile kısmen unutulduğunu söylemek gerçeği ifade etmekten başka bir şey değildir.

Kerkük Türklerinde daha önce de kaydettiğimiz gibi bilmeceyi (tapmaca) şeklinde ifade etmektedirler, bilmece sorulurken (bul nedir) sözüyle başlar ama bu Kerkük Türklerinde daha fazla dil özelliklerine uyularak (tap nedi) diye sorulmaktadır. Bilmecele uzun yıllar boyunca can sıkıntısını gidermek veya herhangi bir boşluk anını değerlendirmek amacıyla bir araya toplanan halkımızın güzelce eda ettikleri eğlence vesilelerinden birini teşkil etmiştir. Upuzun gecelerin ezici ve üzücü yalnızlığını çekmektense her gece bir komşunun evinde toplanarak çok yorucu geçen bir günün sefasını sürmek kadar güzel hiçbir şey tasavvur olunamaz. Oturanlar ilk önce eğlence olsun diye bir birlerine mesel satmaya başlarlar birisi (tap nedi tapış nedi) diye başladığı bir (tapmaca) söyler.

Ötekiler sorulan bilmeceyi bulmak için düşünmeye da-larlar:

(Gözden Görülü yoksa görünmez)
(bilini yoksa bilinmez)
(Suda yaşar yoksa havada)
(diridi yoksa öldü)

gibi sorularla bilmecelelerin çözümüne yaklaşma bakımından herkes kendine göre bir sonuç çıkarmaya çalışır. Bu arada bilmeceyi sorana çözümünü söylemesi için bir köy veya bir kasaba bağışlanır. Bilmeceyi soran bu büyük bağış karşısında bilmecelelerin çözümünün ne olduğunu ister istemez söylemek mecburiyetinde kalır. Buna rağmen söylemeyecek olursa oturanlardan biri:

"Sana Bağdat'ı veririm de Sele?" der

Bilmeceyi soran da kendine Bağdat'ın verilmesi icap edince bilmeceyi soran bulmayana döner ve:

"Bağdat'ı yiyim
İçiyim
Çenekeve sıçıyım
Tapmacamı nişin tapmadıv
Et götünden kapmadıv
Et yağlıdı
Çenekeve bağlıdı"

Veya:

"Men mindim al ata
Sen mindu kotur begire
Men zahtaladıgca baldan yağ yerem
Sen zahtaladıgca kannan irin yesen"

Ve:

"Men çağırdım at gessin
Sen çağırdı at gessin
Menim için bir al at geldi
Sanu için bir tazı geldi
Men mindim al ata
Sen mindu taziya
Çağırdım Bağvancı
Bir terüzü geti

Sen al attu tazının ...” diyerek bilmecenin çözümünü söyler ve böylece uzun uzun oturup düşünmekten ve kafa yormaktan bunalan çözücüler rahat ve geniş bir nefes alır ve bu arada işin başlandığında olduğu gibi pek tatlı bir biçimde kapandığı görülür”.⁴⁸

BİLMECELER ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR **Türkiyede Yapılan Çalışmalar**

Kitaplar:

Amil Çelebioğlu ile Yusuf Ziya Öksüz’ün” *Türk Bilmeceler Hazinesi*⁴⁹ adlı çalışmasında bilmece tanımı, bazı Türk boylarındaki karşılıkları, bilmecelerin söylenme yeri ve zamanı belirtildikten sonra bilmeceler;

1. Cevap bakımından bilmeceler
2. Muhavereli bilmeceler
3. Cevabı manzum olan bilmeceler
4. Kelime oyunu karakteri gösteren bilmeceler
5. Taklidi bilmeceler

şeklinde, tip bakımından tasnif edilmiştir. İfade bakımından ise bilmeceler;

- 1 muhataba soru soran bilmeceler
2. Haber cümleleri içeren bilmeceler
3. Teşhis ve intakla bulunan bilmeceler
4. Mülkiyet ifade eden bilmeceler
5. Birden fazla olan bilmeceler

şeklinde sınıflandırmıştır. Ayrıca muamma ve lugaz üzerinde durulmuş, derlenen bilmeceler :

1. Dini, kutsevi bazı manevi hususiyetle ilgili bilmeceler
2. Gökyüzü ve zamanla ilgili bilmeceler
3. Yeryüzü ve tabiat hadiseleriyle ilgili bilmeceler
4. Madenlerle ilgili bilmeceler
5. Bitkilerle ilgili bilmeceler
- a. Ağaçlar
- b. Sebzeler
- c. Meyveler

48 Aydın Kerkük. a.g.c. s. 13

49 Amil Çelebioğlu-Yusuf Ziya Öksüz. Türk Bilmeceler Hazinesi. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1995.

6. Hububatla ilgili bilmeceler
7. Çiçekler ve otlarla ilgili bilmeceler
8. Hayvanlarla ilgili bilmeceler
- a. Kuşlar
- b. Böcek ve haşereler
- c. Çeşitli hayvanlar
9. İnsanla ilgili bilmeceler
- a. Beden yapısı
- b. İnsan hayatı
- c. Evlilik ve neticeleri
- d. Bazı vazife, meslek ve itiyatlar
- e. İsim yazmak ve okumak
10. Giyim kuşam ve süsle ilgili bilmeceler
11. Yiyecek ve içeceklerle ilgili bilmeceler
- a. Bazı yiyecekler ve malzemeleri
- b. Tatlılar
- c. İçecekler
12. Yakacak ve aydınlatmayla ilgili bilmeceler
13. Barınmayla ilgili bilmeceler
14. Ev içi eşyasıyla ilgili bilmeceler
- a. Mevruşat malzemeleri
- b. Mutfak
15. Alet ve edevatla ilgili bilmeceler
- a. Hayvan ve ziraat
- b. Yiyecek ve ölçü
- c. Dokuma ve dikiş
- d. Ses
- e. Oyun ve oyuncaklar
- f. Elektirik
- g. Silah
- h. Nakil vasıtaları
16. Çeşitli bilmeceler
- a. Cevabı özel isim olanlar
- b. Yanıltmaclar
- c. Bir harfle ilgili olanlar

biçiminde gruplandırılmıştır.⁵⁰

50 Amil Çelebioğlu-Yusuf Ziya Öksüz. Türk Bilmeceler Hazinesi.

Naki Tezel *Türk Halk Bilmeceleri*⁵¹ adlı çalışmasında önce bilmecelerin Türk folklorundaki yeri ve önemine değinmiş, Türk Bilmeceleri;

1. İnsan organlarıyla ilgili bilmeceler,
2. Ölüm ve din ile ilgili bilmeceler
3. Eşya ile ilgili bilmeceler
4. Meyve ve yemişlerle ilgili bilmeceler
5. Sebzelerle ilgili bilmeceler
6. Öteki yiyecek ve içeceklerle ilgili bilmeceler
7. Hayvanlarla ilgili bilmeceler
8. Çiçekler ve diğer bitkilerle ilgili bilmeceler
9. Tabiatla ilgili bilmeceler
10. Çeşitli bilmeceler.

şeklinde tasnif edilmiştir. Kitabın sonunda bir bilmece fihristi yer almaktadır.

İlhan Başgöz'ün hazırladığı üç ciltlik *Türk Bilmeceleri*⁵² adlı çalışmaya gelince... Başgöz adı verilen bu kitaplarında yer alan Türk bilmecelerinin bölgelere göre dağılımını göstermiş; daha sonra bilmeceleri :

1. Tek karşılığı olan bilmeceler
2. Karşılıklı birden fazla olan bilmeceler
3. Bilgi ölçen bilmeceler
4. Sözcüğünün parçaları üzerine kurulan bilmeceler
5. Şaka, alay bilmeceleri

olarak beş gruba ayırmıştır. Ayrıca her kitabın sonunda o ciltte yer alan bilmecelerin cevaplarına göre ve konularına göre yapılmış iki ayrı dizin eklemiştir.⁵³

Şükrü Elçin, *Türk Bilmeceleri* adlı kitabında önce bilmeceler üzerinde durmuştur ayrıca bilmeceleri tasnif etmiş mensur, menzum bilmeceler bu çalışmasında bilmeceleri tabiat unsurları ile bu unsurlara bağlı hadiseleri, insan, hayvan

İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1995, ss. 7-325.

51 Naki Tezel. *Türk Halk Bilmeceleri*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1969

52 İlhan Başgöz. *Türk Bilmeceleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993, C. I-II-III.

53 İlhan Başgöz. *Türk Bilmeceleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. 1993.C.I.II. III, 1993.

ve bitki gibi canlıları ele almıştır, ayrıca Elçin, insanlar ve onun uzuvları ile ilgili bilmeceler, ve eşya ile ilgili bilmeceler, manevi-dini unsurlarla ve diğer kavramlarla ilgili bilmeceler olmak üzere tasnif etmiştir.⁵⁴

Lütfullah Sami Akalın "Erzurum Bilmeceleri" adlı çalışmasında adı geçen yörenin bilmecelerini derlemiş ve çeşitli hususları göz önünde bulundurarak incelemiştir.⁵⁵

Ansiklopediler

İslâm Ansiklopedisindeki "bilmece" maddesinde "halk muammaları" açıklaması yapılmakta; bilmecenin kuzey ve doğu Türklerinin "tapmaca, tabışmak, tapkış, tabışkak, tabuşturmak" şeklinde ifade edildiği belirtilmektedir. Bilmecelerin yaşadıkları çevre ilişkisi dile getirilip; akıl ve muhakeme ile çözüle bileceyi üzerinde durulurken Türk bilmecelerinin Türk hayatının yani Türk kültürünün aynası olduğu belirtilmektedir.⁵⁶

Tezler

Doktora Tezleri

Fevzi Karademir'in Diyarbakır Dicle Üniversitesinde hazırladığı doktora bilmecelerinde yapı, dil ve üslup özellikleri adlı tezinde üç açıdan incelenmiş; bilmeceleri üç bölüm halinde ortaya konmuştur.⁵⁷

Hatice İçel "Batı Türklerinin Dörtlüklerden Kurulu Bilmeceleri Üzerinde Bir Araştırma" konulu ve 2005'te bitirdiği doktora çalışması beş bölümde halinde hazırlanmıştır: I. bölümde bilmeceler şekil ve muhtava yönünden incelenmiş, II. Bölümde ise söz konusu ürünlerdeki mitolojik unsurlar ortaya çıkarılmıştır. III. Bölüm bilmecelerdeki yer ve şahıs adlarını konu ederken IV. Bölüm söz konusu türün eğitim-

54 Şükrü Elçin. *Türk Bilmeceleri*. Ankara: Başbakanlık Basımevi., 1983.

55 Lütfullah Sami Akalın. *Erzurum Bilmeceleri*. 'nden aktaran: Hamdi Güleç. *Halk Edebiyatı*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2002., 71. Edebiyat 20. ss. 45.

56 İslam Ansiklopedisi İslam Âlemi Tarihi, Coğrafya ve Biyografisi Lugati. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi C2, 1979, ss. 615-616.

57 Fevzi Karademir. *Türk Halk Bilmecelerinde Yapı, Dil ve Üslup Özellikleri*. Dicle Üni, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 2007.

deki rolünü ortaya koymuştur. V. Bölümde bilmecelerin soru kısmının işlevi üzerimde durulmuştur.

Lisans Tezleri

Ege Üniversitesi, Edebiyat fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünün Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı'nda derleme yoluyla yapılan hemen bütün tezlerin içinde, derlemenin yapıldığı yörenin bilmeceleri de yer almaktadır.

Makaleler:

Jan Harold Brunvand'ın Bilmeceler ve Diğer Sözlü Bulmacalar adlı makalesinde halk bilmeceleri, beklenmedik cevapları geleneksel sorulardır. Kelime bulmacaları ise genellikle ağızdan ağıza dolaşır; soranın zekiliğini dinleyicinin ise zekâsını gösterir. Jan Harol ise sadece bilmece sormak yaygın değildir, koleksiyonlardaki aktüel bilmecelerin çeşitliği de göz kamaştırıcıdır. Bilmeceyle ilgili folkloristik çalışmalar, Avrupa dillerinde, 1800'lerin sonlarına kadar uzanır ve İngilizce'de ortaya çıkması ise Amerikalı Folklorcu Archer Taylor'un ünlü çalışmasıyla 1930'larda başlar. Taylor bize 1gerçek bilmecelerle diğerleri arasındaki önemli farklılıkları ve sınıflandırmanın önemli tasarımlarının yanı sıra bilmecelerin bibliyografyasını ve metodolojisini vermiştir.⁵⁸

Roger D. Abrahams-Alan Dundes, Bilmeceler adlı makalelerinde ise bilmece biçimleri, özellikle de Anglo-Amerikan bilmece biçimleri hakkında genle bir incelemeye geçmeden önce bilimsel bilmece çalışmalarının bazı kaynakları ile başlamak daha doğru gözüküyor. On dokuzuncu yüzyolda kalk bilimi çalışmalarının başlangıcından bu yana bilmece çalışmaları genel olarak halk bilimi araştırmalarının ana rotasını takip etmiştir. Ayrıca bilmecelerle Avrupalı edebiyat yaklaşımı kaynaklar, yayılma, sınıflandırma ve biçim biçim sorularına vurgu yapma eğilimindedir. Roger D. Abrahams-Alan Dundes ise bilmecelerle ilgili bir incelemeyi, doğru bilmecelerle sınırlama eğilimi vardır ki bunlar göndermelerinin tahmin edilmesi gereken tanımlar biçimindeki muammalı sorulardır. Bu makalede bilmeceler, kafa karışıklığı yarat-

58 Jan Harold Brunvand. "Bilmeceler ve Diğer Sözlü Bulmacalar". (Çeviren: Kadriye Türkan). *Milli Folklor* S. 74, ss. 137-143.

mak veya cevabı bilmeyen kişilerin nüktedanlığını denemek amacıyla oluşturulmuş sorulardır.⁵⁹

Erman Artun, Adana'da Bilmece Sorma Geleneği adlı makalesinde bilmece sormanın çağlar boyu halk kültürünün deneyimleri sonucu biçimlenerek günümüzdeki şeklini aldığını; bilmecelerin belirli kuralları olan ve kuşaktan kuşağa aktararak günümüze gelmiş bir gelenek olduğunu belirtmiştir.⁶⁰

İlahan Başgöz, "Bilmecelerin Toplumla İlgisi," konulu yazısında söz konusu türün toplumların ilgilerini, değer yargılarını, ahlak anlayışını, gelenek ve göreneklerini, inançlarını kısacası kültürünü yansıttığından söz etmiş; bilmecelerin toplumsal bir olgu olduğunu belirtmiştir.⁶¹

Ahmet Cebeci "Deliorman Bilmeceleri" konulu makalesinde bilmecelere bu bölgede "küçük masal" veya "kısık masal" dendiğini belirttikten sonar bilmece sorma sırasındaki soru sözcüklerinde meydana gelen ses değişimleri, hece düşmeleri, benzeşmeler ve ince ünsüslerin kalınlaşması gibi hususlara dikkat çekmiş; sos konusu bölgeden değenmiş 101 bilmece metnini (tasnif ederek vermiştir).⁶²

Mehmet Naci Onal, "Dobruca Türklerinin Bilmeceleri" konulu yazısında sös konusu bölgeden kaynak edildiği bilmeceleri:

A. Tek cevaplı bilmeceler:

1. Eşyayla ilgili bilmeceler
2. Bitkiler ve ürünleri ile ilgili bilmeceler
3. Yiyeceklerle ilgili bilmeceler
4. İnsan ve uzuvlarıyla ilgili bilmeceler
5. Tabiat ve tabiat hadiseleriyle ilgili bilmeceler

59 Roger D. Abrahams- Alan Dundes. "Bilmeceler." (Çev: Ezgi Metin) *Milli Folklor* S. 74, ss. 118-126.

60 Erman Artun. "Adana'da Bilmece Sorma Geleneği." Balıkesir Üni. I. Halkbilimi Bilgi Söleni Bildirileri Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, ss. 159-170.

61 İlahan Başgöz. "Bilmecelerin Toplumla İlgisi." *Folklor Yazıları*. İstanbul: Adam Yayınları, 1986, ss. 248-252.

62 Ahmet Cebeci. "Deliorman Bilmeceleri." *Türk Folkloru Araştırmaları Yılıği*. Ankara: Kültür Bakanlığı. MEAD Yayınları, 1975.

6. Maddi, manevi ve diğer konularla ilgili bilmece-
ler B. Birden fazla değişik cevabı olan bilmece-⁶³

Diğer:

Şükrü Elçin, *Halk Edebiyatına Giriş*⁶⁴ adlı önemli çalışmasının altıncı bölümünü bilmece-
lere ayırmış, bilmece-
ler hakkında geniş olarak bir değerlendirme yapmıştır. Bilme-
celerin kökeni hakkında bilgi verdikten sonra, bilmece-
lerin geniş bir tasnifini yapan Elçin, daha sonraki bölümde çok
sayıda bilmece örneğine yer vermiştir. Bilmece-
lerin sorul-
ması ve çözülmesi, muamma, lügaz ve örnekleri, bilmece-
lerin kaynakları gibi konuların da ele alındığı kitap, bilmece
hakkında yapılan önemli çalışmalardan birisidir.

Hamdi Güleç'in tarafından hazırlanan "Türk Halk
Edebiyatı"⁶⁵ adlı kitapta birinci bölümünün 3. kısmında bil-
mece-
lerden bahsetmektedir. Yazar bu kısmı 7 alt başlık ha-
linde düzenlemiştir. Bu bölümdeki başlıklar; "Bilmece-
lerin Halk Geleneğindeki Yeri", "Bilmece-
lerde Biçim Özellik-
leri" "Bilmece-
lerin Sınıflandırılması", "Bilmece-
lerin Üslup
Özellikleri", "Bilmece-
lerin İlk Söyleyicileri", "Divan ve
Aşk Edebiyatında Bilmece-
ler" ve "Türk Edebiyatı İle İlgili
Bilmece-
ler"dir.

İlhan Başgöz'ün hazırladığı "Folklor Yazıları"⁶⁶ adlı ese-
rin 248-252. sayfaları arasında "Bilmece-
lerin Toplumla İlgisi"
meselesi ele alınmıştır. Burada bilmece-
lerin sosyal ve
toplumsal hayattaki öneminden söz eden yazar, ayrıca birçok
bilmece örnekleri de aktarmıştır.

Mehmet Yardımcı, *Başlangıcından Günümüze Halk Şiiri*
*Aşık Şiiri Tekke Şiiri*⁶⁷ adlı kitabında birinci bölümünde bir
kısmını bilmece-
lere ayırmıştır. Yardımcı, bilmece-
lerin ölçü
ve bilmece-
lerin sınıflandırması bakımından bahsetmiştir.

63 Mehmet Naci Onal. "Dobruca Türklerinin Bilmece-
leri." *Folklor ve
Edebiyat*, 1997 (Temuz, Ağustos) ss. 83-108

64 Şükrü Elçin. *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları, (7.
Baskı)2001.

65 Hamdi Güleç. *Türk Halk Edebiyatı*. Konya: Çizgi Yayınları, 2002.

66 İlhan Başgöz. *Folklor Yazıları*. İstanbul: Adam Yayınları, 1986.

67 Pertev Naili Boratav. *Türk Halkbilimi-I 100 Soruda Türk Halk
Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yay. (5. baskı); 1988

Ayrıca bilmece-
leri mansur ve manzuma ayırmıştır. Bilmece-
lerin kaynakları gibi konuların da ele alındığı kitap, bilmece
hakkında yapılan önemli çalışmalardan birisidir.

Pertev Naili Boratav, *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*⁶⁸
adlı eserde altıncı bölümünü bilmece-
lerin biçim, çeşitleri ve
içeriği bakımından bilmece-
ye yer vermiştir.

Nebi Özdemir, *Cumhuriyet Dönemi Türk Eğlence Kültü-
rü*⁶⁹ adlı kitabının ikinci bölümünün bir kısmını bilmece-
lere ayırmıştır. Özdemir, bilmece-
lerin hakkında genel bilgiler
vermişti ve bazı değerlendirmede bulunmuştur.

Doğan Kaya, *Anonim Halk Şiiri*⁷⁰ adlı çalışmasında Türk
Halk Şiirindeki anonim türlerin her biri üzerinde ayrıntılı
olarak durmuştur. Doğan, çalışmasının altıncı bölümünü
"Bilmece-
ler"e ayırmıştır. Bu bölümde, "Bilmece-
" başlığı
altında önce bilmece kavramı ve bilmece geleneği üzerinde
duran yazar, daha sonra ise bilmece-
ler konusunda yapılan
çalışmaları ve tasnifleri aktararak bir nevi giriş yapmıştır.
"Bilmece-
lerde Kafiye ve Redif" başlığı altında bilmece-
leri
yarım-tam-zengin kafiye bakımından değerlendiren Kaya,
daha sonra bilmece-
lerin kafiye düzenleri hakkında çeşitli
değerlendirmelerde bulunmuştur. "Yapılarına Göre Bilme-
ce-
ler" kısmında bilmece-
leri mensur ve manzum olmaları
bakımından sınıflandırarak inceleyen yazar, böylece bilme-
ce-
leri yapı ve şekil bakımından değerlendirmiş olmaktadır.
"Bilmece-
lerin Özellikleri", "Bilmece-
lerde Farklılaşma ve
Soru Kalıplaşması", "Ferdî Mahsul Olarak Bilmece-
ler" adlı
kısımlarda bilmece-
lerin çeşitli özellikleri ve bilmece-
lerle
alakalı nazı özel durumlar üzerinde duran Doğan Kaya, bu
başlığın "Türk Topluluklarında Bilmece-
" adlı son kısmında
ise diğer Türk boylarında bilmece
geleneğini çok yönlü bir
şekilde ele almıştır. Çalışmanın bilmece-
lerle olan bölümü bu
şekilde tamamlanmış olmaktadır.⁷¹

68 Pertev Naili Boratav. a.g.c.

69 Nebi Özdemir. *Cumhuriyet dönemi Türk Eğlence Kültürü*. Ankara:
Akçağ Yayınları, 2005.

70 Doğan Kaya. *Anonim Halk Şiiri*. Ankara: Akçağ Yayınları (2. Baskı),
2004.

71 Doğan Kaya. a.g.c. ss. 467-544.

Sadetin Nushet Ergun ve Ahmet Ferit, "Konya Vilayeti halkiyat ve harsiyatı" adlı çalışmalarında Konyadan derlenmiş bilmecelere yer vermişlerdir.⁷²

Kerkük Türklerinde Yapılan Çalışmalar:

Kerkük Türkleri bilmeceleri üzerine bazı yazarların çeşitli kısa bilgiler şeklinde değindiği görülmektedir. Kerkük Türkleri bilmeceleri ile alakalı çeşitli bilgilerin verildiği bu çalışmalardan başlıcaları Aydın Kerkük'ün Bilmeceler adlı çalışması, Şakir Sabir Zabit'in Kerkük'te İhtimai Hayat adlı çalışması, İbrahim Dakuki'nin, Irak Türkmenleri, Dilleri, Tarihleri, Edebiyatları adlı çalışması, Suphi Saatçi'nin Kerkük Çocuk Folkloru adlı çalışması, Gazanfer Paşayev'in, Kerkük Tapmacaları, Nureddin Seyidov'un Azerbaycan Tapmacalarına Dair şeklinde sıralanabilir.⁷³

Bilmecelerle ilgili çeşitli önemli kaynaklar mevcuttur. Bunlardan en önemlisi ve ilk kaynak "Divân ü Lügati't Türk'tür. Mısır'da Kıpçak Türklerinin Memluk devleti kuran ve önemli eseri miras olarak bıraktıkları "Codex Cumanicus" adlı kutsal kitapta, halk edebiyatı örnekleri olan bilmecelere de rastlamak mümkündür.

20. yüzyılın başlarına kadar birçok halk edebiyatı ürünü gibi, sözlü geleneğinin bir türü olan bilmecelerle ilgili de ciddi çalışmalar yapılmamıştır. İ. Kunos'un derlediği Türk bilmecelerini 1889'da yayımlaması, Letâif adlı bir kitapta da daha çok lügazların yer almasını ilk çalışmalar olarak değerlendirebiliriz.

Kitap:

Aydın Kerkük, "Irak Türkmen Bilmeceleri" adlı eserinde bilmecelerin anlam ve çeşitlerinden, bilmece sözünün anlamı bakımından bahsetmiştir. Kerküklü bilmeceleri mensur ve manzuma ayrılmıştır. Ayrıca bilmecelerin halk geleneğindeki yerini göstermiştir⁷⁴

72 Sadetin Nuzhet Ergun, Ahmet Ferit. Konya Vilayeti Halkiyat ve Harsiyatı. Konya: 1926. ss. 225-233.

73 Gazanfer Paşayev. Irak Türkmen Folkloru. İstanbul. Kerkük Vakfı Yayınları, 1998, ss. 243-255.

74 Aydın Kerkük. Irak Türkmen Ağzında Bilmeceler. Kerkük: Cumhuriyet Basımevi, 1972.

Sözlük:

Habib Hürmüzlü, **Kerkük Türkçesi Sözlüğü** adlı çalışmasında bilmeceyi "tapmaca (bulmaca)" olarak açıklamış; tap- kökünden tapmak, tapşırmag, taptamak kelimelerinin türediğini ve "tapşırmag"ın tanıtmak, ısmarlamak, hediye etmek ve mujelemek anlamalarına geldiğini belirtmiştir.⁷⁵

Diğer:

Suphi Saatçi, "Kerkük Çocuk Folkloru" adlı kitabının ikinci bölümünde bilmecelere ayırmıştır. Bu eserde Kerkük bilmece kökeni ve bilmece bir oyun türü olarak söz konusudur. Ayrıca bilmecenin icra ortamı ve muhteva bıkımından bahsetmiştir.⁷⁶

Abdullatif Benderoğlu, "Irak Türkmen Folklorundan Örnekler" adlı kitabında üçüncü bölümünde bilmecelere yer vermiştir. Türkmenlerin yaşadığı bölgelerde ve halk arasında yaygın olan bilmecelerden bahsedilmiştir. Ayrıca benderoğlu bilmeceleri manzum ve mansur bilmecelere ayırmıştır.⁷⁷

Gazanfer Paşayev, Irak Türkmen Folkloru adlı eserinin üçüncü bölümünde "Bilmeceler" başlığı altında Irak Türkmen bilmeceleri hakkında çeşitli değerlendirmelerde bulunmuştur. Kerkük yöresinde bilmecelere verilen adlar, Iraklı araştırmacıların yaptığı bilmece çalışmaları, diğer Türk boylarında bilmecelere verilen isimler ve bilmecelerin çeşitli özellikleri üzerinde duran Paşayev, bu bölümde, bilmece örneklerine de yer vermiştir. Çalışmada son olarak bilmecelerin tasnifi meselesi hakkında bilgi verilmiştir.⁷⁸

Diğer Ülkelerde Yapılan Çalışmalar:

Kazakistan'da:

Kadir Mirza Eli "Türkî kalık cumbaktarı" adlı çalışmasında

75 Habib Hürmüzlü. Kerkük Türkçesi Sözlüğü. İstanbul: Kerkük Vakfı, 2003, s.328.

76 Suphi Saatçi. Kerkük Çocuk Folkloru. İstanbul: Ötügen Yayınları, 2008

77 Abdullatif Benderoğlu. Irak Türkmen Foloklorundan Örnekler. Bağdat: Irak Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993.

78 Gazanfer Paşayev. Irak Türkmen Folkloru. İstanbul: Kerkük Vakfı Yayınları, 1998, ss. 243-256.

bilmeceleri ait olduğu Türk topluluğuna göre sınıflandırmış:

1. Altay halık cumbaktarı
 2. Azerbaycan halık cumbaktarı
 3. Başkurt halık cumbaktarı
 4. Gagavuz halık cumbaktarı
 5. Dolgan halık cumbaktarı
 6. Kerkük halık cumbaktarı
 7. Kumandı kici halık cumbaktarı
 8. Kazak halık cumbaktarı
 9. Karayım halık cumbaktarı
 10. Karakalpak halık cumbaktarı
 11. Karaşay halık cumbaktarı
 12. Kumık halık cumbaktarı
 13. Kırgız halık cumbaktarı
 14. Malkar (balkar) halık cumbaktarı
 15. Nogay halık cumbaktarı
 16. Özbek halık cumbaktarı
 17. Saha halık cumbaktarı
 18. Tatar halık cumbaktarı
 19. Kırım tatarı halık cumbaktarı
 20. Türik halık cumbaktarı
 21. Türikmen halık cumbaktarı
 22. Tıba halık cumbaktarı
 23. Uyğır halık cumbaktarı
 24. Urim halık cumbaktarı
 25. Hakas halık cumbaktarı
 26. Şor halık cumbaktarı
 27. Şubaş halık cumbaktarı
- Olarak 27 gruba ayırmıştır.⁷⁹

Rusya'da:

A. N. Samoyloviç "zagdaki zekaspiyskih Turkmenov" adlı makalesinde (ki bu çalışma daha sonra S. Malaov tarafından bitirilmiştir) Türkmen halkı arasından derlediği bilmeceleri ve şncleemesini Zivaya Sitarina adlı dergide yayınlamıştır⁸⁰.

79 Kadir Mirza Eli. Türk Kalık Cumbaktarı. Almatı: Gılobus Baspası, 2006
80 A.N. Samoyloviç. zagdaki zekaspiyskih Turkmenov. Moskova: Zivaya Starina, 1909

Almanyada:

T. Kowalski "Türküşçe Volks rütsel aus Nordbulgariyan "adlı çalışmasında Osmanlı dönemindeki Türk Bilmecelerinin bibliyografya verilmiştir.⁸¹

Suriye'de

Kaşgarlı Mahmud'un" Divanu luğati't -Türk" adlı eseri ilk defa H.664, M.1266 da Şamda ortaya çıkmış; 1915 yılında İstanbul'da Ali Emiri efendi tarafından tesadüfen bulunmuştur. Türk bilmeceleri bakımından son derece zengin temel kaynak olan bu eser ilk defa Türkiye'de kilisli Mualim Rifat tarafından İstanbul'da yayınlamış; kültür bakanlığı tarafından da Ankara'da 1990 da basılmıştır.⁸²

Amerika'da

Andreas Tiatze ile İlhan Başgöz'ün A. B. D.'de 1973 yılında yayımlanan Bilmeceler: "A corpus of Turkish Riddles" en büyük bilmeceler külliyesi olarak kabul edilebilir. Eserde 5000'i ana bilmeceler 7200'ü de değişik örnekler olmak üzere toplam 12200 bilmeceler bulunmaktadır⁸³

Azerbaycanda

Bilmecelerle ilgili ilk ilmî çalışmayı yapan Kowalski'dir. Azerî sahasında Giray Aslanov'un "Tabışmaklar", M. Geldiyev'in "Aşkabat yöresi Matalları", 1929'da Hulofu'nun, "Azerbaycan Tapmacaları" ve İsmail Arif'in, "Semerkant Tapışmakları" önemli çalışmalarıdır. Ayrıca Hamamizâde İhsan'ın, "Bilmeceler"i 1930 yılında yayımlanır.⁸⁴

Bulgaristanda:

Mehmet Ali Ekrem" Bülbul Sesi Dobruca Türkleri Folklorundan Seçmeler" adlı çalışmasında Dobruca Türklerinin folkloruna ilişkin derlediklerini yayınlamış;235-237. sayfalar arasını bilmecelere ayırmıştır.⁸⁵

81 S. Malov, Türküşçe Volks Rütsel Aus Nordbulgariyan.(İslam Ansiklopedisi "bilmeceler" maddesi C 2,s. 616'ıdan naklan)

82 Divanu Luğati't-Türk, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınlar, 1990

83 Hamdi Güleç, a.g.e. ss. 44-45

84 Hamdi Güleç, a.g.e. ss 44-45

85 Mehmet Ali Ekrem. Bülbul Sesi Dobruca Türkleri Folklorundan Seçmeler. Bukreş: Kriterion Kitabevi, 1981, ss. 235-237.

I. BÖLÜM KERKÜK TÜRKLERİ BİLMECELERİNDE KONU

Elimizdeki toplam 424 bilmeceyi konu bakımından (elbete cevaplarına bakarak) incelediğimizde 15 ana başlıklarda toplayabileceğimizi gördük.

Yiyecek ve İçeceklerle İlgili Bilmecele:

Yukarıda sayısı belirttiğimiz bilmecelerinin bu gruba girebileceğini tesbit ettik. Ancak bu başlığı da 5 alt başlıkta değerlendirebiliriz

Yemekle İlgili Bilmecele:

Bu grupta yer alan bilmeceler ve aşağıda numaralarını vereceğimiz bilmeceler yemeklerle ilgilidir gecen sırada değerlendirebiliriz (69, 77, 101, 157, 158, 184, 210,217, 247, 274, 350, 376, 353, 367). Bize yerel Kerkük Türklerinin daha çok et ağırlık beslendiğini ifade eder bu bilmeceleri de kendi içinde dört grupta değerlendirebiliriz.

Güllüdü Kipeleklidi

Begler önünde kıymetlidi (Dolma)

Tatlılarla İlgili Bilmecele:

Kerkük Türklerinde tatlı çeşitleri epeyce fazladır. Özellikle hurma meyvesiyle yapılan tatlılarımız meşhurdur. Bir başka ifadeyle halkımız yemek ve tatlı konusunda oldukça beceriklidir. (227)no lu bilmece'de de görülebileceği üzere...

Lalam diyer yağ geti

Getirirsev sağ geti

Sağılmamış inekte

Erimemiş yağ geti (Bal)

Sebzelerle Yemekleriyle İlgili Bilmecele:

Coğrafi konumu itibariyle Kerkük Türklerinde sebze kültürü oldukça gelişmiş bir durumdadır. Hem yemek yapımında hem de hastalıkların iyileştirilmesi amacıyla(Halk tababetinde) doğada bulunan bitkilerden ve sebzelerden mümkün olduğu ölçüde faydalanılmaktadır. Sebze kültüründeki bu durum doğal olarak sözlü kültür ürünlerinden önemli bir grubu oluşturan bilmecelere de yansımıştır. Aşağıda numaralarını vereceğini bilmecelerini örnek olarak (175)nolu olanını bu başlık altında yer almaktadır. (155, 161, 168, 175, 179, 296, 356, 363)

Hem doğrasan

Hem yığlasan (Soğan)

Meyvelerle İlgili Bilmeceler:

Irak toprakları pek çok meyvenin yetiştirilmesi için uygun özelliklere sahiptir. Bu yüzden çok çeşitli meyvelerin yaygın olduğu bu coğrafyanın sözlü kültür ürünlerinde de farklı meyve isimlerine rastlamak mümkündür. Dolayısıyla halk arasında meyve konusuyla ilgili bilmeceler söylenmektedir. Meyvelerle alakalı olarak tespit edilen bilmecelerden bazıları (9, 10, 23, 145, 172, 186, 195, 262, 292, 303, 305, 309, 310, 366, 368, 371, 392)no lular olup (10) no.lu olanını aşağıya alıyoruz.

Altı deri üstü deri

İçinde var bir avuç darı (İncir)

Kuru Yemişlerle İlgili Bilmeceler:

Kerkük Türklerinde özellikle kuru yemiş kültürü zengindir ve çeşitleri oldukça fazladır. Bayanlarımız özellikle sabahları badem tüketmeden güne başlamazlar. Bu arada kuru yemişleri öğlen ve akşam yemekler inden sonra yemediğini belirtmemiz gerekir.Bu başlık altında olan bilmeceler bunlardır (49, 61, 66, 100, 109, 126, 193, 200, 243, 291, 298, 320, 329,373, 400) ve (100) no.lusunu, örnek olarak vermek istiyoruz.

100. Dağdan düştü dangır dungur

Qoy dişive qır gemir (Qoz)

İçeceklerle İlgili Bilmeceler:

Bu gruba giren bilmeceleri de kendi içinde gruplandır- mayıp, sadece isimlerini ve bilmece numaralarını vermeyi uygun bulduk.(12, 249, 255, 386, 75, 229, 234, 33, 42, 196, 197, 259)

Yukarıda numaraları verilen içeceklerle ve baktığında Kerkük Türklerinin keyif verici maddelere fazla iltifat etmedikleri, onun yerine su ve sütü koyduklarını belirtebilir. Ancak "Çay"ın yerine sütü tercih edilmesi de, dikkatimizi çeken bir başka husustur.Nitekim(249, 255, 386, 75, 229, 234, 33, 42, 196, 197, 259, 70)nolu bilmeceler bu grupta yer alırlar:

Baxçada yeşil

Bazarda qere

Êvde qırmızı (Çay)

Tabiatla İlgili Bilmeceler:

Irak coğrafi konumu itibariyle elverişli ve bereketli bir toprak konumuna sahiptir. Dolayısıyla bu coğrafyada yetişen meyve ve sebzelerin tadı da dolgun ve lezzetli olur. Coğrafya özellikleri bakımından kırsal iklimine sahip olduğundan yaz mevsimleri sıcak, kışları ise sert geçer. Bahar mevsimi oldukça ılık ve yağışlıdır. Tabiat canlanır, kış örtüsünü üzerinden atar. Millet kendisini tabiatın kucığına atar, piknikler yapılır, oyunlar oynanır, ekin ekilir, türküler söylenir. Tabiatın canlanmasıyla beraber dağlardaki çiçekler açılır, kırlardaki böcek ve diğer canlılar uyanır, nehirlerdeki sular dağlardan gelen suyla beraber taşar ve etrafı güzelleştirir. Zaten saz şairlerimizin türkülerinde tabiat büyük bir yer tutmaktadır . Yine bu sebeple(3, 14, 26, 29, 71, 74, 78, 86, 108, 154, 165, 166, 188, 199, 266, 317, 333, 387, 405, 408, 410, 415) no.lu bilmecelerimiz de tabiat varlıkları ve unsurları yer almaktadır. Mesela aşağı da vereceğimiz (14) no.lı bilmece bu çeşitendir.

Altun araba gümüş teker

Ne'ne şeker noxud döğer (Güneş, Ay ve Yıldızlar)

İnsan Organlarıyla İlgili Bilmeceler:

Bütün coğrafyalarda olduğu gibi Kerkük Türklerinde de beden organlarıyla ilgili adlandırmalar bilmecelere yansımıştır. Bu başlık altına giren bilmeceler(241, 267, 13, 20, 21, 52, 35, 46, 52, 54, 57, 72, 73, 79, 85, 88, 136, 174, 189, 191, 202, 213, 216, 220, 237, 241, 244, 254, 256, 258, 279, 280, 295,304, 312, 349, 359, 361, 393, 397, 399, 219)no.da kayı- tadır. Örnek olarak (21) nolu bilmeceyi aşağıya alıyoruz:

Aştı yola qaştı yola

İki qardaş düştü yola

Biri gider biri geli (Ayağlar)

Dinle İlgili Bilmeceler:

Türkler hiçbir tarihi dönemde inançsız bir millet olmamıştır İslamiyet öncesi inançlarını daha sonra kabul ettikleri İslamiyet'i kabul ettikten sonra da İslami inançlarla birleşti-

erek yaşamayı sürdürmüşlerdir Kerkük Türkleri için de bu durum geçerli olmuştur. Dini inançlarına sıkı sıkıya bağlı bir yaşam tarzı sürdüren Türkmenler sözlü gelenek ürünlerine de bunu yansıtmışlardır. Nitekim Kerkük bilmecelerin de dini inançları yansıtanları pek çok olup (159, 231, 410, 403, 293) no.da kayıtlı bilmeceler bu grubu oluştururlar, örnek olarak vereceğimiz (159) no.lu bilmece de , bu çeşittir.

Günortadan günortaya

Hiç sırfa gelmez ortaya (Ramazan)

Eşyalarla ilgili Bilmeceler:

Döşeme Eşyalarıyla İlgili Bilmeceler:

Kerkük Türklerinde farklı coğrafyalarda olduğu gibi oturacak ve kullanılacak eşyalar mevcuttur. Günümüzde en çok kullandığımız eşyalardan bazıları; sehpa, dolap, masa, sandalye, kanepa vb. eşyalardır. Alışageldiğimiz ve etrafımızı saran bu eşyalar eskiden beri en zaruretlı görevlerini üstlenmişlerdir. Dolayısıyla kullana geldiğimiz eşyalarla ilgili bilmecelerin yaratılması veya sözlü geleneğin farklı türlerinde yansması kaçınılmazdır. Hatta Kerkük'te "Direksiz ev olmaz" şeklinde bir atasözümüz bile vardır. Ayruca bu başlık altında toplanan bilmeceleri göstermekteiz. (316, 369, 377, 148, 262, 228, 246, 372, 240, 269, 283, 2, 40, 133, 335, 395, 22, 68, 81, 131, 152, 209, 260, 328, 413, 418, 117, 121, 180, 290, 299, 300, 171, 341, 352, 345, 337, 334, 319, 287, 286, 284, 278, 253, 245, 223, 218, 215, 212, 211, 216, 201, 194, 190) no.lu bilmecelerimiz. Oldukça fazladır (286) kayıtlı bilmeceyi, bu grupta yer alır.

286. Qırt eder pırt eder

Gider qenefede altında yatar (Süpürge)

Süs Eşyalarıyla İlgili Bilmeceler:

Bütün coğrafyalarda olduğu gibi Kerkük Türkleri de gerek süse gerek ziynet eşyalarına önem verirler. Burada en önemli etken yine İslâm dini olsa gerek, çünkü İslâm dininde bayanların ziynet eşyalarına önem verilir, onların süslü olmaları engel değil gereklidir bile buna göre bayanlar dışarıda değil evde bizzat eşi için süslenmeli, değerli takılar takmalıdır. Kerkük Türkleride eşlerine çok değer verirler, onlara anne

ve Allah'ın emaneti olarak yani mukaddes gözüyle bakılır. Kimi durumlarda farklı olabilir. Süs ve ziynet dendiği zaman akla gelen ilk etapta bayanlardır, onun için memleketimizde bayanlar için değişik süs eşyaları yapılır Bunlar millî, bayram, düğün, nişan sebebiyle giyilir vb. kıyafetler olabilir. Erkekler için de değişik millî, düğün, sünnet ve farklı merasim kıyafetler dikilir ama bunlar bayanların süs eşyalarına nazaran daha zayıf kalır. Bu tür süs eşya ve ziynetlerin halkın en büyük kültür mirası olan sözlü geleneğe yansımaması ise mümkün değildir. Dolayısıyla süs ve değerli ziynetlerle ilgili bilmeceler halk arasında varlığını eskiden beri sürdürmektedir. Nitekim (321, 383, 327, 388, 84) no.lu bilmecelerimiz bu grupta yer almaktadır ve aşağıya alacağımız. (321) no.lu olanında da bu durum açıkça görülmektedir.

Tap nedi tapış nedi

Gül bahar öpüş nedi (Tarağ)

Mutfak Eşyalarıyla İlgili Bilmeceler :

Mutfakta kullanılan eşya kültürü çeşitli halklarda olduğu gibi Kerkük Türklerinde de aşağı yukarı aynı özelliklere sahiptir. Çeşitli coğrafyalarda olduğu gibi yemek ve tatlı yapımlarında Kerkük Türklerinde de alışageldiğimiz malzemeler kullanılmaktadır, bunlardan bazıları; kaşık, çatal, bardak, tabak, çanak, tencere, kepe, tava, oklava, fırın ve başkalarıdır. Böylece ananelerimizden miras olarak kalan sözlü kültür unsuru halk camiasını içine alan ve insanoğlunu ilgilendiren bütün yönleri yansıtmıştır. Elbette mutfak eşyaları da buna dâhildir. Aşağıda bu başlık altında toplanan bilmeceleri göstermekteyiz (275) no.lu su ise örnek olarak verilecektir.

(374, 384, 288, 354, 323, 322, 289, 276, 275, 273, 272, 185)

Qazanda dolanam içinden ezerem

Dolantırmağ için datıram

İtiğçe dolantıram (Çömçe)

Dikiş Eşyalarıyla İlgili Bilmeceler:

Bu gruba yüksük anlamına gelen İskif kelimesini anlatan 423 nolu bilmece girmektedir. Bu nedenle söz konusu bilmeceyi aşağıya alıyoruz.

Zanbur borküm (İskif)

Kırtasiye Malzemeleri İle İlgili Bilmeceler:

İnsanların eğitime verdiği önem neticesinde, kırtasiye gereçlerinin günlük hayattaki yeri de önem kazanmıştır. Kerkük Türkleri eğitime, özellikle çocukların eğitimine büyük özen göstermektedir. Bu sebeple kırtasiye malzemeleriyle ilgili terimlere, bilmecelerde sıkça rastlıyoruz. Mesela (385, 364, 355, 340, 325, 285, 99, 48, 43) no.lular bu grupta yer almakta olup (364) no.lu olanı da örnek olarak gösterilmektedir.

Yox ağzı yox gözü

Söyler öğretir özü

Dilde ondan usta yox

Ondan yakın dost da yox (Kitap)

Giyeceklerle İlgili Bilmeceler:

Kerkük Türkleri kıyafet konusunda diğer coğrafyalardan az da olsa farklı konuma sahiptir, bunun en büyük nedeni İslamiyet'inTürküye Türklerinden daha çok kendisini. Erkekler, özellikle yaşlı kesim genelde "Zubun" adlı kıyafeti giymektedir. "Zubun"un en büyük özelliği uzun ve kapalı bir şekle sahip olmasıdır. Ayrıca başlarına da tekke takarlar. Kimileri ise Avrupaî tarz dediğimiz takım elbise, kot pantolon v. s. eşyalar tercih etmekte. Gençlerin çoğu modern kıyafet yanaderları. Bayanlarımıza gelince çoğu kapalı, peli azı kimileri ise açıktır. Yalnız örtülerin rengi genelde siyah veya beyaz tercih edilmektedir, bunda da İslâm dinin etkisi görülmektedir. Ayrıca bayanlarımız süs ve ziynet eşyasına düşkünlüdür. Her bayanda ziynet takılarını görmek mümkündür.

Böylece Kerkük Türklerinde halk arasında giyeceklerle ilgili sözlü unsur dediğimiz halk edebiyatı için epey bilmeceler söylenmiş ve derlenmiştir. Bu bilmeceler sadece o coğrafyanın kültürünü yansıtmakla kalmayıp aynı zamanda gelenek, görenek, inanç, örf ve âdetlerini de beraberinde yansıtmaktadır. Meselâ (424, 259, 182, 181, 141, 15) no. lu bilmecelerimiz bu gruba girmektedir. Biz de örnek olarak (15) no da kayıtlı olanını vermek istiyoruz.

Altun qantar

Ët darta

Elde yapılı

Ëte asılı (Sırğa)

Görsel ve İletişim Araçları İle İlgili Bilmeceler:

Kerkük Türklerinde iletişim mevzusu daha teknolojinin ilerlemediği zamanlarda mektup ya da telgraf vasıtasıyla yapıldı. Günümüzde ise çağın ve teknolojinin de gelişmesiyle beraber mektup ve telgrafların yerini internet, medya, televizyon, cep telefonlarına bırakmış oldu. Dolayısıyla bu konuyla alakalı halk arasında söylenen bilmecelerimiz mevcuttur. Nitekim (339, 340, 355, 364, 365, 285) no'da kayıtlı olanlar, bu gruba oluşturlar ;(339) nolu su örnek olarak verilecektir.

Uzun uzun yollardan

Bir 'eceyibquş geli

Qırma badamdili var

Ne diyerse hoş geli

Gözlerinnen yaş geli (Mektup)

Aydınlatma Araçları İle İlgili Bilmeceler:

Irak sahası da diğer coğrafyalarda olduğu gibi, henüz en önemli elektriğin icadın keşfedilmediği çağda, halk tebaası gaz lambası veya mumla aydınlanırlardı. Bu loş mum ışıkları beraberinde yalnız Irak halk edebiyatının bir türü olan bilmecelerin değil, diğer sözlü ürünlerin de yaratılmasına neden olmuş; bir başka ifadeyle bu hayat tarzı , sözlü geleneğin yaşamasına ve zengileşmesine neden olmuştur.Günümüzde ise Irak Türkleri her yerde olduğu gibi aydınlanmalarını elektrikle sağlarlar. Elektriklerin kesildiği anda gaz lâmbası veya mumla idare ederler. Ayrıca ısınma ve aydınlanmanın bir çeşidi olan kömür, doğal gaz ve dünyada petrol yataklarının en çok barındıran ülkelerden birisinin Irak olduğunu hatırdan çıkamamak gerekir.

Dolayısıyla Kerkük Türklerinde sözlü geleneğin bir çeşidi olan bilmecelerle coğrafyanın da verdiği konum itibarıyla petrol, doğal gaz, ışık, kömür, ocak v. s. konu içerikli bilmecelerle karşılaşmak kaçınılmazdır. (271, 134, 55, 266) no.lu bilmecelerde ve örnek verdiğimiz (55). No.lu sunda da

görüldüğü üzere...

Bir ayağ üstünde durar

Yer öz cisminin etini

Çekmez qurttan qassabın minnetini (Mum)

Müzik-Çalgı Aletleriyle İlgili Bilmeceler:

Kerkük Türkleri halk yapısı ve yaşayış itibarıyla müzik ve enstrümanlara önem verirler. Bizim millî çalgılarımızın grubu altında birkaç enstrüman toplamamız mümkündür. Bunlardan bazıları; saz, keman, mehter, davul, zurna, cüm-büş, ud, kanun, şavur ve başkalarıdır. Bu aletler genelde düğünlerde (toy), sünnet merasimlerinde ayrıca millî bayramlarımız ve folklor etkinliklerimizde kullanılır.

Bu alet ve çalgıların bu kadar önemsendiği coğrafyada, bunların bilmecelere ve diğer halk edebiyat türlerine yansımaları gayet tabiidir. Örnek olarak aldığımız (301). No.lu olanıyla (301, 262, 119, 93) no. lu bilmecelerde olduğu gibi...

Rühü yoxtu almaz nefes

Şekli cismi eynen qefes

Egri beli uzun boynu

Çox neşeli vëri bir ses

Boş qarnına dolar hava

Mehzûn sesi derde dava (Ud)

Hayvanlarla İlgili Bilmeceler:

Kerkük Türklerinde, kırsal iklime sahip olan bütün diğer coğrafyalarda olduğu gibi evcil ve vahşi hayvanlar mevcuttur. Evcil hayvanlar grubuna hepimizin de bildiği gibi at, inek, boğa, koyun, keçi, tavuk, köpek, kedi vb. Vahşi gruba aslan, kaplan, kurt, tilki, fiil, ceylan vb. girer. Bu tür vahşi hayvanların çoğu doğada bulunmaz, halk ancak bu tür hayvanları hayvanat bahçesinde görmeleri mümkün. Coğrafyamızda gıda yiyeceklerimizin ana besin kaynağını temin eden hayvanlar ise ; inek, koyun, keçi, boğa, dana, tavuk, hindi, vb.dir. Bunun yanında at yetiştirme kültürümüz de oldukça gelişmiştir. Özellikle soylu atlar yetiştirilmekte bu coğrafyaya dikati çekmektedir.

Eskiden beri halk tebaasını geçim konusunda en çok ilgilendiren konulardan biri de vahşi hayvanlar olmuştur. Çünkü

insanoğlu eskiden beri vahşi doğada geçimini(et, süt, yağ, yoğurt, kaymak, yumurta, peynir v. s.) evcil hayvanlardan sağlarken, vahşi hayvanlardan da deri, kürk, v.b. gibi eşyalar elde etmiştir.

Bu nedenle dünden bu güne hayvanlarla içli dışlı olan insanlar hayvanlarla ilgili tüm konuları sözlü geleneğe, dolaşısıyla da bilmecelere yansıtmışlardır.

Böylece günümüze kadar süregelen bu bilmeceler coğrafyamızı alakadar eden hayvanlarla ilgili tüm konuları da beraberinde yansıtmış ve yansıtmaya da devam etmektedir.

Evcil Hayvanlarla İlgili Bilmeceler:

420, 414, 411, 404, 400, 389, 382, 380, 379, 359, 344, 343, 314, 307, 297, 281, 268, 267, 225, 208, 207, 205, 203, 177, 176, 151, 143, 142, 132, 118, 115, 114, 113, 112, 107, 106, 104, 103, 102, 90, 83, 67, 64, 53, 45, 39, 38, 36)no.lu olanlar bu gruba girmektedir ve (102) no. lu olan, örnek olarak verilecektir:

Dağdan endi bir fil

Eli ayağı zifir (Kedi)

Vahşi Hayvanlarla İlgili Bilmeceler:

(421, 338, 282, 204, 173, 82, 25)no.lu bilmeceler ise vahşi hayvanlarla ilgilidir.Aşağıya aldığımız (338) no.lu su da bu çeşitendir.Örnek?

338. Uzun uzun uzanı

Senede bir bezeni (Yılan)

Diğer:

(411, 400, 359, 307, 362,281, 208, 203, 176, 142, 107, 103, 82, 67, 45) no. da kayıte olanlar daha çok bu iki gruba girmeyen bilmecelerdir. Bunu 176 no.lu olanın da rahatlıkla görebiliriz.

Hemimidi, mimidi

Yer altında yatan

Kül harmanı kimdi (Qarınca)

Sosyal ve Kültürel Hayat İle İlgili Bilmeceler:

Aile Kurumuna İlişkin Geleneklerle İlgili

Bilmeceler:

Kerkük Türkleri gelenek ve göreneklerine çok önem verir

ve yaşatırlar bunların için de özellikle aile kurumuna yönelik gelenek ve görenekler başı çekmektedir. Nitekim Düğünlerimiz (toy), oldukça renkli ve görkemli geçer. Sofralar düzülür, yemekler yapılır, oyunlar oynanır, erkekler ile bayanlar farklı masalarda oturur. Kısacası toylarımız oldukça güzel ve zengin geçer.

Sünnet düğünlerimiz de ise erkek çocuğuna özel beyaz elbise giydirilir, adak olarak kurbanlık kesilir, Kuran okunur, misafirler ağırlanır, hediyeler alınır. Birİslâm dininin emrettiği en önemli merasim yerine getirilmiş olduğundan, akrabaları yerine getirilmiş olan bu hayır işin heyecan ve sonucuyla mutlu ve neşeli olurlar.

Yukarıda zikrettiğimiz bazı örf ve âdetler elbete de gibi zaten halk edebiyatının semeresidir. Bunu için zamanla Kerkük Türkleri sözlü geleneklerini yazılı olarak korumaya çalışmışlar, onları halk edebiyatının bir türü olan gerek bilmecelerde de masallarda, gerek destan v. s. türlerde yaşatmaya çalışmışlardır. İşte bu başlık altında toplanan bilmeceleri ve örnek olarak verdiğimiz (5) no.lu olanı (407, 378, 342, 130, 5)

Al geti alvar geti

El degmemiş ağaçtan

Qoxlanmamış gül geti (Gelin)

Aile Bireyleriyle İlgili Bilmeceler:

Kerkük Türklerindeki aile ve akraba bağları oldukça sağlamdır. Büyükler sayılır, küçükler sevilir. Aile içinde ve dışında herkes görevini ve yerini bilir.

Aile ve akraba adlandırmalarımız diğer Türk soydaşlarımıza da benzemektedir. Örneğin, anne (nene), baba (koca), kız kardeş (bacı), dayı (dayı), erkek kardeş ya da ağabeyin (qardaş), amca (amca ya da emmi), nine (büyük nene), dede (koca) gelin (gelin) bunlardan bazılarıdır. Hatta Kerkük Türklerinde kadınlar koca evinde kayınvalide ve kaynatalarına cevap vermeden hizmet etmek, yani gelinlik yapmak zorundadırlar.

Aile ve aile bireylerin isimlendirilmesiyle diğer Türk topluluklarda olduğu gibi çeşitli bilmeceler derlenmiştir. Genelde kaynana ve gelin arasında anlaşmazlıklar yüzünden

derlenmiş bilmeceler meşhurdur.

Bu arada adı geçen kelimeler telaffuz edilirken dudakların birbirine değip değmemesi (251) de gereken ve uygulanan durumlardır. Tüeküye Türklerin de "leb" değmez denirایشların atışmaların da görülen bu duruma en güzel örnek (251) no.lu bilmecedir

Neneye degmez

Babaya deger

Dayzaya degmez

Emmiye deger

Degere degmez

Degmeze deger

Vallaha degmez

Billaha deger (Adı geçen kelimeler telaffuz edilirken dudakların birbirine değip değmemesi)

Ölüm ve Ahiret İnancıyla İlgili Bilmeceler:

Kerkük Türkleri ölüm ve ahir zamana inanan insanlardır. İslâm dininin getirdiği bu inanca göre halkımız ebedi hayata inanır ve yapılması gerektiğini bu dünyada telafi etmeye çalışırlar.İsalmiyete göre insan öldükten sonra, ahi ret hayatına ilk adımını atmış oluyor. Onun için insan son nefesini verdikten sonra yıkanır, dualar okunur, eski Orta Asya geleneklerine uyarak ağlayarak ağıtlar okunur; ve en son kabre erkekler tarafından götürülüp namaz eşliğinde fani hayattan ebedi hayata yolcu edilerek gömülür. Ahir et inancı gerek İslâm inancında ve gerekse diğer dinlerde aynı felsefeye sahiptir iyiler kazanır, kötüler cezalandırılır. Cennet iyilik yapanların, cehennem ise kötülerindir.

Kerkük Türkleri de bütün Müslüman akranları gibi yaşayış gayelerinin ve var ile yok olmanın örtüştüğü bu önemli konuları sadece bilmecelere değil bütün hayatlarına yansıtmışlardır. Onun için ölüm ve ahi ret konusuyla ilgili bilmecelere rastlamak mümkündür. Nitekim (390, 226, 150, 135, 98, 92, 1)no.lu olanlar bu grubaolustururlar.Aşaiya aldığımız (1) no.lu bilmece de olduğu gibi.....

Abdest alı namaz kılmaz

Cemaatten geri kalmaz (Ölü)

Ağaçlarla İlgili Bilmeceler:

Yaşam kaynağımızın en önemli etkeni ve oksijen deposu olan ağaçlarımız değil bilmeceler de her yerde durmadan ve ebediyen yaşıtmalı.

Kerkük Türkleri de yaşam kaynağı olarak ağaçlara büyük önem verirler. Memleketimizde çeşitli meyve ve değişik türe sahip ağaçlar yetişir. Bunlardan bazıları, portakal, nar, mandarin, ceviz, fındık ve meşhur hurma ağaçlarıdır. Örnekleri daha da çoğaltabiliriz. Coğrafyanın da verdiği sıcak iklim konumuyla bu meyvelerimiz oldukça tatlı ve lezzetli olur.

Bu durumu halk arasında derlenmiş bilmecelere de yansımış olup günümüze kadar gelmiş ve çoğu derelenmiştir. Aynı zamanda o coğrafyanın iklimi, tabiatını ve en önemlisi yaşam kültürünü yansıtan bilmeceleri , kendi içinde iki gruba ayırabiliriz.

Meyve Ağaçlarıyla İlgili Bilmeceler:

(252, 224, 146, 31, 332, 336, 357)no.lu bilmeceler , meyve ağaçları üstüne olup (332) no.lu su hurma ile ilgilidir.

Uzun uzun obalar

Ağ seqqelli babalar

Aşağıdan su içer

Yuxarıdan balalar (Xurma ağacı)

Diğer Ağaçlarla İlgili Bilmeceler:

(7, 357) no.luları ise meyve ağacı dışında kalanları konu edinirler. Örnek olarak (7) no. da kayıtlı olanını , aşağıya alıyoruz:

Aldım noxut

Çıxtı söğüt

Yarpağı tutBarı 'armut (Pamuk)

Taşıtlarla İlgili Bilmeceler:

Irak coğrafyasında eskiden şehirler arasında ki ulaşım daha çok trenle yapılırdı, günümüzde ise bunlar , yerini modern ve hızlı ulaşım araçlarına bırakmıştır. Bunlar modern arabalar, uçaklar, otobüs araçları ve halen kullanımda olan trenler (Qamara),vb. olarak karşıya çıkmaktadır. Kerkük Türkleri halkının hayatında önemli bir yer tutan bu ulaşım araçları, elbette bilmecelerine de yansıtacaktır. Nitekim 120

no. lu olanı (bir tane de olsa) bu yansımayı görmek mümkündür.

Qamara ,Tren

Uzağ yolar gider

Hiç qorxu yox üstüne (Tren)

Kutsal Yerlerle İlgili Bilmeceler:

Irak toprakları tarih boyunca dinle ve özellikle Müslümanlıkla çok yakın ilişkiler içerisinde bulunmuştur. İnsanların ziyaretleriyle akıma uğrayan pekçok kutsal yerlerimiz vardır. Bunlardan bazıları Necef şehrinde Hz. Ali'nin kabri, Kerbela'da Hz. Hüseyin'in kabri (Peygamber Efendimizin torunu ve aynı zamanda Hz. Ali'nin oğlu), Samara'da Hz. Ali'nin torunu olan Hz. Ali'yül Hadî ile Hasan'ül Askerî'nin mezarları ve kültür mekanı olan Bağdat'ta Hz. Ali'nin torunu olan Musul Kazım ile Muhammedi Cevad'ın mezarları, yine Bağdat'ta Hz. Abdülkadir ile Ebu-Hanefe El Numanî'nin kabirleri, Tavuk ilçesinde (Dakuk) İmam Zeynel Abîdi'nin ziyaret ettiği ve günümüzde halk tarafından uğrak yerlerden biridir, ayrıca Tuzhurmatu ilçesinde İmam Ahmed'in mezarı ve aynı yerde mübarek zat olan Aliyül Murt aza'nın (aynı zamanda İmam Musul Kazım'ın oğludur) dağda ikamet ettiği yerler bu gün de ziyaret edilen yerlerdendir. Bunun gibi daha sayamadığımız birçok kutsal yerler ve mezarlar mevcuttur.

Dinle bu kadar haşır neşir olan mekanda elbette halk edebiyatına düşen pay olmuş bu durum Bunlar bilmecelere de yansımıştır. (250) no.lu olanın da, yani örnek olarak aldığımız bilmecede de olduğu üzere.....

Nenem diyer nar denesi

Nenem diyer nur denesi

İslamların bir denesi (Kâbe)

Çeşitli Bilmeceler:

Bu gruba giren bilmeceler ele aldığımız bilmeceler konularından hiçbiri gruba dâhil değildir. (30) no.lu bilmeceleri örnek olarak aşağıya alıyoruz. (419, 375, , 361, , 326, 311, 308, 264, 233, 138, 84, 51)

Babadan eziz

Neneden eziz

Baltadan ağır

Baldan şirin

Bazarda satılmaz (Uyku)

Bu bütününü için sonuç olarak diyebiliriz ki:

Kerkük Türklerinin sözlü geleneğinde yemek, tabiat, hayvanlar, vücut birimleri ve ev eşyalarıyla ilgili bilmeceler doğuluğu oluşturmaktadır. Bu bize Kerkük Türklerinin yemek kültürlerinin son derece gelişmiş olduğunu; bu durumun da Türklerin eski hayatlarından kalma “Şeylan”larla “sığır”denilen av törenleriyle”yuğ”adı verilen yas törenleriyle yakından ilgisini gösterdiğini düşünüyoruz. Tabiatla ilgili bilmeceler için ise “Türklerin dünden bugüne şair millet oldukları, başta tabiat olmak üzere bütün güzellikler karşısında duygularını sazlarının telerine döktükleri ve bilmecelerde bile yaratıkları” yorumunu yapacağız... Ev eşyalarıyla ilgili bilmecelere gelince... Türklerde aile dolayısıyla ev geçmişte de çok önemli olmuştur .Hatta “evlenmek ile “ev açmak “ ve “ev sahibi olmak” ifadeleri, sadece Türklerde aynı anlama gelmektedir.Buna bakarak “ev döşemesi ,ev süs eşyaları ,mesken adları “nın ve “aile bireyleri ve aile hayatıyla ilgili geleneklerin yer aldığı bilmecelerin çoğunluğu oluşumması ,gayet doğaldır. Hayvanlarla ilgili bilmecelerin çokluğu da bize Türklerin hayvançılıkla geçindiği, bu yüzden konar-göçer hayat yaşadıkları dönemlerin izlerini hala taşıdıklarını yani hayvancılığa da önem verdiklerini göstermektedir. Vücudun bölümleri ve organlarımızla ilgili olanlar için de “Türklerin insana verdikleri önemi ve humanisliğini yansıttığı” yorumunu yapacağız.

Görsel ve işitsel iletişim ve taşıt Araçlarıyla ilgili bilmecelerin azlığı ise, dikkatimizi çekmiştir. Biz bu durumu, Kerkük Türklerinin yıllardır oturmayan siyasi durumlarına bağlamayı yoğun buluyoruz.

II. BÖLÜM

KERKÜK TÜRKLERİ

BİLMECELERİNDE YAPI

Elimizdeki (424) Bilmeceye baktığımızda oldukça farklı durumlarla karşılaştığımızı görüyoruz Çünkü bilmecelerin bir kısmı şiir şeklindeyken bir kısmı düz yazı biçimindeydi. Bazı bilmeceler cevabı içinde saklarken bazılarının cevabı bilmece sorulduktan sonra veriliyordu. Üstelik bilmecelerin şiir şeklinde olanlarının birçoğu belli bir kafiyeyi içerirken birçoğunda düzenli bir kafiyeden söz edilememektedir. Bunların yanı sıra düz yazı şeklinde olan bilmecelerin de kuralı veya kuralı cümle şeklinde olmaları söz konusuydu.

Bütün bunlar bize bilmecelerin yapı bakımından incelenmesinde dört ayrı hususun göz önüne alınması gerektiğini göstermiştir. Böylece Irak Türkmen bilmecelerini, yapı bakımından şöyle bir tasnife tabi tutmak uygun olacaktır:

Şekil özelliklerine göre bilmeceler.

Yüklemine göre bilmeceler.

Kâfilerine göre bilmeceler.

Cevabın veriliş şekline göre bilmeceler.

Cevabın sayısına göre bilmeceler

Şimdi bunları tek tek ele alalım:

ŞEKİL ÖZELLİKLERİNE GÖRE BİLMECELER:

Bu başlığa giren bilmecelerin de iki ayrı grupta incelenmesi söz konusudur:

Şiir Şeklindeki Bilmeceler

Düz Yazı Şeklindeki Bilmeceler

Şiir şeklindeki bilmeceler:

Bu başlık altında biz, bilmeceleri içerdikleri dize sayısına göre gruplandıracağız:

Bir Dizeli Bilmeceler:

Bu guruba giren bilmeceler bir mısradan oluşan, yani bir dize halinde olanlarıdır. Nitekim

(201.237.293, ve 370, 371,372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400,401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424) numaralar arasındaki bilmeceler bir dizeli olarak karşımıza çıkmaktadır. Örnek olmak üzere 407 ve 237 nolu bilmeceleri aşağıya alıyoruz

407. Özü diri eşşegi ölü (Çocuk ve beşik)

237. Men giderem o qalı (Ayağ izi)

İki Dizili Bilmeceler:

(1, 2, 4, 6, 9, 10, 12, 13, 14, 18,19, 20, 24, 25, 26, 27, 28, 32, 34, 35, 36, 37, 39, 43, 44, 46, 48, 49, 51, 52, 54, 57, 61, 65, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 77, 81, 83, 86,87, 89, 92, 99, 100, 102, 109, 110, 111, 112, 113, 117, 122, 127, 128, 129, 131, 132, 151, 153, 157, 159, 161, 166, 169, 174, 175, 178, 181, 191, 195, 197, 202, 203, 206, 209, 211, 212, 213, 214, 219, 220, 241, 243, 254, 255, 256, 257, 259, 260, 261, 262, 266, 276, 277, 278, 279, 281, 285, 286, 292, 294, 295, 296, 298, 304, 305, 308, 312, 313, 315, 317, 321, 325, 326, 328, 329, 330, 331,334, 336, 337, 338, 343, 344, 346,, 347, 348, 349, 350, 351, 355, 358, 360, 362, 365, 366, 367) No. lu bilmeceler iki dizeden ibaret olup , nakaretleri yoktur. Bu durum, aşağıya aldığımız (317ve 241) no.lu olanlarında açıkça görülmektedir.

Şekere benzer dadı yoxtu

Havada uçar qanatı yoxtu (Qar)

Menim bir qutum var

İçinde ottuzki türlü otum var (Ağız ve dişler)

Üç Dizeli Bilmeceler:

(5, 8,10, 11, 21, 42, 53, 55, 66, 76, 84, 85, 94, 95, 101, 118, 121, 123, 134, 139, 150, 170, 176, 183, 186, 187, 199, 200, 204, 215, 216, 222, 233, 239, 240, 250, 263, 264, 269, 275, 282, 287, 288, 311, 318, 320, 322, 323, 342, 356, 363, 369) yukarı da numaralarını verdiğimiz (55) no.lu su verilmektedir.

Bir ayağ üstünde durar

Yer öz cisminin etini

Çekmez qurtan qassabın minnetini (Mum)

Dört Dizeli Bilmeceler:

(3, 7, 15, 16, 17, 22, 23, 29, 31, 38, 40, 41, 45, 47, 50, 56, 58, 59, 60, 64, 67, 68, 78, 79, 80, 82, 88, 90, 91, 93, 96, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 114, 115, 116, 119, 124, 125, 126, 130, 133, 138, 144, 145, 146, 147, 152, 154, 155, 156, 158, 160, 162, 163, 164, 165, 167, 168, 171, 172, 173, 177, 179,

180, 182, 185, 190, 192, 193, 198, 205, 207, 208, 210, 217, 218, 221, 223, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 234, 235, 236, 238, 242, 245, 247, 248, 249, 252, 253, 258, 265, 267, 268, 271, 272, 273, 274, 283, 284, 289, 290, 291, 297, 299, 300, 303, 306, 307, 310, 314, 316, 319, 324, 332, 333, 335, 340, 341, 345, 352, 354, 357, 359, 361, 364, 368) no.lu bilmecelerin yer aldığı bilmeceler dört mısradan oluşan, yani dörtlük halinde olanlarıdır. Örnek olması için (172 ve 367) no.lu olanlarını vermek istiyoruz.

Heciler hece gider
Ehd eder gice gider
Bir yumurta içinde
Yüz eli cüce gider (Nar)
Yaz gelende soyunu
Qış gelende soyunu
Barını el alı
Yarpağını yeşil alı (Ağaç)

Beş Dizeli Bilmeceler:

(246, 280, 302, 309, 339) no. da kayıtlı olan bilmeceler ise beş mısradan oluşan, yani beş dize halinde olanlarıdır. (339) no, da kayıtlı olan ve aşağıda verdiğimiz örnekte de bu, açıkça görülmektedir.

Uzun uzun yollardan
Bir eceyib quş geli
Qırma badam dili var
Ne diyerse xoş geli
Gözlerinnen yaş geli (Mektup)

Altı Dizeli Bilmeceler:

Bu guruba giren (30, 62, 140, 188, 244, 301, 327) no, da kayıtlı olan bilmeceler altı mısradan oluşan, yani altı dize halinde olanlarıdır.

244. Miskindi sesi çıkmaz
Kimsenin canın sıxmaz
Yerimezsem yerimez
Yerde gider çürümez
Onu istersem eger
Özünün bir de döner (Gölge)

Şeklinde yaşayan ve (244) no.lu olan bilmecemiz gibi...

Yedi Dizeli Bilmeceler: (189)

Bu guruba giren bilmeceler yedi mısradan oluşan, yani yedi dize halinde olanlarıdır. Sadece (189) no.lu olanın da rastladığımız bu bilmecayı veriyoruz:

İki eşim var
Birbirini qavarBiri gülerse biri ağlar
Biri göz qızarı
O biri dil çıkarı
İki fener
Gündüz yanar
Gece söner (Göz)

Sekiz Dizeli Bilmeceler: (251, 270)

Bu guruba giren bilmecenin sekiz mısradan oluşan, yani sekiz dize halindedir ve 270 no, da kayıtlıdır.

Qarnı şişib
Şehre düşüb
Sanki türlü yemeğ bişib
Elem ona qoşa geli
Hepsi birden çoşa geli
Barmağı var yüz arşın AL yeşilli sarışın
Ağzına adam girer
Hem oturu hem durar (Minaralı cami)

Bu konuda diye biliriz ki:

Kerkük Türklerinin bilmecelerinde şiir, son derece önemli bir yer tutmaktadır. Bu guruba giren bilmecelerin çoğunluğunun dört ve iki dizeli olanlarının oluşturması söz konusudur. Türk topluluğunun eski hayatlarından gelen şiir özelliklerini hala muhafaza ettiklerini göstermesi açısından dikkat çekicidir. Bu bağlamda Türklerin "koşuk" ve "sagu" (ağıt) larında dörtlük ve ikilik sistemi kullandıkları hatırlanacak olursa, bu yorumumuzun nedeni anlaşılmış olacaktır.

Düz Yazı Şeklindeki Bilmeceler:

Bu guruba giren bilmeceler düz yazı şeklinde olan ve bir mısra halinde ki bilmeceler olup (201, 237, 293 ve 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394,

395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424).no, da kayıtlıdılar.

İçerisi kızıl yazısı yeşil lalalar (Qarpuz)

Nenesi var babası yox (Hz. İsa)

yukarıya aldığımız (392 ve 403) no.lu olanlar gibi.

Görüleceği üzere “düz yazı şeklindeki bilmeceler”,dize şeklinde olanlardan daha azını oluşturmaktadır. Büyük bir ihtimale Kerkük Türkleri bilmece türünde de eski anlatım tarzımızı yaşatmışlar; nesir şekline fazla itibar etmemişlerdir. Fakat belirtmek gerekir ki bu durum, yani bilmecelerin daha çok nazımla söylenmeleri sadece Kerkük Türklerinde değil; bütün Türk boy ve topluluklarında da yaşayan bir durumdur.

YÜKLEMİNE GÖRE BİLMECELER:

Türkçede öğelerin dizilişi, temel olarak, özne + tümleş + yüklem şeklindedir. Ancak konuşmada ve yazı dilinde bu dizi- liş, anlatımı kuvvetlendirmek veya anlatıma akıcılık kazandı- rmak için bazen bozulabilir, yani öğelerin yeri değişebilir.

Cümleler yüklemine yerine göre kurallı ve kurlsız(devrik) olmak üzere iki grupta incelenir.⁸⁶.

Kurallı cümle şeklinde olan bilmeceler:

Yüklemi sonda olan cümlelere kurallı cümle denir. (1, 2, 3 6, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 23, 24, 25, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 35, 36, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 52, 54, 56, 59, 60, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 87, 89, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 101, 103, 103, 105, 106, 110, 111, 112, 114, 115, 116, 117, 118, 121, 122, 123, 125, 126, 128, 130, 133, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 153, 155, 156, 157, 158, 162, 164, 165, 166, 167, 168, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 198, 199, 201, 203, 205, 206, 207, 208, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225,

86 Türkçe Dil Bilgisi. Gazi Üniversitesi. Türkçe öğrenim Araştırma ve uygulama Merkezi (TÖMER), Ankara: 2006, s. 287.

226, 227, 230, 231, 232, 233, 235, 236, 237, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 246, 247, 249, 250, 251, 252, 254, 255, 258, 259, 260, 261, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 278, 280, 282, 283, 288, 289, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 299, 302, 304, 305, 306, 307, 308, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 385, 386, 387, 388, 390, 391, 392, 393, 394, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 411, 412, 413, 414, 416, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424) nolu bilmece celer kurallı cümle şeklinde olan bilmecelerdir.

Kuralsız (devrik) cümle şeklinde olan bilmeceler:

Yüklemi sonunda olmayan bilmeceleri de devrik cümlele bilmeceler grubuna sokabiliriz .Cümlelere kuralsız(devrik) cümle denir. (4, 5, 7, 8, 9, 10, 16, 21, 22, 26, 27, 34, 37, 50, 51, 53, 55, 57, 58, 61, 62, 84, 86, 88, 90, 100, 104, 107, 108,, 109, 113, 119, 120, 124, 127, 129, 132, 134, 143, 144, 145, 152, 154, 159, 160, 161, 163, 169, 170, 195, 196, 197, 200, 202, 204, 209, 216, 228, 229, 234, 238, 245, 248, 253, 256, 257, 262, 276, 277, 279, 281, 284, 285, 286, 287, 290, 298, 300, 301, 303, 309, 310, 384, 389, 395, 410, 415, 417)

Görüleceği üzere incelediğimiz bilmecelerin çoğunluğunu kurallı cümle halindeki bilmeceler oluşturmaktadır. Kuralsız cümlelerle yaşayanlar ise azınlığı teşkil etmektedir. Bu da bize Kerkük Türklerinin konuşma dili söz konusu olduğunda daha çok kurallı cümleler kurdıklarını gösterebilir. Bilmeceler de sözlü gelenek ürünleri olduğuna göre bu durumdan etkilenmemesi mümkün değildir.

KAFİYE DURUMUNA GÖRE BİLMECELER:

1. Abdest alı namaz kılmaz (a)
Cemaatten geri kalmaz (a) (Ölü)
2. Ağ ilan ağzın açar (a)
Qere ilan vurar geçür (a) (İğne-İplik)
3. Ağaç büğür qolu yox (a)

- Yürüdüğü yolu yox (a)
 Gezeplense ıslıq çalar (b)
 Tozları xarap eder (b) (Yel)
4. Akşama kadar bir ayağ üstünde durar (a)
 Akşam ölü elin uzadı (a) (Helk)
 5. Al geti alvar geti (a)
 El degmemiş ağaçtan (b)
 Qoxlanmamış gül geti (a) (Gelin)
 6. Alaca nimder (a)
 Qulpunu dönder (a) (İğ)
 7. Aldım noxut (a)
 Çıxtı söğüt (a)
 Yarpağı tut (a)
 Barı 'armut (a) (Pamuk).
 8. Aldım qere (a)
 Qullandım qırmızı (b)
 Attım kül rengi (c) (Kömür)
 9. Allah yapar yapısını (a)
 Demir açar kapısını (a) (Qarpuz)
 10. Altı deri üstü deri (a)
 İçinde var bir avuç darı (a) (İncir)
 11. Altı gâmiş, (a)
 İçi qoyun, üzü gēçi, (b)
 Bir ayağında qaldırı gēçer (c) (Yemen)
 12. Altı su (a)
 Üstü ataş (b) (Nargile)
 13. Altı tavan üstü tavan (a)
 İçinde Qırmızı oğlan (a) (Ağız)
 14. Altun araba gümüş teker (a)
 Ne'ne şeker noxud döger (a) (Güneş, ay ve yıldızlar)
 15. Altun qantar (a)
 Êt darta (a)
 Elde yapılı (b)
 Ête asılı (b) (Sırğa)
 16. Aq suda boğdu meni (a)
 Çigine qoydu meni (a)
 Bir eliyde tas (b)

- Bir elde tutu meni (a) (Cere, gümgüm)
17. Aqan sular yağışı (a)
 Göğden birbirin bulaşı (a)
 Damnan suları yiğir (a)
 Yerlere ulaş (a) (Merzip)
 18. Aqilliler aqıl töker bulallar (a)
 Aqilsizler düşünüller durallar (a) (Gaz lambası)
 19. Aş gördüm iş gördüm (a)
 Qöpük qusan daş gördüm (a) (Sabun).
 20. Aşağıdan qozu var (a)
 Avradlardan sözü var (a) (Eyek)
 21. Aştı yola qaştı yola (a)
 İki qardaş düştü yola (a)
 Biri gider biri geli (b) (Ayağlar).
 22. Ateş saldı qarıma (a)
 Qesav vurdu canıma (a)
 Ot yandı qarım kızardı (b)
 Ne yaxnaşı yanıma (a) (Tandır)
 23. Ateşte büküm büküm yapılam (a)
 Bir birimize sarılam (a)
 Meni istediğiy yere bağlanam (a)
 Çekmiyen quvet bulunam (a) (Zincir)
 24. Ateşte pişer (a)
 Ette asılı (b) (Sırğa)
 25. Atmaca hayvan kimin (a)
 Êcisi soğan kimin (a) (Arı)
 26. Attım bayaz yummağı (a)
 Tuttum qere yummağı (a) (Gündüz ile gece).
 27. Axşam septim noxudu (a)
 Sebbeh qaxtım yoxuydu (a) (Yıldızlar)
 28. Ayağları su içir (a)
 Üstünden gelen gēçer (a) (Köprü)
 29. Ayla gelir (a)
 Güneşle gider (a) (Gece)
 30. Babadan eziz (a)
 Neneden eziz (a)
 Baltadan ağır (b)

- Baldan şirin (c)
Elde tutulmaz (a)
Bazarda satılmaz (a) (Uyku)
31. Babası kipri koca (a)
Nenesi yaylı hatun(b)
Bacısı Terlen güzel (c)
Qardaşı kara gezer (d) (Meyve Ağacı, gök, dallar, yapraklar, üzüm)
32. Bağlasav gider (a)
Açsav durar (a) (Ayakkabı).
33. Bahçede yeşil (a)
Yazda kara (b) (Çay)
34. Balacığ (a)
Başında var tablacığ (a) (Çivi)
35. Baldan datlı (a)
Zehirden êcci (b) (Dil)
36. Baş aşağı êtsem dolar(a)
Baş yuxarı etsem boşalı (b) (Börk)
37. Baş benzer erüğe (a)
Girer çıxar dellüğe (a) (Qasığ)
38. Baş mazi (a)
Quyruğu qemçi (b)
Altı qoyun (c)
Üstü gēçi (d) (Qırlangıç)
39. Baş tarağ (a)
Quyruğu orağ (b) (Xoroz)
40. Başım çatal demir (a)
Qolum taxta xurma ağacı (b)
Duvara taxtaya mix çakar (a)
Bax bunda ne quvet var (a) (Çekiç)
41. Başım çatal demirdi (a)
Qolum xurme taxtadı (b)
Sanatqar elinde bulunusan (c)
Mix demirden düşmansan (c) (Küçüq çekic)
42. Baxçada yeşil (a)
Bazarda qere (b)
Êvde qırmızı (c) (Çay)

43. Bayaz ekin qere toxum (a)
El eker dil biçer (a) (Yazı)
44. Bellüh bellüh baxaram (a)
Tifreklerem soxaram (a) (İğne-Tire)
45. Ben bir avuç biberem (a)
Post ipini diderem (a)
Darılmayın siz menden(b)
Hıyar çıksın giderem (a) (Pire)
46. Beş qardaş (a)
Arxalarında birer daş (a) (Eldeki beş parmak)
47. Beşte toğlu (a)
Onda quzu (a)
Girmide aslan (b)
Ottuzda qaplan (b) (İnsan)
48. Beyaz ekin qara toxum (a)
El eker dil biçer (b) (Yazı)
49. Bilbilin başını kes (a)
Adamın başına qoy (b) (Badem)
50. Bilegi xurma taxta (a)
Boyu qışli raxta (a)
Göz yanar su dolanı (b)
Sondası güzel qaşqa (a) (Nergile)
51. Binlerce binlerce (a)
Gözleri var yüzlerce ((a) Tükürük)
52. Bir ağaç var (a)
Dal vëri yarpağ vërmez (b) (Sağal)
53. Bir atım var minilmez (a)
Bir qılıcım var ele alınmaz (a)
Bir sağrım var başa bağlanmaz (a)
(Xoroz, balıq, yılan)
54. Bir atım var (a)
Köllenmeden dama girmez? (a) (Saç)
55. Bir ayağ üstünde durar(a)
Yer öz cisminin êtini (b)
Çekmez qurttan qaşsabın minnetini (c) (Mum)
56. Bir bahrim var yamandı (a)
İçi dolu dumandı (a)

- Doldursam doldurmasam (b)
 Bahirlerden yamandı (a) (Qarın)
 57. Bir bulağım var altı gözü (a)
 Kissi qeyner ecci (a) (Qulaklar)
 58. Bir çarx bir çarx içinde (a)
 Yapılıp xoş biçimde (a)
 Güzel parmağ dolanı (b)
 Baxti fımay göz içinde (a) (Ayran yapan)
 59. Bir havuz içinde bir ilan (a)
 Başında bir qırmızı quş (b)
 Su biter ilan durar (c)
 Quş ölü (d) (Neft lampası)
 60. Bir köktü onki dalı var (a)
 Her dalı içinde ottuzki yarpağı var (a)
 Her yarpağı içinde beş gülü var (a)
 Üçü kölgede kissi güneşte (b) (Bir yıl, on iki ay,
 her ayın otuz günü, her gündü beş vakit namaz)
 61. Bir kuru kafa attım rafa (a)
 Yemeği datlı maymun suretli (b) (Hint qozu)
 62. Bir kümbet yaptım qemişen (a)
 Men te'eccüb qaldım bu işten (a)
 Yapanı gâvur ustası(b)
 Üstünde keklik yuvası(b)
 Tapmacam tapmıyanı (c)
 Düşsün yeddi ilin xestesi(b) (Hasır sepeti)
 63. Bir memlekette ne un dartılı (a)
 Ne de ölü ölü (b) (Bir bilmecenin cevabı içindedir.
 Elbette ne un öğütülür, ne de ölü bir daha ölür)
 64. Bir qerişti bir qerışten artacıq (a)
 Dibi qilli başı çatlağ çatlacıq (a)
 Hem ilikti hem sümüktü hem deri (b)
 Yemesine cümle'elem mişteridi mişteri (b) (Paça,
 qoyun ayağı)
 65. Bir qızım var (a)
 Bir gözü var (a) (İgne)
 66. Bir qurru (a)
 Qafa attım rafa Yemeği datlı (b)

- Meymun suratlı (b) (Hind qozu)
 67. Bir quşum var qehverengi (a)
 Qehvelerde çalar çengi (a)
 Dur hele bir yaz gessin (b)
 Quşum kēflensin eglensin (b) (Pire)
 68. Bir qutum var 'alamat (a)
 İçi yanar qiyamat (a)
 Yaş vurdum qurru çıxtı (b)
 Mehemmed'e salavat (a) (Tandır)
 69. Bir quyyum var (a)
 İçinde ki türlü suyum var (a) (Yumurta)
 70. Bir quyyum var (a)
 İpi yēldi (b) (Tütün çubuğu)
 71. Bir sehen şeker (a)
 Dunyanı eker (a) (Buğday ile güneş)
 72. Bir sinnide ki tavuğ (a)
 Biri sığağ biri savuğ (a) (Gökyüzü, güneş, ve ay)
 73. Bir terecem var (a)
 İçinde otuz iqi daşım var (a) (Dişler)
 74. Bir varmış bir yoxmuş (a)
 Allah'ın günü darıdan çoxmuş (a) (Günler)
 75. Bir yēr biri durar (a)
 Biri de quyruğ bular (a) (Su, taş, yeşil)
 76. Biri yēr doymaz (a)
 Biri oturu qaxmaz (a)
 Biri gider gelmez (a) (Soba, ateş, duman)
 77. Bişirsev aş olu (a)
 Bişirmesev quş olu (a) (Yumurta)
 78. Biz biz biz idiğ (a)
 Biz on iqi qiz idiğ (a)
 Bir taxtaya düzüldüğ (a)
 Gün ağarmadan yox olduğ (a) (yıldızlar)
 79. Biz biziydığ (a)
 Ottuzki qızıydığ (a)
 Ezildiğ büzüldüğ (a)
 Bir duvara düzüldüğ (a) (Dişler)
 80. Biz biziydığ (a)

- Ottuzki qızıydı (a)
 Ottuzkimiz söküldü (a)
 Bir taxtaya düzüldü (a) (Tahta tarak)
81. Bizde bir fatı var (a)
 Kara yumru götü var (a) (Neft ceresi)
82. Bizim evde xalı var (a)
 Xalının ahvalı var (a)
 Göğde uçan bir quşun (b)
 Ayağının nalı var (a) (Arı)
83. Boynuz var qoç değil (a)
 Qanadı var quş değil (a) (Çekirge)
84. Bu qel'e burcu bedendi (a)
 Yeşil ekdim qırmızı çıxtı (a)
 Tap bu nedendi (a) (Xine)
85. Bu yanı qara (a)
 O yanı qara (a)
 Abdullah'ın qulağında sırğa (a)
 (Saç soruk ve saçbağ)
86. Burda vurdu qılinci (a)
 Helep'te çıxtı üçü (b) (Yıldırım)
87. Burdan bir qarınça geçti (a)
 Dêve balasınan beyyüktü (a) (Bu bilmecenin
 cevabı kendi içindedir. Yani deve elbette kendi
 yavrusundan daha büyüktür)
88. Büküm büküm içinde (a)
 Qolu büküm içinde (a)
 Xiç oyza buyza dönmez (b)
 Qeftir qolu içinde (a) (El ve parmağlar)
89. Can can üstünde (a)
 Can da demir üstünde (a) (İnsan, at ve nal)
90. Çağırdım hêten (a)
 Ses verdi ketten (a)
 Dimdiği sümükten (a)
 Seqqeli êten (a) (Xoroz)
91. Çalı çalınmaz (a)
 Burnu çürümez (a)
 Yemind içipti (b)

- Yola yerimez (a) (Daş)
92. Çarşısı çox bazarı yox (a)
 Gideni çox geleni yox (a) (Mezarlık, kabristan)
93. Çem ağacın oyallar (a)
 İçine tin tin qoyallar (a)
 Ağlama tin tinim ağlama (b)
 Sora qulağıv burallar (a) (Keman) S-AK
94. Çox diş var dişlenmez (a)
 Hiç kimseni incitmez (a)
 Ellerden hiç düşmez (a) (Tarak)
95. Çox qazanda dolaşı (a)
 Quru yaşı qatılı (a)
 İşi yetirince başta dolaşı (b) (Kefkir)
96. Çox temizliş yapasan (a)
 Yağ leqeyden duşmansan (a)
 Su lifeyden uyasın (a)
 Her evde bulunasın (a) (Sabun)
97. Dağ başında duran kişi (a)
 Ne arvattı ne kişi (a)
 Attı daşı vurdu quşu (b)
 Ne daş daştı ne quş quştı (b) (Azrail)
98. Azan oxur namaz qılmaz (a)
 Arvad alı nikâh qıymaz (a) (Xoroz)
99. Dağdan düşse qırılmaz (a)
 Suya düşse ezili (a) (Kâğıt)
100. Dağdan düştü dangır dungur (a)
 Qoy dişive qır gemir (a) (Qoz)
101. Dağdan endi bir fil ayağı mili mil (a)
 Bir şerbede iki tuhur su (b)
 Gel bunun manasını bil (a) (Yumurta)
102. Dağdan endi bir fil (a)
 Eli ayağı zifir (a) (Kedi)
103. Dağdan endi bir fil (a)
 Eli ayağı zifir (b)
 Et yer köpük qusar (b)
 Ge bunun me'desini bil (a) (Pire)
104. Dağdan endi dağ kimin (a)

- Qolları butağ kimin (a)
 Egildi su içmeğe (b)
 Bağırdı oğlağ kimin (a) (Ceylan)
 105. Dağdan endi dağ para (a)
 Quyruğu şeytan para (a)
 Yeridi şapur şupur (b)
 Ayağı seksen para (a) (Döven)
 106. Dağdan endi hênemiş (a)
 Ağzı burnu qannanmış (a)
 İki tarqı bir turqu (b)
 Yeddi çibin qavarmış (a) (Qetir)
 107. Dağdan ener 'Eli Qoca (a)
 El ayağı xınnalıca (a)
 Oturu dabban dibinde (b)
 Seleşi Farisi diliyce (b) (Çıkrık)
 108. Dağdan ener dağ kimin (a)
 Qoları budağ kimin (a)
 Endi bulağ başına (a)
 Bağırdı oğlağ kimin (a) (Bulut)
 109. Dağdan ener gümür gümür (a)
 Çal başına qır gemir (a) (Qoz)
 110. Dağdan geli dadı suyu (a)
 Men onu hiç dadmamışam (b) (Gözyaşı)
 111. Dağdan geli daştan geli (a)
 Bir sesli aslan geli (a) (Sel-Su)
 112. Dağdan geli daştan geli (a)
 Tin-tin seqqelli 'emmim geli (a) (Geçi)
 113. Dağdan geli seke seke (a)
 Qere üzüm töke töke (a) (Geçi)
 114. Dağdan indi bir fil (a)
 Eli ayağı zıfır (b)
 Gelişi aslan kimin (c)
 Duruşu sultan kimin (c) (Kedi)
 115. Dağdan indi dağ qimin (a)
 Qoları butağ qimin (a)
 İndi bulağ başına (b)
 Bağırdı oğlağ kimin (a) (Ceylan)

116. Daştan can (a)
 Ağaçta daş daştan can (a)
 Lalam bir diş görüptü (b)
 Ağaçta daş daştan can (a) (Ahşap çerçeve ayna)
 117. Daştandı demirdendi (a)
 Mayası xemirdendi (a) (Değirmen)
 118. Daştı daş döğü (a)
 Yumurta doğar tavuğ döğü (a)
 Arpa yer eşşek döğü (a) (Kaplumbağa, Tosbağa)
 119. Dayım oğlu İsme'il (a)
 Şapalağ yemeğe mail (b)
 Demirdendi kulağı (c)
 Deridendi köynegi (b) (Def)
 120. Demir demir üstünde (a)
 Qolu demir üstünde (a)
 Uzağ yolar gider (b)
 Xiç qorxu yox üstüne (a) (Tren)
 121. Demirden yapılam (a)
 İki ağzım açaram (a)
 Quvetimle xerşeye qatılam (a) (Pilayis)
 122. Derede at oynadı (a)
 Tepede g. oynadı (a) (Yel)
 123. Deste bileg içinde (a)
 Kündüc xurma içinde (a)
 Dögende xavar eder (b)
 Bax ne dad var içinde (a) (Havan)
 124. Deve dabbanı (a)
 Bilmez obanı (a)
 Gezer yabanı (a) (El terazisi)
 125. Deve dolanı (a)
 Gezer obanı (b)
 Altı ayağı var (a)
 İki dabbanı (a) (El terazisi)
 126. Dêveden beyyük (a)
 Serçeden kuçık (a)
 Zehirden ecci (b)
 Şekerden datlı (c) (Qoz)

127. Dolanı dolanı (a)
Diyer nene tumanım soy (b) (Kelefçe)
128. Dolu gider boş geli (a)
Ağziya xoş geli (a) (Qaşıq)
129. Doqzan doqquz ceme'et (a)
İki müezzin bir imam (b) (Tesbih)
130. Dört ayağdan salanı (a)
Ağı gülden bağlanı (a)
Çocuq içinde yatar (b)
Naqışlı bağdan bağlanı (a) (Bişig)
131. Dört köşedi beş döğü (a)
Suydan başı xoş döğü (a) (Sabun)
132. Dört lap bir küp (a)
Egri direk cüt yulduz (b) (Deve)
133. Dört yerden salanı (a)
Biş parmağdan tavlani (a)
Pampuğ ipliğ eder (b)
Sarılmağa qatışı (a) (İğ)
134. Durar bir ayağ üstünde (a)
Yer öz cismi etini (b)
Çekmez kurt ile kasabın minnetini (b) (Mum)
135. Ebdes alı namaz qılmaz (a)
Cem'etten geri qalmaz (a) (Cenaze)
136. Egri sehen 'ecci bal (a)
Her adamda bir cüt var (b) (Qulağ)
137. El qadar mazar (a)
Dunyaı gezer (a) (Ayakkabı)
138. Elde men yapılam (a)
Çamur saman an yuğurulam (a)
Canımnan göz göz açıl am (a)
Quş yuvası yapılam (a) (Quş yuvası)
139. Elden ele çalışmışam (a)
Qarımn an göz göz açılmışam (a)
Gözleri gözlerden açılmışam (a) (Un elegi)
140. Elem ona qoşa geli (a)
Hepsi birden coşa geli (a)
Barmağı var yüz arşın (b)

- Al yeşilli sarışın (b)
Ağzına adam girer (c)
Hem oturu hem durar (c) (Minareli cami)
141. Eli var ayağı yox (a)
Qarı var nefesi yox (a) (Ceket)
142. Eli var ayağı yox (a)
Qarı yurtıq qanı yox (a) (Gelepeg)
143. Elim vurdum yapıya (a)
Çıxtım demir qapıya (a) (At)
144. Elime aldım seni (a)
Yüz ve bir saydım seni (a)
Başında yeşil qümpet (a)
Givilde andım seni (a) (Tesbih)
145. Ey ne Allah'ım var benim (a)
Süsen külâhım var benim (a)
Xençerden dellük deşik (b)
Sor ne günahım var benim (a) (Turunç)
146. Ezere gider (a)
Ezer bezere gider (a)
Nenesi beşikteyken (b)
Oğlu bazara gider (a) (Ağaç ve meyve)
147. Feqirin buzdolabıyam (a)
Qusvetiyem (a)
Suyu buz ederem (a)
Xer evde bulunam (a) (Küp)
148. Gêce gündüz sesleni (a)
Qoyun içinde besleni (a) (Koltuk veya cep saati)
149. Gêce xatun (a)
Gündüz xalayıq (b) (Süpürge)
150. Geli bir bir gider bir bir (a)
Gelen gider giden gelmez (b)
Ge bunu bil (c) (Doğum ve ölüm)
151. Gelişi aslan kimin (a)
Duruşu soltan kimin (a) (Kedi)
152. Gider gider yerinde (a)
Altun kemer belinde (a)
Gece gündüz yol eder (b)

- Gene durub yerinde (a) (Değirmen)
 153. Girer çıxar yaş eder (a)
 Xetirleri xoş eder (a) (Qaşığ)
 154. Göğden gele gele (a)
 Düşer gile gile (a)
 Bunun adı nedir (b)
 Gereq hamı bile (a) (Yağış)
 155. Gözel mennen nar ister (a)
 Narım yoxtu nar ister (a)
 Ekilmemiş bostannan (b)
 Toxumsuz xıyar ister (a) (Domalan, yer mantarı)
 156. Gözlerinen yaş axmaz (a)
 Sesine dayanılmaz (a)
 Qarnında demir dolanı (b)
 Yol gider xıç aramaz (a) (Qamara)
 157. Güllüdü Kipeleklidi (a)
 Begler önünde kıymetlidi (a) (Dolma)
 158. Günlerden Çərşəmbədi (a)
 Gəvliyə düşən nedi (a)
 Hem odsuz hem tütünsüz (b)
 Qazanda bişən nedi (a) (Deleme. Yağı alınmış çiğ
 süttən yapılan peynir)
 159. Günortadan günortaya (a)
 Hiç sırfa gelmez ortaya (a) (Ramazan)
 160. Hakanı (a)
 Bir quşum var hakanı (a)
 Deryahtan bir quş uçu (b)
 Ne eti var ne kanı (a) (Sırsır)
 161. Halalar malalar (a)
 Çölde davşan balalar (a) (Qabağ)
 162. Hamam hamam (a)
 Kümbəti tamam (a)
 Bunu tapanın (b)
 Babası imam (a) (Saat)
 163. Hapı hapıdan (a)
 Kerki sapıdan (a)
 Tarı qudreti (b)

- Öldürü milleti (b) (Tüfek)
 164. Haqqanı (a)
 Bir quşum var Haqqanı (a)
 Deryahtan bir quş uçu (b)
 Ne eti var ne canı (a) (Hamam böceği)
 165. Hav hav hav atar (a)
 Çaxmağ daşı qav atar (a)
 Seksensekkiz degirman (b)
 Doqsandoqquz nav atar (a) (Yıldırım)
 166. Havadan düştü (a)
 Yere yapıştı (b) (Gün ışığı)
 167. Havar yandım qar yetir (a)
 Heyva yetir nar yetir (a)
 El degmemiş bostanan (b)
 Gün vurmamış bar yetir (a) (Dumbalan)
 168. Hazara gider (a)
 Hazar bazara gider (a)
 Babası bir yaşında (b)
 Oğlan bazara gider (a) (Hıyar)
 169. Hazara ölü girdi mazara (a)
 Babası bir yaşında oğlu girdi bazara (a)
 (Dam direği)
 170. Hazara ölü girdi mazara (a)
 Babası bir yaşında (a)
 Oğlu girdi bazara (a) (Mertek)
 171. He mırmandı mırmandı (a)
 Qız divara dırmandı (a)
 Hatta oğlan gelmiyince (b)
 Qız divardan enmedi (a) (Anahtar ile kilit)
 172. Heciler hece gider (a)
 Ehd eder gice gider (a)
 Bir yumurta içinde (b)
 Yüz eli cüce gider (a) (Nar)
 173. Helem heleden yoxarı (a)
 Qonup gülden yukarı (a)
 Bir acayip quş gördüm (b)
 Dizi biden yuxarı (a) (Arı)

174. Heleq meleq (a)
Ki şıqalatı var (b) (Burun)
175. Hem doğrasan (a)
Hem yığlasan (a) (Soğan)
176. Hemimidi, mimidi (a)
Yer altında yatan (b)
Kül harmanı kimdi (a) (Qarınca)
177. Hemirmandı mirmandı (a)
Kız duvara tırmandı (a)
Hatta oğlan gelince (b)
Kız duvardan inmedi (a) (Kelik ve Firangi)
178. Hendire mendire (a)
Dağdan kemer indire (a) (Taraş makinesi)
179. Hestedi nestedi (a)
Zincirli qefestedi (a)
Barı var kölgəsi yox (b)
Bunu tapan ustadı (a) (Domalan, yer mantarı)
180. Heşte can (a)
Heşte qefes heşte can (a)
Lalam bir ecib görüb (b)
Ağaçta daş daşa can (a) (Ağaç çerçəveli ayna)
181. Hindi hindi (a)
Neneve mindi (a) (Siyah aba, siyah çarşaf)
182. Huppa huppa (a)
Yağlı küpe (b)
Süt quyyusu (c)
Dere teppe (b) (Çizme)
183. Husur çıxsın (a)
Kusir çıxsın (a)
Hak babavun ev in yıksın (a) (Dökçe)
184. İçi demir (a)
Üstü xemir (a) (Kebap)
185. İçi qara qömür gibi (a)
Dişi sarı şalgam gibi (a)
Oturuşu molla gibi (a)
İslığı şeytan gibi (a) (Semaver)
186. İçi qırmızı lala (a)

- Beyinsiz axtarı tapmaz (a)
Beyinli axtarı tapar (b) (Qarpuz)
187. İçi qizil dişi yeşil (a)
Laleler aqlır aql töker (b)
Bu laler aqlsızler düşünür durarlar (b) (Qarpuz)
188. İki atım var (a)
Biri birini kovar (a)
Biri gülerse (b)
O birisi ağlar (a)
Biri göz kızarı (c)
O biri dil çıkarı (c) (Bir iyle asman)
189. İki eşim var (a)
Birbirini qavar (a)
Biri gülerse biri ağlar (a)
Biri göz kızarı (b)
O biri dil çıkarı. (b)
Gündüz yanar (a)
Gece söner (a) (Göz)
190. İki göz haq yolun bekler (a)
Ağrı yüngülü çeker (a)
Ortada bir dil var (a)
Dili haq yolun bekler (a) (Terezi)
191. İki ikiz qaredi (a)
Birbirini hiç görmez (b) (Göz)
192. İki terafım qol salıp (a)
Qarnıma su doldurup (a)
Qazançı sanatıyam (b)
Her evlerde bulunam (b) (Satıl)
193. İlim ilim ignesi (a)
İlim xanım düğmesi (a)
Tapmacam tapmıyanı (a)
Yeddi ilin xestesi (a) (Karabiber)
194. İnce qız damnan baxar (a)
Şorbası gözden axar (a) (Çörten)
195. Kabuğu yeşil içi sarı (a)
Gel bunu bil koca karı (a) (Qavun)
196. Kâğıda sardım samanı (a)

- Ağzımnan çıxtı dumanı (a) (Sigara)
 197. Kala kalası iki yüz kabırgası (a)
 İçinde toplar anar başında fırkınaşı (a) (Nargile)
 198. Kapı pırıldar (a)
 Tilki Mırıldar (a)
 Ağa berhurdar (a)
 Gel meni qurtar (a) (Su quyusu)
 199. Kapısız han (a)
 Kubbesiz hamam (b)
 Dilsiz İmam(b) (Dünya, deniz, xoruz)
 200. Kara eşek kuyruğu kazuğ (a)
 Kuyruğu kopanmasa (b)
 Giremez eve (c) (Quru üzüm)
 201. Kara ilan vurur geçer (a) (İğne tire)
 202. Qaratavuk yuvasında (a)
 Kuyruğu var odasında (a) (Göz)
 203. Qaradı geçi döğü (a)
 Damı deler sıçan döğü (a) (Qarınca)
 204. Karadı hindi döğü (a)
 İğnesi var doktor döğü (a)
 Tesbihi var molla döğü (a) (Akrep)
 205. Karanluğtan kavun çıktı (a)
 Uzun boylu koşa çıktı (a)
 Zamparalığı var (b)
 Dellük dellük pörgü var (b) (Xoroz)
 206. Karasığır çöker yanar (a)
 Buğarsığın töker yatar (a) (Qere çadır)
 207. Kardan ağ (a)
 Katrannan kara (b)
 Eşekten küçük (c)
 Deveden üskek (c) (Laklak)
 208. Kardan ağ (a)
 Katrannan kara (b)
 Pisikten küçük (c)
 Deveden üskek (c) (Qarğa)
 209. Karnım karnua (a)
 Kahmışam elua (a) (El değirmeni) A. K.

210. Kazanda bişti ne bişti (a)
 Bişince karnım şişti (a)
 Her birini aşarsau (b)
 O enişler ne işti (a) (Dolma)
 211. Kırk adam başını (a)
 Bir yastığa koyup? (b) (Dam direkleri)
 212. Kırt eder pırt eder (a)
 Gider kanefe altında yatar (a) (Süpürge)
 213. Ki cambaz (a)
 Bir duvara baş qoymaz (a) (Gözler)
 214. Ki sehen (a)
 Ki qapağ (b) (Gözler)
 215. Ki tatar (a)
 Biri qaxar (a)
 Biri yatar (a) (Terazi)
 216. Kisi qeyner eccı (a)
 Kisi qeyner şor (b)
 Kisi qeyner şiirin (c) (Qulaqlar gözler ve
 burun delükleri) A.B
 217. Kişi kişi (a)
 Quzzalqurtun onbêşi (a)
 Gidersev bazara yarım hoqqa et al (b)
 Ne erkek olsun ne dişi (a) (Ciğer)
 218. Kömürden qebab yapar (a)
 El maşası gözlerin dağlar (a)
 Kömür ataşı göz daldırı (b)
 Ne istediseler yapar (a) (Manqala)
 219. Kurumadan işler (a)
 Durmadan işler? (a) (Qalp)
 220. Kuş hananı kapahladım (a)
 Dört yanını saçahladım (a) (Göz ve kirpikleri)
 221. Kuyu kuyu (a)
 Dombulu suyu (a)
 İçen ölü (b)
 İçmeyen kalı (c) (Tüfek)
 222. Kuyu kuyu içinde (a)
 Bir de kuyu içinde (a)

- Zincir salanlı (a) (Saat)
223. Kündüc qüsme yaparam (a)
Xurmayla qündüc qataram (a)
Sini atafında düzerem (a)
Datıgca dalaram (a) (Dübeg)
224. Lalam diyer düz durdum (a)
Egri yattım düz durdum (a)
Yüz iler qucağında (b)
Gelin yattım qız durdum (a) (Xurma ağacı)
225. Lalam diyer güç gördüm (a)
Güç üstünde hüç gördüm (a)
Yüzü sümük başı et (b)
Bir acayıp kuş gördüm (a) (Xoroz)
226. Lalam diyer ırmağlı (a)
Haq yoluna varmağlı (a)
Dört canlı beş cesetli (a)
On gözlü yüz barmağlı (a) (Dört kişi tarafından taşınan ölü tabutu)
227. Lalam diyer yağ geti (a)
Getirirsev sağ geti (a)
Sağılmamış inekten (b)
Erimemiş yağ geti (a) (Bal)
228. Lalam düzgün oxunu (a)
Kim var ona toxunu (a)
Onun bunun xetriyçin (b)
Harap edip yuxunu (a) (Saat)
229. Lalam elin aşına (a)
El toplanı başına (a)
Ne eli ne ayağı (b)
Gider ekin başına (a) (Su)
230. Lalam mennen nar ister (a)
Baxçıvan yoxtu bar ister (a)
Ekilmemiş bostannan (b)
Toxumsuz xıyar ister (a) (Domalan, yer mantarı)
231. Lalam şirin çağırı (a)
Haqqın sırrın çağırı (a)
Bir ağaçta beş alma (b)

- Birbirini çağırı (a) (Azan)
232. Lalam uzun uzadı (a)
Sağın solun gözedi (a)
Geh tepme geh şapalağ (b)
Keloğlan bezedi (a) (Dokumacı)
233. Leble çaxtıy gözümü (a)
Yere çaldıy dolandı (b)
Elime aldım bulandı (c) (Mezrih)
234. Lelem elin eşine (a)
El toplandı başına (b)
Ne eli ne ayağı (c)
Gider ekin başına (b) (Su)
235. Men bir avuc biberem (a)
Post dibini diderem (a)
Darılmayın siz mennen (b)
Xıyar çıxsın giderem (a) (Pire)
236. Men bir quş gördüm (a)
Canı var qanı yoxtu (b)
Sütü halaldı (c)
Êti haramdı (c) (Bal Arısı)
237. Men giderem o qalı (a) (Ayağ izi)
238. Mende var sende var (a)
Elemde yoxtu cihanda var (a)
Şam'da taptım üç tene (b) (Eski) harflerle men, sen, âlem, cihan ve Şam kelimeleri yazıldığı zaman, bu kelimelerdeki noktaların bilmecenin cevabıdır)
239. Mene değer sene degmez (a)
Teyzeye degmez (a)
Babaya deger neneye degmez (a) (Dudaq)
240. Meni qazançı yapar (a)
Pazarlarda satar (a)
Xer evlerde bulunam (a) (İbrik)
241. Menim bir qutum var (a)
İçinde ottuzki türlü otum var (a) (Ağız ve dişler)
242. Menim gülüm gül açar (a)
Gülümü müşkül açar (a)
Senede bir ayda ki (b)

- Haftada üç gül açar (a) (Eski yazıda, bilmece de geçen sene, ay ve hafta kelimelerinde bulunan noktaların sayısı)
243. Mini minice (a)
Burnu ergice (a) (Nohxt)
244. Miskindi sesi çıxmaz (a)
Kimsenin canın sıxmaz (a)
Yerimezsem yerimez (a)
Yêrde gider çürümez (a)
Onu istersem eger (b)
Özünnen bir de döner (b) (Gölge)
245. Ne savuğdu benim başım (a)
İgneyden çiqer göz yaşım (a)
Canıma xava vurdular (b)
Ataş aldı birden başım (a) (Pirimiz)
246. Ne uzundu ne ince (a)
Ne ennidi ne ensesiz (b)
Eli yoktu veriri (c)
Ayağı yoktu yeriri (c)
Dili yoktu seleşiri (c) (Saat)
247. Nedendi (a)
İncili sedef nedendi (a)
Bir şüşede ki levin su (b)
Qarışmırı nedendi? (a) (Yumurta)
248. Nedi ki (a)
Ne mavıdı ne sarı (b)
Bir güzel ağaçta (c)
Gözel saçları (b) (Lif)
249. Nenem dēdi nar geti (a)
Nar dōğū gülbar geti (a)
Gün degmemiş buluttan (b)
Yel vurmamış qar geti (a) (Süt)
250. Nenem diyer nar denesi (a)
Nenem diyer nur denesi (a)
İslamların bir denesi (a) (Kâbe)
251. Neneye degmez (a)
Babaya deger (b)

- Dayzaya degmez (a)
‘Emmiye deger (b)
Degerē degmez (a)
Degmeze deger (b)
Vallaha degmez (a)
Billaha deger (b) (Adı geçen kelimeler telaffuz edilirken dudakların birbirine değip değmemesi)
252. Obalar (a)
Ağ seqqelli babalar (a)
Aşağıdan su içir (a)
Yuxarıdan balalar (a) (Meyve Ağacı)
253. Obı obanı (a)
Gezer obanı (a)
Altı qıçı var (a)
Ki de dabbanı (a) (El terazisi)
254. Olsa gündüz olur (a)
O olmasa gece olur (a) (Güneş)
255. Oturu gevşer (a)
Duzsuz bişer (a) (Süt)
256. Oyanı pırçın bu yanı pırçın (a)
İçinde var şah gögerçin (a) (Göz)
257. Oyanı tahta buyanı tahta (a)
İçinde var qanlı kahve (b) (Kılıç veya hançer ve kını)
258. Öz malımdı Allah bili (a)
Menimnen gider menimnen geli (a)
Ne yapmışam ne tapmışam (b)
Ne kimseden borc almışam (b) (Gölge)
259. Parasını el aldı gētti (a)
Dumanını yēl aldı gētti (a) (Sigara)
260. Pır pır uçar (a)
Yoğurt sıçar (a) (Değirmen)
261. Qabığı var içi yox (a)
Dayağı yêr suçu yox (a) (Davul)
262. Qabığı yeşil içi sarı (a)
Ge bunu bil qoca qarı (a) (Qavun)
263. Qan qırmızı süt bayaz (a)
Deve balasınan beyyü (b) k

- Xan qapısının geçmez (a) (Bu bilmecenin cevabı kendisidir)
264. Qapı cırıldar (a)
Heleq mırıldar (a)
Emmimoğlu meni qurtar (a) (Hapishane)
265. Qapı pırıldar (a)
Tülkü mırıldar (a)
Ağa berxurdar (a)
Gel meni qurtar (a) (Su quyusu)
266. Qapıma yoğurt sürttüler (a)
Silirem silirem gitmiri (b) (Ay ışığı)
267. Qardan ağ (a)
Qatrannan qere (b)
Eşekten küçük (b)
Dêveden üskek (b) (Leylek)
268. Qardan ağ (a)
Qatrannan qere (b)
Pisikten küçük (c)
Dêveden üskek (c) (Qarğa)
269. Qarnı qurnaz (a)
Burnu qurnaz (a)
Ac dursa susuz durmaz (a) (İbrik)
270. Qarnı şişib (a)
Şehre düşüb (a)
Sanki türlü yemeğ bişib (a)
Elem ona qoşa geli (a)
Hepsi birden coşa geli (a)
Barmağı var yüz arşın AL yeşilli sarışın (b)
Ağzına adam girer (c)
Hem oturu hem durar (c) (Minaralı cami)
271. Qarnım ayağısız durar (a)
Yuqarım camo olur (a)
Etrafım şüle verir (a)
Senin için yol açar (a) (Fanıs)
272. Qarnım qoluya bağlı (a)
Boş olu geli dolu (b)
Ağzıya qoyanday tatlı (a)

- Bes dadsay bilini (c) (Qaşıq)
273. Qarnımda su qalmaz (a)
Aqar içinde dolmaz (a)
Özü el xaceti (b)
Xerşeye uymaz (a) (Süzgeç)
274. Qazanda bişti ne bişti (a)
Bişince qarnım şişti (a)
Her birini açarsav (b)
Bu enişler ne iştı? (a) (Dolma yemeği)
275. Qazanda dolanam içinden ezerem (a)
Dolantırmağ için datıram (a)
İtiğçe dolantıram (a) (Çömçe)
276. Qepqeredi her yanı (a)
Günde dağları canı (a) (Tencere, kazan)
277. Qere eşşek quyruğu qazuğ (a)
Quyruğu qupanmazsa girmez eve (b) (Quru üzüm)
278. Qere sığır çöker yatar (a)
Bığarsığın töker yatar (a) (Qara çadır)
279. Qere tavuğ yuvasında (a)
Quyruğu var odasında (a) (Göz)
280. Qere tavuq yuvasında (a)
Quyruğu var odasında (a)
O yanı pirçin bu yanı pirçin (b)
İçinde var şax güvercini (c)
İki cambaz bir duvara baxmaz (d) (Göz)
281. Qeredi gece qimin (a)
Dam deler siçan qimin (a) (Qarınca)
282. Qeredi Hindi döğü (a)
İğnesi var dıxtor döğü (a)
Tehpizi var mılla döğü (a) (Aqrap)
283. Qeri qerimez (a)
Boynu çürümez (a)
Qeri and içib (b)
Yola yerimez (a) (İbrik)
284. Qesti meni ağaçtan xördü meni baştan (a)
Pazarda satılam (b)
Yaptı meni ayni (a)

- Saftan bağdan (a) (Süpürge) K1
 285. Qırmızıdı qırığıdı başı (a)
 Batırram çıxardıram axar gözünün yaşı (a)
 (Dolma kalem)
 286. Qırt eder pırt eder (a)
 Gider qenefə altında yatar (a) (Süpürge)
 287. Qolu başımnan uzun (a)
 Yapılmış balut ağacınan (a)
 Qolum quvet virir mene (b) (Biil Kürek)
 288. Qolu iki taraftan salanı (a)
 Ağzı ince fastanı içinde (b)
 Yemeğ paylanı sağ sola dolanı (a)
 (Paqranc, dolanan tas)
 289. Qolu var gülden burma (a)
 Atrafı naqışlı sırma (a)
 İçinde acı qayner (b)
 Memesi gülden burma (a) (Qoru)
 290. Qolu yapılmış balut ağacı (a)
 Başı qazar yer toprağı (a)
 Quvet özüne versey (b)
 Xarda qazar toprağı (a) (Qazma)
 291. Qoz xurma yiğərem (a)
 Qış yazı qaldıram (a)
 Qış günü rütbeten (b)
 Yaz günü sataram (a) (Kendir)
 292. Qumaşı yaşıldı (a)
 Astarı qırmızıdı (a) (Qarpuz)
 293. Qur'an'da mimsiz (a) (İnna A'tayna Sûresi)
 294. Qurmadan işler (a)
 Durmadan işler (a) (Qalp)
 295. Quş xananı qapaxladım (a)
 Dört yanını saçaxladık (b) (Göz ve kirpikler)
 296. Qutu qutu içinde (a)
 Bir de qutu içinde (a) (Soğan)
 297. Quvvat olsun ustalar (a)
 Sağalmadı xesteler (a)
 Quşlardan ne quşudu (b)

- Bığarsığın desteler (a) (İpek böceği)
 298. Küçüq yastığı (a)
 İç dolu qatık (b) (Ceviz)
 299. Qüp altında bulunam (a)
 Axan suyu yiğərem (a)
 Başımda beyaz cenger (b)
 Saf suyu yiğərem (a) (Küçük küp)
 300. Qüzeci yuğuru meni (a)
 Elinde yapar meni (a)
 Yaz günü buz edərem (b)
 Pazarda satar meni (a) (Cere, şərbə)
 301. Rühü yoxtu almaz nefes (a)
 Şekli cismi eynen qefes (a)
 Egri beli uzun boynu (b)
 Çox neşeli vəri bir ses (a)
 Boş qarnına dolar hava (c)
 Mehzün sesi derde dava (c) (Ud)
 302. Raxta taşı böleler (a)
 Etrafına qurşun tökələr (a)
 Ortadan göz açarlar (a)
 Qarın qarına dayalar (a)
 Döndüğü baş bulalar (a) (Taş degirmen)
 303. Sana diyerem bir beyit (a)
 İster otu ister get (a)
 Yemiştən ne yemişi (b)
 Dili sümük başı et (a) (Xurma)
 304. Sandugu qapattım (a)
 Püskülleri yazıda qaldı (b) (Kirpik)
 305. Sarı sarı sarxar (a)
 Düşərem diyer korxar (a) (Erig)
 306. Sarıdı rengi (a)
 Bığarsığıdı tengi (a)
 Elemnen alı manqırı (b)
 Eşşək kimin anqırı (b) (Hallaç yayı-Pamuk atan)
 307. Sarıdı Salman döğü (a)
 Dertlere darman döğü (a)
 Qanatı var quş döğü (a)

- Boynuzu var qoç döğü (a) (Çekirge)
308. Satılmaz mendile qoyulmaz (a)
Dadına doyulmaz (a) (Uyku)
309. Satsan etmez on para (a)
Başı çoktu götü ok (b)
Her kim yese olmaz tok (b)
Meskeni su kenarı (c)
Çi onu gör çi narı (c) (Nar)
310. Sene diyerem bir bêt (a)
İster otui ster gêt (a)
Yemiştən ne yêmiştı (a)
Başı sümük canı êt (a) (Xurma)
311. Senede bir nokta (a)
Ayda iki nokta (a)
Haftada üç nokta (a) (Nokta)
312. Sıra sıra petekler (a)
Birbirini kütekler (a) (Dışler)
313. Suda balğ (a)
Quyruğu yanığ (a) (Gaz lambası)
314. Suda hebbeler (a)
Dağda balalar (a)
Arşun ayağlı (b)
Bayaz quyruğlu (c) (Tavşan)
315. Sudan çıxtı (a)
Qızlara mindi (b) (Su tulumu)
316. Şaq şaqı hamam (a)
Künbeti tamam (a)
Bunu tapanın (b)
Babası imam (a) (Saat)
317. Şekere benzer dadı yoxtu (a)
Havada uçar qanatı yoxtu (a) (Qar)
318. Şeqer desen şeqer döğü (a)
Süt de döğü özü beyaz (b)
Pambığ desen pampuğ döğü bu nedi? düşün bul (a)
(Qar)
319. Şevede su doldurulam (a)
Uzağ yolara qaldırılam (a)

- Boynum uzun bir qolum (a)
Su yolarında bulunam (a) (Güm Güm)
320. Tap nedi (a)
Bir kuru kafa attım refte yemeği datlı (b)
Maymun sıratlı (b) (Hint qozu)
321. Tap nedi tapış nedi (a)
Gül bahar öpüş nedi (a) (Tarağ)
322. Tap nedi (a)
Ağacı xemir (b)
Ortası demir (b) (Kebap ve şişi)
323. Tap nedi (a)
Dolu gider boş geli (a)
Ağzımıza xoş geli (a) (Qaşığ)
324. Tap nedi (a)
Gizer oyanı (b)
Altı qıçı var (c)
İki dabanı (b) (Terezi)
325. Tap nedi (a)
Her şey altınnan geçər (b) (Qalem)
326. Tap nedi (a)
Her şeye yapışı (b) (Ad)
327. Taşta can (a)
Ağaçta taş (b)
Taşta can (a)
Lalam bir diş görüptü (a)
Ağaçta taş (b)
Taşta can? (a) (Ağaç çerçevesi ayna)
328. Taştandı demirdendi (a)
Mayası xamirdendi (a) (Değirmen)
329. Toxumsuz biter (a)
Dünyaya yêter (a) (Tuz)
330. Uban ubanı gezer obanı (a)
Altı kıçı var iki tabanı (a) (Terezi tartı)
331. Uzun uzun kervanlar (a)
Tavuğun götüne yetişmez (a) (Yol)
332. Uzun uzun obalar (a)
Ağ seqqelli babalar (a)

- Aşağıdan su içər (a)
Yuxarıdan balalar (a) (Xurma ağacı)
333. Uzun uzun qemişler (a)
Bügün bize gelibler (a)
Onca heley tebipler (a)
Xurda xemir olublar (a) (Yağmur)
334. Uzun uzun uzadılar (a)
Gelin kimin bezediller (a) (Raf)
335. Uzun uzun uzanı (a)
Darağ dişle düzeni (b)
Türlü naqışı olu (c)
Üzden astar birleni (b) (Culheçi)
336. Uzun uzun uzanı (a)
Gelin kimin bezeni (b) (Xurma ağacı)
337. Uzun uzun uzanı (a)
Heftede bir bezeni (b) (Çamaşır ipi)
338. Uzun uzun uzanı (a)
Senede bir bezeni (b) (Yılan) S-AK
339. Uzun uzun yollardan (a)
Bir 'eceyib quş geli (b)
Qırma badamı dili var (c)
Ne diyerse xoş geli (b)
Gözlerinnen yaş geli (b) (Mektup)
340. Uzundu incedi yarığdı başı (a)
Altına serdim hamam qumaşı (a)
Soxtuxça çektixçe tökülü yaşı (a)
Geldixçe gëttixçe biter işi (b) (Dolmakalem)
341. Üç ayagdan qaxaram (a)
Suydan qüpü qaldıram (a)
Etrafım demir mahacar (b)
Naqıştan boyanam (a) (Mahmal)
342. Üç tek geldiler bir köprübaşına (a)
Biri bastı baktı geçti biri baxtı geçti (b)
Biri de ne baxtı ne bastı geçti (b) (Bir hamile kadın.
Qucağında bir çocuk)
343. Üstü gëçi altı qoyun (a)
Quyruğu manqas başı mazı (b) (Qırlangıç)

344. Üstü ottu biçili (a)
Altı sudu içili (a) (Koyun)
345. Yada saldı meni (a)
Elden ele aldı meni (a)
Hasılı ele aldı (b)
İşe saldı meni (a) (Yaba)
346. Yahudu'nun qillisi (a)
Xanımın imşağına (b) (Çorap)
347. Yanı daş bu yanı daş (a)
İçinde var yüzeli baş (a) (Hamam)
348. Yanı dıvar bu yanı dıvar (a)
İçinde var delli davar (a) (Dil)
349. Yanı perçin bu yanı perçin (a)
İçinde var şah gögerçin (a) (Göz)
350. Yanı qeyye bu yanı qeyye (a)
İçinde var sarı maya (b) (Yumurta)
351. Yanı taxta bu yanı taxta (a)
İçinde var qanlı qehpe (b) (Xençer ile kını)
352. Yaptı meni qazançı (a)
Başım ağzım neftçi (a)
Tökerem nefti birbirimize (b)
Yerde baş dolunca (c) (Neft rehedesi)
353. Yarın ne Çarşamba di (a)
Gönlüne düşen nedi (a)
Otsuz Hem de Ateşsiz (b)
Kazanda bişen nedi? (a) (Deleme)
354. Yarmalandı gözlerim(a)
Bulunmadı toprağlarım (a)
Özü yüze çıktı (b)
Tutulmadı gözlerim (a) (Qerbil)
355. Yaşadıxça qıssalı boyu (a)
Bunu bilsev al yüz köyü (b) (Qalem)
356. Yaşıldı seyid döğü (a)
Beyazdı heci döğü (a)
Saçı var derviş döğü (a) (Soğan)
357. Yaz gelende soyunu (a)
Qış gelende soyunu (a)

- Barını el alı (b)
 Yarpağını yel alı (b) (Ağaç)
 358. Yēddi dellüklü toxmax (a)
 Bunu bilmeyen ehmeq (b) (Baş)
 359. Yēddi döşekli (a)
 Yēddi buğazlı (b)
 Demir barmağlı (b)
 Pambığ dayağlı (b) (Çıkrık)
 360. Yēr elin uzadıb (a)
 Gög qıçın uzadıb (a) (Minare)
 361. Yere attım sumucu (a)
 Her anda bir domucu (a)
 Allah belasını vere (b)
 Kim bilir bu verici (c) (Balğam)
 362. Yeridim yeridim (a)
 Bir sarı turle taptım (a) (Eşek sideği)
 363. Yēşildi seyyid döğü (a)
 Bayazdı hecci döğü (a)
 Saçı var derviş döğü (a) (Taze soğrı)
 364. Yox ağzı yox gözü (a)
 Söyler öğretir özü (a)
 Dilde ondan usta yox (b)
 Ondan yaxın dost da yox (b) (Kitap)
 365. Yoxladım bēlindekin (a)
 Annadım gēvlindekin (a) (Kitap)
 366. Yumruğumca yuvası (a)
 Yüzellidi balası (a) (Nar)
 367. Yuvada tavuğ (a)
 Atrafı sıra sıra yımırta (a) (Ağız)
 368. Yuxarıdan qere qere (a)
 Yēre düştü para para (b)
 Elime aldım qan kimin (c)
 Ağzıma qoydum bal kimin (c) (Siyah Dut)
 369. Zeynel men diyim sen bil (a)
 Sesi var canı yok (b)
 • Sümügü var kanı yok (b) (Saat)
 370. Ağ odada sarı gelin (a) (Lamba)

371. Ağaçta gülsüz (a) (İncir)
 372. Ağzından yer burnundan kusar (a) (İbrik)
 373. Alçağ damda cin oynar (a) (Elekte patlayan mısır)
 374. Altan yer üstən sıçar (a) (Rende)
 375. Axşam geli sebbəh gider (a) (Uyku)
 376. Bayaz qızı barmağladım (a) (Yoğurt)
 377. Canı var kanı yok (a) (Saat)
 378. Cennet'ten çıxmaz (a) (Çocuk)
 379. Cüt dırmağa dayanmaz (a) (Bit)
 380. Dağda dileyman (a) (İlan)
 381. Dağdan teppeден qar yağar (a) (Elek ve un)
 382. Dilsiz imam (a) (Xoroz)
 383. Dişleri var dişlemez (a) (Tarağ)
 384. Dört ayağı var bir kulağı? (a) (Ekmek tahtası)
 385. Dünya altınнан geçer (a) (Qalem)
 386. Duzsuz bişer (a) (Süt)
 387. Elsiz ayağısız qapı açar (a) (Yel)
 388. Gece gunduz resim yapar (a) (Ayna)
 389. Hap paşa çaldım taş (a) (Çirinek)
 390. Haq bili xax bilmez (a) (Ecel)
 391. Hayvanda dilsiz (a) (Balğ)
 392. İçerisi qızıl yazısı yeşil lalalar (a) (Qarpuz)
 393. İki cambaz bir duvara baxmaz (a) (Göz)
 394. İki parmağtan ateş tutar (a) (Maşa)
 395. Kısa kılincim (a) (İğne)
 396. Ki barmağ bir nara baxar (a) (Maşa)
 397. Ki dağ bir direk üstünde (a) (Burun)
 398. Kissi qeyner şirin (a) (Burun)
 399. Kissi qeyner şor (a) (Gözler)
 400. Küçük damda cin oynar (a) (Qavurga)
 401. Kümbetsiz hamam (a) (Deniz)
 402. Minaranın dibi delik (a) (İğne)
 403. Nenesi var babası yox (a) (Hz. İsa)
 404. Obada Usman (a) (Xoroz)
 405. Onki degirman onki ay (a) (Yıl-Gökyüzü)
 406. Ölü dirri tutar (a) (Kapan)
 407. Özü dirri eşşegi ölü (a) (Çocuk ve beşik)

408. Qapısız xan (a) (Dünya)
409. Qırx adam başını bir yastuğa qoyub (a)(Mertekler)
410. Qırx sekkiz qapısı (a) (Cuma günleri)
411. Quslarda yımırta doğmaz bala doğar (a) (Yarasa)
412. Su içər saman yer (a) (Çamur)
413. Su qaçar daş dolanı (a) (Su değirmeni)
414. Suda Süleyman (a) (Balığ)
415. Tap nedi duvar üstünde yarım külçe (a) (Ay)
416. Taptığım tapısı (a) (Yer)
417. Uzun alacım (a) (Sap)
418. Üstü dolar altı dolmaz (a) (Değirmen)
419. Vaxtı geli üregi çatlar (a) (Koza)
420. Yatar gevşer (Qoyun) (a)
421. Yêr altında yağlı qeyiş (a) (İlan)
422. Yıxılmaz Haqqın yapısı (a) (Yapı)
423. Zambur bôrküm (a) (İskif)
424. Zenzele görkem (a) (Aspap)

Bu bölüm için sonuç olarak diye biliriz ki:

Kerkük Türklerinin bilmecelerinde kafiye iki dizeli olanlarda (a a) ve ya (a b), üç dizeli olanlar da (abb), (aaa) ve ya (a b c), dört dizeli olanlarda ise en çok (aaaa) olmak üzere (a a b b), (aa b a) gibi hata (a b c a) gibi farklı kafiyelerde görülebilmektedir. Dört dizeli bilmecelerin (16, 22, 45, 50, 56, 58, 68, 82, 88, 91, 93, 104, 105, 106, 115, 116, 120, 123, 130, 133, 146, 152, 154, 156, 160, 162, 164, 165, 167, 168, 171, 172, 173, 177, 179, 180, 210, 217, 218, 224, 225, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 235, 289, 290, 291, 297, 299, 300, 303, 316, 341, 345, 353, 354) nolu olanları (aa ba) şeklinde, yani mani kafiyesiyle karşımıza çıkmaktadırlar.

Bilmecelerde dize sayısı dörten fazla olduğu anda kafiye-de, belli bir düzen görülmemektedir. Bir başka ifadeyle Kerkük Türkleri bilmecelerin de kafiye, dize sayısı fazlalaştıkça bozulmaktadır.

Yüklemine göre bilmecelere baktığımız da ise devrik cümleler, kurallı olanlara nazaran azınlığı teşkil etmekte olup Türklerin dünden bu güne şiire olan yakınlığını, ilk şekillerimizin şiir şeklinde oluşunu hala sakladığını görmekteyiz.

Dize sayısı olarak Kerkük Türkleri bilmecelerin de iki ve dört dizeli olanlar, diğerlerine nazaran daha fazladır. Bu durum Kerkük Türklerinin tanımlamalarda daha çok kısa ifadelere başvurduğunu, dize sayısı daha çok olan bilmecelerin ise günümüze yakın dönemde ve birden fazla bilmecenin ya da bilmece parçalarının bir araya getirilerek oluşturulduğunu anlatmaktadır.

Irak bilmecelerinin kafiye durumlarına baktığımızda:

İki Dizeli Olanlar :

Görüleceği üzere söz konusu bilmecelerin çoğunluğu ,dizelerin birbiriyle aynı şekilde kafiyelnmesiyle oluştuğu görülür.Nitekim (1, 2, 6, 9, 10, 12, 13, 14 , 18, 20, 25, 26, 27, 28, 32, 33, 34, 35, 37, 43, 44, 46, 51, 54, 57, 61, 65, 69, 70, 71, 72, 74, 75, 77, 81, 83, 86, 89, 92, 98, 99, 100, 102, 109, 111, 112, 113, 117, 122, 128, 131, 135, 137, 141, 143, 148, 151, 153, 157, 159, 161, 169, 175, 178, 181, 184, 195, 196, 197, 202, 203, 206, 209, 212, 213, 220, 221, 241, 243, 254, 255, 256, 259, 260, 261, 262, 276, 278, 279, 281, 285, 286, 287, 292, 293, 294, 296, 305, 308, 312, 313, 317, 321, 328, 329, 330, 331, 334, 344, 347, 348, 349, 360, 362, 365, 366, 367) nolu bilmeceler ,bu grupta yer almaktadır. Örnek olarak da 259 nolu olanını aşağıya alıyoruz:

Parasını el aldı gëtti (a)

Dumanını yêl aldı gëtti (a) (Sigara)

İki dizeli bilmecelerin bir kısmı ise her iki dizesi farklı kafiyede olanlar oluşturmaktadır. Mesela (12, 24, 32, 33, 35, 36, 39, 48, 49, 52, 61, 70, 110, 127, 129, 132, 136, 149, 166, 174, 257, 266, 277, 295, 298, 304, 315, 325, 326, 336, 337, 338, 3433, 346, 350, 355, 358) nolu bilmeceler bu grupta yer almaktadır. Örnek olarak 129 nolu olanını aşağıya alıyoruz.

Doqzan doqquz ceme'et (a)

İki müezzin bir imam (b) (Tesbih)

Üç dizeli Olanlar:

Kerkük Türklerinde bilmece söz konusunda kafiye durumunda çeşitli şekilde karşılayacağız bu gruba dahil olan bilmeceler üç dizeli olanları oluşturmaktadır ve bu grupta bütünü aynı kafiye de olanları toplamaktayız mesela (53,

76, 84, 85, 94, 118, 121, 124, 139, 170, 176, 204, 215, 222, 239, 240, 250, 264, 269, 275, 282, 311, 322, 323, 356, 363) nolu bilmece bu grupta yer almaktadır. Örnek olarak 222 nolu olanını aşağıya alıyoruz.

Kuyu kuyu içinde (a)

Bir de kuyu içinde (a)

Zincir salanlı (a) (Saat)

Üç dizeli bilmece bir kısmı ise iki ve ya üç kafiye-den oluşturmaktadır iki kafiye-den oluşan bilmece (5, 8, 21, 66, 95, 101, 107, 134, 186, 187, 199, 263, 288, 369) nolu bilmece bu grupta yer almaktadır. Örnek olarak 187 nolu olanını aşağıya alıyoruz:

İçi kırmızı dışı yeşil (a)

Laleler aqılır aqıl töker (b)

Bu laler aqılsızlar düşünür durarlar (b) (Qarpuz)

Üç dizeli bilmece ve üç kafiye-den oluşan (11, 42, 55, 150, 200, 216, 233, 238) nolu bilmece bu grupta yer almaktadır. Örnek olarak 200 nolu olanını aşağıya alıyoruz:

Kara eşek kuyruğu kazı (a)

Kuyruğu kopanmasa (b)

Giremez eve (c) (Quru üzüm)

Dört Dizeli Olanlar :

(a,a,a,a.) Söz konusu bilmecelerin çoğunluğu ,dizelerin birbiriyle aynı şekilde kafiyelemesiyle oluştuğu görülür.Nitekim (7, 17, 22, 23, 78, 79, 80, 96, 108, 138, 144, 147, 185, 190, 193, 198, 226, 252, 253, 265, 271, 310, 319, 332, 333) nolu bilmece bu grupta yer almaktadır. Örnek olarak 310 nolu olanını aşağıya alıyoruz.

Sene diyerem bir bêt (a)

İster otu ister gêt (a)

Yemiştin ne yemiştin (a)

Başı sümük canı êt (a) (Xurma)

(ab) (3, 15, 16, 40, 45, 47, 50, 56, 58, 60, 64, 64, 68, 82, 88, 90, 91, 93, 97, 103, 104, 105, 106, 107, 115, 116, 120, 123, 125, 130, 133, 145, 146, 152, 154, 155, 156, 158, 160, 162, 163, 164, 165, 167, 168, 171, 172, 173, 177, 179, 180, 192, 205, 210, 217, 218, 221, 223, 224, 225, 227, 228, 229,

230, 231, 232, 235, 242, 245, 247, 249, 258, 267, 273, 274, 283, 284, 289, 290, 291, 297, 299, 300, 303, 306, 307, 316, 340, 341, 345, 352, 353, 354, 357, 359) nolu bilmece bu grupta yer almaktadır. Örnek olarak 230 nolu olanını aşağıya alıyoruz.

Lalam mennen nar ister (a)

Baxçıvan yoxtu bar ister (a)

Ekilmemiş bostannan (b)

Toxumsuz xıyar ister (a) (Domalan, yer mantarı)
(a,b,c) (31, 38, 41, 59, 114, 119, 126, 182, 207, 208, 234, 236, 268, 272, 314, 324, 335, 361, 364, 368) nolu bilmece bu grupta yer almaktadır. Örnek olarak 236 nolu olanını aşağıya alıyoruz.

Men bir quş gördüm (a)

Canı var qanı yoxtu (b)

Sütü halaldı (c)

Êti haramdı (c) (Bal Arısı)

Dört dizeli bilmecelerin çoğunluğu Türküye Türklerinde "Mani "diye bilinen ve Türk halk şiirinin iki temel şekli olan biçim özelliğinin kafiye sistemiyle yani "aaba" (ve ya abca) olarak kafiyelemeler oluşturmaktadır .Kerkük Türklerinde bilmece söyleyişte maniye uymak gibi bir endişe , bir kural yoktur. Daha doğrusu bilmece söylemek bir grubun tekelinde değildir ; bilmeceyi herkes söyler yani anonimdir.Bu bakımdan dört dizeli bilmeceelerde görülen mani kafiyesi, bilinçli bir durum olmayıp şiir geleneğindeki Türk mantalitesinin ,Türk düşünce tarzının Kerkük bilmeceelerindeki akisleri olmalıdır.

Aşağıda mani şeklinde kafiyelemiş bilmeceelerin numaraları yer almaktadır:

(a,a,b,a) (16, 22, 45, 50, 56, 58, 68, 82, 88, 91, 93, 104, 105, 106, 115, 116, 120, 123, 130, 133, 146, 152, 154, 156, 160, 162, 164, 165, 167, 168, 171, 172, 173, 177, 179, 180 , 210, 217, 218, 224, 225, 227, 228, 229 , 230, 231, 232, 235, 289, 290, 291, 297, 299, 300, 303, 316, 341, 345, 353, 354) Bu grupta yer alan

manilerden 230 nolu olanını örnek olarak alıyoruz:

Lalam mennen nar ister (a)

Baxçıvan yoxtu bar ister (a)

Ekilmemiş bostannan (b)

Toxumsuz xıyar ister (a) (Domalan, yer mantarı)

Bu arada bu bilmecenin son dönem halk hikayelerinden olan "Böyle Bağlar" (Ali İzzet Bey Hikayesi) da da Ali İzzet Bey'in geline söylediği :

Böyle bağlar böyle bağlar

Gelin başını böyle bağlar

Bülbül güle konmadı

Ne yapsın böyle bağlar

dörtlüğünü hatırlatığı, dikatimizden kaçmamıştır.

Beş dizeli olanlar da:

(a,a,a,a,a)(302) nolu bilmece bu grupta yer almakta olup örnek olarak aşağıya alıyoruz.

Raxta taşı böleler (a)

Etrafına qurşun tökeler (a)

Ortadan göz açarlar (a)

Qarın qarına dayalar (a)

Döndüğe baş bulalar (a) (Taş degirmen)

(a,b,c,c,c) (246, 280, 309,339) nolu bilmeceler bu grupta yer almaktadır. Örnek olarak 246 nolu olanını aşağıya alıyoruz.

Ne uzundu ne ince (a)

Ne ennidi ne ensesiz (b)

Eli yoktu veriri (c)

Ayağı yoktu yeriri (c)

Dili yoktu seleşiri (c) (Saat)

Altı Dizeli Olanlar :

(a,a,a,a,b,b) (244, 327) nolu bilmeceler bu grupta yer almaktadır. Örnek olarak 244 nolu olanını aşağıya alıyoruz.

Miskindi sesi çıxmaz (a)

Kimsenin canın sıxmaz (a)

Yerimezsem yerimez (a)

Yerde gider çürümez (a)

Onu istersem eger (b)

Özünnen bir de döner (b) (Gölge)

(a,a,b,a,c,c) (188) nolu bilmeceler bu grupta yer almaktadır. Örnek olarak 188 nolu olanını aşağıya alıyoruz.

İki atım var (a)

Biri birini kovar (a)

Biri gülerse (b)

O birisi ağlar (a)

Biri göz kızarı (c)

O biri dil çıkarı (c) (Bir iyle asman)

(a,a,b,a,c,c) (30, 62, 140, 188, 301) nolu bilmeceler bu grupta yer almaktadır. Örnek olarak 301 nolu olanını aşağıya alıyoruz.

Rühü yoxtu almaz nefes (a)

Şekli cismi eyne qefes (a)

Egri beli uzun boynu (b)

Çox neşeli vəri bir ses (a)

Boş qarnına dolar hava (c)

Mehzün sesi derde dava (c) (Ud)

(a,b) (188) nolu bilmeceler bu grupta yer almaktadır. Örnek olarak 188 nolu olanını aşağıya alıyoruz.

İki atım var (a)

Biri birini kovar (a)

Biri gülerse (b)

O birisi ağlar (a)

Biri göz kızarı (c)

O biri dil çıkarı (c) (Bir iyle asman)

Yedi Dizeli Olanlar:

(a,a,a,b,b,a,a) nolu bilmece bu gruba girmekte olup aşağıya alıyoruz.

İki eşim var (a)

Birbirini qavar (a)

Biri gülerse biri ağlar (a)

Biri göz kızarı (b)

O biri dil çıkarı. (b)

Gündüz yanar (a)

Gece söner (a) (Göz)

Sekiz dizeli olanlar da:

(a,a,a,a,b,c,c) (251) nolu bilmeceler bu grupta yer almaktadır. Örnek olarak 251 nolu olanını aşağıya alıyoruz.

Neneye degmez (a)

Babaya deger (b)

Dayzaya degmez (a)

'Emmiye deger (b)

Degere degmez (a)

Degmeze deger (b)

Vallaha degmez (a)

Billaha deger (b) (Adı geçen kelimeler telaffuz edilirken dudakların birbirine değip değmemesi)

(a,b,c) (270) nolu bilmeceler bu grupta yer almaktadır. Örnek olarak 270 nolu olanını aşağıya alıyoruz:

Qarnı şişib (a)

Şehre düşüb (a)

Sanki türlü yemeğ bişib (a)

Elem ona qoşa geli (a)

Hepsi birden coşa geli (a)

Barmağı var yüz arşın AL yeşilli sarışın (b)

Ağzına adam girer (c)

Hem oturu hem durar (c) (Minaralı cami)

Bu konuda sonuç olarak diyebiliriz ki:

İki dizeli bilmecelerin çoğunluğu" iki dize birbiriyle kafiyeli" bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Azınlığında ise belli bir kafiye sistemi yoktur. Bu da bize iki dizeli bilmecelerde kafiyeli söyleyişin daha sık görüldüğünü anlatmaktadır ve söz konusu durum daha çok bu tür bilmecelerde söyleyişte kolaylığı sağlamasıyla ilgilidir.

Aynı durumu üç dizeli bilmecelerin çoğunluğunda da görmekteyiz. Nitekim söz konusu bilmecelerin ekseriyeti" üç dize birbiriyle kafiyeli " şekilde görülmektedir.

Gelelim dört dizeli bilmecelerin Bu gruptaki bilmecelerin çoğunluğunu "dört dizesi birbiriyle kafiyeli" olanlar oluşturmaktadır. Gene söyleyiş kolaylığına bağliyabileceğimiz bu durumun bazılarında "abab" bazılarında "aaab" bazılarında ise "her dize ayrı kafiyeli" bir biçimde görülmektedir. Bu

da bize dize sayısı artıkça kafiyenin çeşitlendiğini, dolayısıyla kafiyeli söyleyişin giderek zorlaştığını göstermektedir.

Bu grupta yer alan bazı bilmeceler "aaba" şeklinde, mani kafiyesi ile söylenmişlerdir. Elbette bilmece söyleyin "mani kafiyesine uydurma" gibi bir problemi ve ya amacı yoktur. Dolayısıyla mani kafiyesinde karşılaştığımız bilmecelerin bu şekilde karşımıza çıkması ya söz konusu bilmecelerin çok eskiden beri bu şekilde söylenilmesi yani yaşatılması ya da bilmecenin oluşmasını sağlayan kişinin tamamen o anki durumu, yani icra ortamıyla ilgilidir (Çobanoğlu, ss 232-278).

Beş ve daha fazla sayıdaki dizeği içeren bilmecelerde ise durum daha farklıdır. Söz konusu bilmecelerde kafiye sistemi bazen "

Qere tavuq yuvasında (a)

Quyruğu var odasında (a)

O yanı pirçin bu yanı pirçin (b)

İçinde var şax güvercini (c)

İki cambaz bir duvara baxmaz (d) (Göz) da da görüldüğü üzere (a.a.b.c.d), bazan :

Taşta can (a)

Ağaçta taş (b)

Taşta can (a)

Lalam bir diş görüptü (a)

Ağaçta taş (b)

Taşta can? (a) (Ağaç çerçevesi ayna) (a,b,a,b,a), bazan da:

İki eşim var (a)

Birbirini qavar (a)

Biri gülerse biri ağlar (a)

Biri göz qızarı (b)

O biri dil çıkarı. (b)

Gündüz yanar (a)

Gece söner (a) (Göz) (a,a,a,b,b,a,a) veya :

Qarnı şişib (a)

Şehre düşüb (a)

Sanki türlü yemeğ bişib (a)

Elem ona qoşa geli (a)

Hepsi birden coşa geli (a)

Barmağı var yüz arşın AL yeşilli sarışın (b)

Ağzına adam girer (c)

Hem oturu hem durar (c) (Minaralı cami)

(a,a,a,a,a,b,c,c) olabilmekte kısacası dize sayısı artığı oranda belli bir kafiye sisteminden uzaklaşıldığı görülmektedir. Zaten bu, tamamen aşık tarzına bağlı bir üeün değildir. Görevi daha çok eğlenme ve eğlendirme olan, sözlü ortamda yaşayan ve şekilenen bilmecelerde bu durum gayet doğaldır.

CEVABIN VERİLİŞ ŞEKLİNE GÖRE BİLMECELER

Kerkük Türkleri bilmecelerin iki grupta değerlendirebiliriz:

Cevabı bilmecenin içinde verilenler.

Cevabı bilmecenin dışında verilenler.

Cevabı bilmecenin içinde verilenler:

İncelediğimiz 424 bilmecenin iki tanesinde cevabın, bilmecenin içinde verildiğini gördük. 87 ve 263 nolu bilmecelerde gördüğümüz bu duruma göre her iki bilmecenin cevabı, bilmece söylenirken yer alan ifadelerde olduğu gibi görülmektedir. Daha iyi anlayabilmek için her iki bilmeceyi teker teker inceleyelim:

87. Burdan bir qarınça gēçti

Dēve balasınnan beyyüktü

Dikkat edilecek olursa bilmecenin gerçek anlamı “gecen karıncanın deve yavrusundan büyük olduğu “dur. Ancak bilmecenin cevabı ikinci dizedir yani “ deve , kendi yavrusundan büyüktür”. Bu da bize bilmecede :

Deve balasınnan beyyüktü

Şeklinde verilmektedir.

263. Qan qırmızı süt bayaz

Deve balasınnan beyyük

Xan qapısınnan gēçmez

Bu bilmecede de aynı durum söz konusudur. Nitekim bilmecenin ikinci ve üçüncü dizesinde cevap “deve yavrusundan büyüktür; bu sebeple han kapısından geçemez” şeklinde verilmektedir. Yani cevap :

Deve balasınnan beyyük,

Xan qapısınnan geçmez geçmez

biçimindedir.

Cevabı bilmecenin dışında verilenler:

(1_86, 88_262, 264_424) nolu arasında yer alan bilmeceler bu grupta yer almaktadır. Yani cevabı , dizeler dışında verilmektedir. Bir başka ifadeyle bu tür bilmeceler, klasik yapıda bilmecelerdir. Örnek olması için (30, 270, 309) aşağıya alıyoruz.

Babadan eziz

Neneden eziz

Baltadan ağır

Baldan şirin

Elde tutulmaz

Bazarda satılmaz (Uyqu)

Qarnı şişib

Şehre düşüb

Sanki türlü yemeğ bişib

Elem ona qoşa geli

Hepsi birden coşa geli

Barmağı var yüz arşın AL yeşilli sarışın

Ağzına adam girer

Hem oturu hem durar (Minaralı cami)

Satsan etmez on para

Başı çoktu götü ok

Her kim yese olmaz tok

Meskeni su kenarı

Çi onu gör çi narı (Nar)

Cevaplarının verilmiş şekline baktığımızda ise genellikle cevabın hem bilmecenin sonunda hem de bilmecedan bağımsız olarak verilmesi söz konusudur. Cevabı içinde olan bilmecelerin ise âşık tarzında da görülen kelime oyunlarından, kelimelerin bilinçli olarak yanyana getirilmelerinden oluştuğunu, söyleyebiliriz. Ayrıca Kerkük Türkleri bilmecelerinde bilmecenin cevabının çok söyleyişine dikkat edilmekte; söyleyen ve yaratanın bu konudaki hünerini sergilemektedir.

Cevabın Sayısına Göre Bilmeceler:

Bilmeceleri, cevabın sayısına göre iki grupta ineliyebiliriz:

Tek cevaplı bilmeceler:

İncelemeye dahil ettiğimiz 424 bilmecenin 399'unda bilmecelerin birtek cevabı vardır. Buna göre 1_13, 15_25, 27_30, 32_43, 45_52, 54_59, 61_63, 65_70, 73_74,77_84, 86_87, 90_145, 146_147, 149, 151_157, 159_170, 172_187, 189_198, 200_215, 217_219, 212_240, 242_294, 296_424 nolu bilmeceler bu gruba girmektedir. Örnek olarak 25,43, ve 145 nolu olanlarını aşağıya alıyoruz.

25. Atmaca hayvan kimin
 Ecisi soğan kimin (Arı)
 43. Bayaz ekin qere toxum
 El eker dil biçer (Yazı)
 145. Ey ne Allah'ım var benim
 Süsen külâhım var benim
 Xençerden dellük deşik
 Sor ne günahım var benim (Turunç)

Birden Fazla Cevabı Olan Bilmeceler:

Bu grupta yer alan bilmecelerin birden fazla cevabı vardır ve incelediğimiz bilmecelerin 25tanesi, bu özeliğindedir. Söz konusu bilmecelerin azlığı nedeniyle hepsini örnek olarak vermek istiyoruz.

14. Altun araba gümüş teker
 Ne'ne şeker noxud döger (Güneş, ay ve yıldızlar)
 26. Attım bayaz yummağı
 Tuttum qere yummağı (Gündüz ile gece)
 31. Babası kipri koca
 Nenesi yaylı hatun
 Bacısı Terlen güzel
 Qardaşı kara gezer (Meyve Ağacı, gök, dallar, yapraklar, üzüm)
 44. Bellüh bellüh baxaram
 Tifreklerem soxaram (İğne-Tire)
 53. Bir atım var minilmez
 Bir qılıcım var ele alınmaz
 Bir sağrım var başa bağlanmaz (Xoroz, balığ, yılan)
 60. Bir köktü onki dalı var
 Her dalı içinde ottuzki yarpağı var

- Her yarpağı içinde beş gülü var
 Üçü kölgede kissi güneşte (Bir yıl, on iki ay, her ayın otuz günü, her günkü beş vakit namaz)
 64. Bir qerışti bir qerışten artacıq
 Dibi qilli başı çatlağ çatlacıq
 Hem ilikti hem sümüktü hem deri
 Yemesine cümle 'elem mişteridi mişteri
 (Paça, qoyun ayağı)
 71. Bir sehen şeker
 Dunyanı eker (Buğday ile güneş)
 72. Bir sinnide ki tavuğ
 Biri sıcağ biri savuğ (Gökyüzü, güneş, ve ay)
 75. Bir yêr biri durar
 Biri de quyuğ bular (Su, taş, yeşilot)
 76. Biri yêr doymaz
 Biri oturu qaxmaz
 Biri gider gelmez (Soba, ateş, duman)
 85. Bu yanı qara
 O yanı qara
 Abdullah'ın qulağında sırğa (Saç soruk ve saçbağ)
 88. Bûqüm bûqüm içinde
 Qolu bûqüm içinde
 Xiç oyza buyza dönmez
 Qeftir qolu içinde (El ve parmağlar)
 89. Can can üstünde
 Can da demir üstünde (İnsan, at ve nal)
 146. Ezere gider
 Ezer bezere gider
 Nenesi beşikteyken
 Oğlu bazara gider (Ağaç ve meyve)
 148. Gêce gunduz sesleni
 Qoyun içinde besleni (Koltuk veya cep saati)
 150. Geli bir bir gider bir bir
 Gelen gider giden gelmez
 Ge bunu bil (Doğum ve ölüm)
 158. Günlerden Çerşembedi
 Gêvlive düşen nedi

- Hem odsuz hem tütünsüz
 Qazanda bişen nedi (Deleme. Yağı alınmış
 çiğ süttten yapılan peynir)
171. He mırmandı mırmandı
 Qız dıvara dırmandı
 Hatta oğlan gelmiyince
 Qız dıvardan enmedi (Anahtar ile kilit)
188. İki atım var
 Biri birini kovar
 Biri gülerse
 O birisi ağlar
 Biri göz kızarı
 O biri dil çıkarı (Bir iyle asman)
199. Kapsız han
 Kubbesiz hamam
 Dilsiz İmam (Dünya, deniz, xoruz)
216. Kisi qeyner eccı
 Kisi qeyner şor
 Kisi qeyner şiirin
 (Qulaqlar gözler ve burun delükleri)
220. Kuş hananı kapahladım
 Dört yanını saçahladım (Göz ve kirpikleri)
241. Menim bir qutum var
 İçinde ottuzki türlü otum var (Ağız ve dişler)
295. Quş xananı qapaxladım
 Dört yanını saçaxladık (Göz ve kirpikler)
 Bu konuda sonuç olarak diyebiliriz ki:

Kerkük Türkleri bilmecelerinin ekseriyetini tek cevaplı olanlar teşkil eder; birden fazla cevabı olan bilmeceler ise, azınlıktadır. Büyük bir ihtimale tek cevaplı bilmeceler zaman içinde cevabın yakın anlamlarıyla ve ya tüm, parça kavramlarıyla ilişkilendirerek birden fazla kavramın cevabı haline gelmiştir.

III. BÖLÜM

KERKÜK TÜRKLERİ

BİLMECELERİNİN

VARYANTLARI

Bir ürünün incelenmesinde önemli hususlardan birisi de varyantlarının dikkate alınmasıdır. Çünkü ürünün ne kadar çok varyantı alınırsa ve ya incelenirse, varılacak sonuç o kadar kesin ve doğru olacaktır. Bu nedenle derlemelerde olsun, kaynak kitaplardan alınmada olsun varyantların çokluğu, önemli bir hazırlık şeklinde değerlendirilir.

Bilmeceler için de aynı durum söz konusudur. Diğer halk edebiyatı ürünlerinde olduğu gibi varyantların çokluğu hem bilmecelerin yayıldığı coğrafyayı, hem söz konusu coğrafyada yaşayanların ortak düşüncelerini, değer yargılarını ve bunları ifade şekillerini bize verecektir.

Biz de bu durumu göz önüne alarak Kerkük Türkleri bilmecelerinin varyantlarını araştırdık. Ancak söz konusu bilmecelerin Kerkük Türklerinde birebir söyleyişlerini bulabildiğimiz halde varyantlarını tespit edemedik. Bu nedenle Irak Türkmen bilmecelerinin Türkiye Türklerindeki varyantlarını aradık, on beş bilmecenin benzer söyleyişlerini bulduk.

Elbette 424 bilmece içinde 14, çok az bir oranı teşkil etmektedir. Bu, Türkiye Türkleriyle aynı soydan olan Kerkük Türkleri için ufak bir benzerlik gibi görülebilir.

Ancak söz konusu 14 bilmece bu benzerliklerden sadece birisidir ve bilmeceler daha farklı çeşitli kaynaklardan elde edilirse, oranın değişeceği muhakkaktır.

Tespit ettiğimiz 14 bilmecenin önce Kerkük Türklerindeki söyleniş, karşısına da Türküye Türklerindeki şekli verilmiştir.

Kerkük Türkleri bilmecelerinde 127, 78, 368, 9, 98, 90, 235, 132, 312, 339, 69, 152, 212) no.lu bilmecelerin Türküye Türklerin de de bulunduğunu tespit ettik. Bu aynı soydan gelen ancak farklı coğrafyalarda oturan iki Türk boyunun ortak paydalarından biri olup aşağıda bilmecelerin hem Kerkük Türklerin de, hem de Türküye Türklerindeki söylenişleri verilmiştir. Söz konusu bilmecelerin sadece metinleri verilmiş; daha sonraki bölümde ele alınacağı için formel ifadeleri üzerinde durulmamıştır ve sadece aynı cevabı içeren bilmeceler ele alınmıştır.

1. Aşşam septim noxudu
Sebbeh qaxım yoxuydu (Yıldızlar, Kerkük)

- Aşşam ektim bir kile nohut
Sabah kalktım bir tane yok (Yıldızlar, Elazığ)
2. Biz biz biz idiğ
Biz on iqi qiz idiğ
Bir taxtaya düzüldüğ
Gün ağarmadan yox olduğ (Yıldızlar, Kerkük)
Bizsiz iziz
Bir sürü kızız
Bir tahtaya diziliriz
Sabahleyin dağlırız (Yıldızlar, Konya)
3. Yuxarıdan qere qere
Yêre düştü para para
Elime aldım qan kimin
Ağzıma qoydum bal kimin (Siyahdut, Kerkük)
Yukarıda kara kara
Yerde olur para para
Elime aldım kan gibi
Ağzıma attım bal gibi (Karadut, Elazığ)
4. Altı deri üstü deri
İçinde var bir avuç darı (İncir, Kerkük)
İçi darı dişi deri (İncir, Konya)
5. Allah yapar yapısını
Demir açar kapısını (Qarpuz, Kerkük)
Allah yapar yapısını
Kulu açar kapısını (Karpuz, Zonguldak)
6. Azanoxur namaz kılmaz
Arvad alı nikâh kıymaz (Xoroz, Kerkük)
Ezan okur, namaz kılmaz
Karı alır, nikah kıymaz (Horoz, Erzurum)
7. Çağırdım hêtten
Ses verdi ketten
Dimdiği sümükten
Seqqeli êtten (Xoroz, Kerkük)
Geçirdim bentten,
Bağrdı kentten,
Ağzı kemikten,
Sakalı etten (Horoz, Eskişehir)

8. Men bir avuc biberem
Post dibini diderem
Darılmayın siz mennen
Xıyar çıxsın giderem (Pire, Kerkük)
Ben bir avuç biberim,
Posta dibini diderim,
Darılmayın hanımlar
Patlıcan gelsin giderem (Pire, Elazığ)
9. Dört lap bir küp
Egri direk cüt yıldız (Deve, Kerkük)
Bie küp dört lap,
Eğiri hıyar neni yar (Deve, Elazığ)
10. Sıra sıra petekler
Birbirini kütükler (Dişler, Kerkük)
Sıra sıra petekler,
Birbirini kötekler (Diş, Ereğli)
11. Uzun uzun yollardan
Bir eceyib quş geli
Qırma badam dili var
Ne diyerse xoş geli
Gözlerinnen yaş geli (Mektup, Kerkük)
Uzak uzak yollardan,
Alaca bir kuş gelir,
Söylerse de,
Gözlerinden yaş gelir (Mektup, Gümüşhane)
12. Bir quyyum var
İçinde ki türlü suyum var (Yumurta, Kerkük)
Beyaz fıçım kuyum var,
İki türlü suyum var (Yumurtaz, Sivas)
13. Gider gider yerinde
Altun kemer belinde
Gece gündüz yol eder
Gene durub yerinde (Değirmen, Kerkük)
Gider gider yerinde,
Şal döşenmiş belinde,
Dumadan yol alır,
Durur yine yerinde (Değirmen, Erzurum)

14. Qırt eder pırt eder
Gider qenefe altında yatar (Süpürge, Kerkük)
Fart dedi furt dedi,
Var şuraya yat dedi (Süpürge, Çoruh)
Sonuç olarak diyebiliriz ki:

Kerkük Türkleri ile Türküye Türklerinin bilmeceleri arasında bazan söyleyişte, bazanda hem söyleyişte hemde cevabında büyük bir benzerlik görülmektedir. Elbete aynı soydan olan iki Türk boyunun bilmecelerinin benzeşmeleri, gayet doğaldır. Bunun yanında varyantlaşmanın Doğu, iç anadolu ile Karadeniz bölgelerinde yoğunlaşması ise, işin bir başka boyutudur.

IV.BÖLÜM

KERKÜK TÜRKLERİ

BİLMECELERİNDE

FORMEL İFADELER

Araştırmacılara göre folklorda bir ürün yaşatmak kadar onun yaratılması da önemlidir ve bazı durumlara bağlı olarak karşımıza çıkmaktadır. Hazırlıksız söyleme ise bunlardan biri ve en önde gelenidir. Klagstad a göre ise doğaçlama da ezberi kolaylaştıran birtakım şifreler gereklidir.⁸⁷ Bize şu ana kadar en yararlı olan etkenleri sıralarsak, bunları: Satırın incelenmesi, bir satırda başlayan cümlelerin ikinci satırda da devam etmesinin ya da bir satırın ötekiyle bağlantısının incelenmesi ve ana konu veya şiirin genel yapısının incelenmesi şeklindedir⁸⁸. Ayrıca Roman Jaopson da dil ile şifre (Parol) arasındaki ilişkiye değinmiş ; icrada iletişimin önemli olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca Karlı Bührer ,Dorson, Thomson, Golstein, Glassie, Dundis ve Dan Ben Amos gibi "Performans" teorisini kuranlarda sadece metnin , dilin veya icranın değil , icra ortamının da önemine değinmiştir⁸⁹.

Folklorun antropolojik kuramı için yapılan, zaman olarak en yakın ve en etkili öneriler Jacobstan gelişmiştir (1959a). Jacobs, kabile kültürünün sözlü edebiyatını Batı okurlarına şaşırtıcı ve itici hale sokan Bosa türü yalın metin üzerinde düşünme konusunda ilerlemeler getirmeye amaç edinmiştir. Masalardaki psikolojik özellikler ve stilistik öğeler hakkında doğru sonuçlara ulaşmak için Jacobs, (en küçük birimler) e başvurur. Rastlanma sıklıklarına göre cetvele geçirilebilen bu birimler, konumsal öğeleri, duygusal eğilimleri, zaman yer ve hareket bildiriminin stilize olmuş şekillerini içerirler.⁹⁰

Kısacası formel ifadeler bir ürünün sözlü ortam da yaratılması ve yaşatılmasın da en önemli faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.Nitekim Pertev Naili Boratav'ın "Le Tekerleme" adlı çalışması bu konuda bir ilki oluşturur. O tekerlemeleri masaldaki yerlerine göre:

Kısa Masalbaşlı Tekerlemeleri: (1_96) no.lu tipler

Kısa Masalbaşlı Tekerlemelerinin Uzatılmış

87 R.M. Dorson. Günümlüz Folklor Kuramları Ege Üni, Basımevi Müdürlüğü, Bornova İzmir. 1984, s 47.

88 R.M.Dorson. a.g.c, ss. 25-26.

89 Özkül Çobanoğlu. Halkbilimi Kuramları Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş. Ankara: Akçağ. Yayınları. 2005. ss. 266-268.

90 Dorson. a.g.c, ss. 28-29.

Biçimleri(20_33) no.lu tipler

Tekerleme Biçiminde Uzun Anlatmalar

Masal Ortası ve Sonu Tekerlemeleri

olarak dört gruba ayırmış masal tekerlemelerinin tiplerini de :

1.Grup:I_XX

2.Grup:XXI_XXXIII

3.Grup:L

4.Grup:LXX_LXXIII

Şeklinde yine dört gruba ayırarak örneklendirmiştir.⁹¹

Mustafa Öner Uzun "TRT" Repertuarındaki Türkülerde Formel İfadeler " adlı doktora çalışmasında söz konusu tür-külerdeki formel ifadeleri tespit etmiş; her formel ifadeye giren türkülerini belirlemiştir.⁹²

Nerin Yayın" Oyun Tekerlemeleri Üzerine Bir İnceleme" adlı çalışmasında 159 oyun tekerlemesi incelemiş; formel ifadelerin tekerlemenin bütününün bazan başında bazan ortasında bazanda son kısımlarındaki değişimleri ayrı ayrı göstermiştir."

Kerkük Türkleri bilmecelerine baktığımıza ise formal ifadeleri şu şekilde gruplandara bileceğimizi görüyoruz:

1. Başım çatal demir (di)

Başım çatal demir (40)

Qolum taxta xurma ağacı

Duvara taxtaya mix çakar

Bax bunda ne quvet var (Çekiç)

Başım çatal demirdi (41)

Qolum xurme taxtadı

Sanatqar elinde bulunusan

Mix demirden düşmansan (Küçük Çekic)

2. Bir atım var....:

91 Pertev Naili Boratav. Le Tekerleme, Contribution a l'etude typologique et stylistique Conte populaire Turc. Paris. 1963

92 Mustafa Öner Uzun. TRT Repertuarındaki Türkülerde kullanılan formel İfadeler. 2005, Ege Üni, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve edebiyatı Anabilim Dalı Halk Bilimi (Basılmamış Doktora Tezi)

93 Nerin Yayın. Oyun Tekerlemeleri Üzerine Bir İnceleme. İzmir: 2009, Ege Üni Yayınları, Edebiyat Fakültesi Yayın no: 157.

Bir atım var minilmez (53)

Bir qılıcım var ele alınmaz

Bir sağrım var başa bağlanmaz (Xoroz, balıq, yılan)

Bir atım var (54)

Köllenmeden dama girmez? (Saç)

3. Bir.....var.....:

Bir bahrim var yamandı (56)

İçi dolu dumandı

Doldursam doldurmasam

Bahirlerden yamandı (Qarın)

Bir bulağım var altı gözü (57)

Kissi qeyner ecci (Qulaklar)

Bir qutum var alamat (68)

İçi yanar qıyamat

Yaş vurdum qurru çıxtı

Mehemmed'e salavat (Tandır)

4. Bir quyyum var

Bir quyyum var (69)

İçinde ki türlü suyum var (Yumurta)

Bir quyyum var (70)

İpi yıldı (Tütün çubuğu)

5. Biz biz bizidiğ

Biz biz biz idiğ (78)

Biz on iqi qiz idiğ

Bir taxtaya düzüldüğ

Gün ağarmadan yox olduğ (yıldızlar)

Biz biziidiğ (79)

Ottuzki qızıydığ

Ezildiğ büzüldüğ

Bir duvara düzüldüğ (Dişler)

Biz biziidiğ (70)

Ottuzki qızıydığ

Ottuzkimiz söküldüğ

Bir taxtaya düzüldüğ (Tahta tarak)

6. Dağdan Düştü (se).....:

Dağdan düşse qırılmaz (99)

Suya düşse ezili (Kâğıt)

- Dağdan düştü dangır dungur (100)
 Qoy dişive qır gemir (Qoz)
7. **Dağdan Endi.....:**
 Dağdan endi bir fil (101)
 Bir şerbete iki tuhur su
 Gel bunun manasını bil (Yumurta)
 Dağdan endi bir fil (102)
 Eli ayağı zifir
 Dağdan endi bir fil (103)
 Eli ayağı zifir
 Et yer köpük qusar
 Ge bunun me'desini bil (Pire)
 Dağdan endi dağ kimin (104)
 Qolları butağ kimin
 Egildi su içmeğe
 Bağırđı oğlağ kimin (Ceylan)
 Dağdan endi dağ para (105)
 Quyruğu şeytan para
 Yeridi şapur şapur
 Ayağı seksen para (Döven)
 Dağdan endi hēnemiş (106)
 Dağdan endi hēnemiş
 Ağzı burnu qannanmış
 İki tarqı bir turqu
 Yēddi çibinqavarmış (Qetır)
 Dağdan ener 'Eli Qoca (107)
 El ayağı xınnalıca
 Oturudabban dibinde
 Seleşi Farisi diliyce (Çıkrık)
 Dağdan ener dağ kimin (108)
 Qoları budağ kimin
 Endi bulağ başına
 Bağırđı oğlağ kimin (Bulut)
 Dağdan ener gümür gümür (109)
 Çal başına qır gemir(Qoz)
8. **Dağdan geli**
 Dağdan geli dadı suyu (110)

- Men onu hiç dadmamışam (Gözyaşı)
 Dağdan geli daştan geli (111)
 Bir sesli aslan geli (Sel-Su)
 Dağdan geli daştan geli (112)
 Tin-tin seqqelli 'emmim geli (Geçi)
 Dağdan geli seke seke (113)
 Qere üzüm töke töke (Geçi)
9. **Dağdan indi.....**
 Dağdan indi bir fil (114)
 Eli ayağı zifir
 Gelişi aslan kimin
 Duruşu sultan kimin (Kedi)
 Dağdan indi dağ qimin (115)
 Qoları butağ qimin
 İndi bulağ başına
 Bağırđı oğlağ kimin (Ceylan)
10. **Eli var ayağı yox**
 Eli var ayağı yox (141)
 Qamı var nefesi yox (Ceket)
 Elim vurdum yapıya
 Çıxtım demir qapıya (At)
11. **Hazara ölü girdi mazara**
 Hazara ölü girdi mazara (169)
 Babası bir yaşında oğlu girdi bazara (Dam direği)
 Hazara ölü girdi mazara (170)
 Babası bir yaşında
 Oğlu girdi bazara (Mertek)
12. **Qardan ağ**
 Qardan ağ (207)
 Katrannan kara
 Eşekten küçük
 Deveden üskek (Laklak)
 Qardan ağ (208)
 Katrannan kara
 Pisikten küçük
 Deveden üskek (Qarğa)
13. **Quyu quyu).....:**

Quyu quyu (221)
 Dombulu suyu
 İçen ölü
 İçmeyen kalı (Tüfek)
 Quyu quyu içinde (222)
 Bir de kuyu içinde
 Zincir sallanı (Saat)

14. Lalam diyer.....:

Lalam diyer düz durdum (224)
 Egri yattım düz durdum
 Yüz iler qucağında
 Gelin yattım kız durdum (Xurma ağacı)
 Lalam diyer güç gördüm (225)
 Güç üstünde hüç gördüm
 Yüzü sümük başı et
 Bir acayıp kuş gördüm (Xoroz)
 Lalam diyer ırmağlı (226)
 Haq yoluna varmağlı
 Dört canlı beş cesetli
 On gözlü yüz barmağlı (Dört kişi tarafından
 taşınan ölü tabutu)
 Lalam diyer yağ geti (227)
 Getirirse sağ geti
 Sağılmamış inekten
 Erimemiş yağ geti (Bal)

15. Lalam

Lalam düzgün oxunu (228)
 Kim var ona toxunu
 Onun bunun xetriyçin
 Harap edipyuxunu (Saat)
 Lalam elin aşına (229)
 El toplanı başına
 Ne eli ne ayağı
 Gider ekin başına (Su)
 Lalam mennan nar ister (230)
 Baxçı'nın yoxtu bar ister
 Ekilmemiş bostannan

Toxumsuz xıyar ister (Domalan, yer mantarı)
 Lalam şirin çağırı (231)
 Haqqın sırtın çağırı
 Bir ağaçta beş alma
 Birbirini çağırı (Azan)
 Lalam uzun uzadı (232)
 Sağın solun gözedi
 Geh tepme geh şapalağ
 Keloğlan bezedi (Dokumacı)
 Lelem elin eşine (234)
 El toplandı başına
 Ne eli ne ayağı
 Gider ekin başına (Su)

16. Men.....:

Men bir avuc biberem (235)
 Post dibini diderem
 Darılmayın siz mennan
 Xıyar çıxsın giderem (Pire)
 Men bir quş gördüm (236)
 Canı var qanı yoxtu
 Sütü halaldı
 Êti haramdı (Bal Arısı)
 Men giderem o qalı (Ayağ izi) (237)
 Mende var sende var (238)
 Elemde yoxtu cihanda var
 Şam'da taptım üç tene (Eski) harflerle men, sen,
 âlem, cihan ve Şam kelimeleri yazıldığı zaman, bu
 kelimelerdeki noktaların bilmecenin cevabıdır)

17. Menim.....:

Menim bir qutum var (241)
 İçinde ottuzki türlü otum var (Ağız ve dişler)
 Menim gülüm gül açar (242)
 Gülümü müşkül açar
 Senede bir ayda ki
 Haftada üç gül açar (Eski yazıda, bilmecede
 geçen sene, ay ve hafta kelimelerinde
 bulunan noktaların sayısı)

18. Nenem

Nenem dēdi nar geti (249)
 Nar dōgū gülbar geti
 Gün degmemiş buluttan
 Yel vurmamış qar geti (Süt)
 Nenem diyer nar denesi (250)
 Nenem diyer nur denesi
 İslamların bir denesi (Kâbe)

19. O yanı

O yanı pırçın bu yanı pırçın (256)
 İçinde var şah gögerçin (Göz)
 O yanı tahta buyanı tahta (257)
 İçinde var qanlı kahve (Kılıç veya hançer ve kımı)

20. Qapı

Qapı cırıldar (264)
 Heleq mırıldar
 Ėmmimoğlu meni qurtar (Hapishane)
 Qapı pırıldar (265)
 Tülkü mırıldar
 Ağa berxurdar
 Gel meni qurtar (Su quyusu)

21. Qabığı.....

Qabığı var içi yox (261)
 Qabığı var içi yox
 Dayağı yêr suçu yox (Davul)
 Qabığı yeşil içi sarı (262)
 Ge bunu bil qoca qarı (Qavun)

22. Qarnı

Qarnı qurnaz (269)
 Bumu qurnaz
 Acdursa susuz durmaz (İbrik)
 Qarnı şişib (270)
 Şehre düşüb
 Sanki türlü yemeğ bişib
 Elem ona qoşa geli
 Hepsi birden coşa geli
 Barmağı var yüz arşın AL yeşilli sarışın

Ağzına adam girer
 Hem oturu hem durar (Minaralı cami)
 Qarnım ayağısız durar (271)
 Yuqarım camo olur
 Etrafım şüle verir
 Senin için yol açar (Fanıs)
 Qarnım qoluya bağlı (272)
 Boş olu geli dolu
 Ağzıya qoyanday tatlı
 Bes dadsay bilini (Qasığ)
 Qarnımda su qalmaz (273)
 Aqar içinde dolmaz
 Özü el haceti
 Xerşeye uymaz (Süzgeç)

23. Qazanda.....

Qazanda bişti ne bişti (274)
 Bişince qarnım şişti
 Her birini açarsav
 Bu enişler ne iştî? (Dolma yemeği)
 Qazanda dolanam içinden ezerem (275)
 Dolantırmağ için datıram
 İtiğçe dolantıram (Çömçe)

24. Qere.....

Qere eşşek quyruğu qazuğ (277)
 Quyruğu qupanmazsa girmez ėve (Quru üzüm)
 Qere sığır çöker yatar (278)
 Bıgarsığın töker yatar (Qara çadır)
 Qere tavuğ yuvasında (279)
 Quyruğu var odasında (Göz)
 Qere tavuq yuvasında (280)
 Quyruğu var odasında
 O yanı pırçın bu yanı pırçın
 İçinde var şax güverçini
 İki cambaz bir duvara baxmaz (Göz)

25. Qeredi

Qeredi gece kimin (281)
 Dam deler siçan qimin (Qarınca)

Qeredi Hindi döğü (282)
İğnesi var dıxtordöğü
Tehpizi var milla döğü (Aqrep)

26. Qolu

Qolu başımnan uzun (287)
Yapılmış balut ağacınan
Qolum quvet virir mene (Biil Kürek)
Qolu iki taraftan salanı (288)
Ağzı ince fastanı içinde
Yemeğ paylanı sağ sola dolanı (Paqranc, dolanan tas)
Qolu var gülden burma (289)
Atrafı naqışlı sırma
İçinde acı qayner
Memesi gülden burma (Qoru)
Qolu yapılmış balut ağacı (290)
Başı qazar yer toprağı
Quvet özüne versey
Xarda qazar toprağı (Qazma)

27. Sarı.....

Sarı sarı sarxar (305)
Düşereın diyer korxar (Erig)
Sarıdı rengi (306)
Bığarsığtı tengi
Elemnen alı manqırı
Eşşek kimin anqırı (Hallaç yayı-Pamuk atan)
Sarıdı Salman döğü (307)
Dertlere darman döğü
Qanatı var quş döğü
Boynuzu var qoç döğü (Çekirge)

28. Suda.....

Suda balığ (313) Q
Quyruğu yanığ (Gaz lambası)
Suda hebbeler (314)
Dağda balalar
Arşun ayağı
Bayaz quyruqlu (Tavşan)
Suda hebbeler (315)

Qızlara mindi (Su tulumu)
Su içər saman yer (Çamur) (412)
Su qaçar daş dolanı (Su değirmeni) (413)
Suda Süleyman (Balığ) (414)

29. Şekere

Şekere benzer dadı yoxtu (317)
Havada uçar qanatı yoxtu (Qar)
Şeker desen şequer döğü (318)
Süt de döğü özü beyaz
Pambığ desen pampuğ döğü bu nedi? düşün bul (Qar)

30. Tap nedi tapış nedi

Tap nedi (320)
Bir kuru kafa attım refte yemeği datlı
Maymun sıratlı (Hint qozu)
Tap nedi (322)
Ağacı xemir
Ortası demir (Kebap ve şişi)
Tap nedi (323)
Dolu gider boş geli
Ağzımıza xoş geli (Qasığ)
Tap nedi (324)
Gizer oyanı
Altı qıçı var
İki dabanı (Terezi)
Tap nedi (325)
Her şey altınnan geçer (Qalem)
Tap nedi (326)
Her şeye yapışı (Ad)
Tap nedi tapış nedi (321)
Gül bahar öpüş nedi (Tarağ)
Tap nedi duvar üstünde yarım külçe (Ay) (415)

31. Uzun uzun

Uzun uzun kervanlar (331)
Tavuğun götüne yetişmez (Yol)
Uzun uzun obalar (332)
Uzun uzun obalar
Ağ seqqelli babalar

Aşağıdan su içər
Yuxarıdan balalar (Xurma ağacı)
Uzun uzun qemişler (333)
Uzun uzun qemişler
Bügün bize gelibler
Onca heley tebipler
Xurda xemir olublar (Yağmur)
Uzun uzun uzadılar (334)
Uzun uzun uzadılar
Gelin kimin bezediller (Raf)

Uzun uzun yollardan (339)
Bir 'eceyib quş geli
Qırma badamdili var
Ne diyerse xoş geli
Gözlerinnen yaş geli (Mektup)

32. Uzun uzun uzanı

Uzun uzun uzanı (336)
Gelin kimin bezeni (Xurma ağacı)
Uzun uzun uzanı (335)
Darağ dişle düzeni
Türlü naqışı olu
Üzden astar birleni (Culheçi)
Uzun uzun uzanı (337)
Heftede bir bezeni (Çamaşır ipi)
Uzun uzun uzanı (338)
Senede bir bezeni (Yılan)

33. Üç

Üç ayagdan qaxaram (341)
Suydan qüpü qaldıram
Etrafım demir mahacar
Naqıştan boyanam (Mahmal)
Üç tek geldiler bir köprübaşına (342)
Biri bastı baktı geçti biri baxtı geçti
Biri de ne baxtı ne bastı geçti (Bir hamile kadın.
Qucağında bir çocuk)

34. Üstü.....

Üstü geçi altı qoyun (343)
Quyruğu manqas başı mazı (Qırlangıç)
Üstü ottu biçili (344)
Altı sudu içili (Koyun)
Üstü dolar altı dolmaz (Değirmen) (418)

35. Yanı

Yanı daş bu yanı daş (347)
İçinde var yüzeli baş (Hamam)
Yanı divar bu yanı divar (348)
İçinde var deli davar (Dil)
Yanı perçin bu yanı perçin (349)
İçinde var şah gögerçin (Göz)
Yanı qeyye bu yanı qeyye (350)
İçinde var sarı maya (Yumurta)
Yanı taxta bu yanı taxta (351)
İçinde var qanlı qehpe (Xençer ile kını)

36. Yeddi.....

Yeddi dellüklü toxmax (358)
Bunu bilmeyen ehmeq (Baş)
Yeddi döşekli (359)
Yeddi buğazlı
Demir barmağlı
Pambığ dayağlı (Çıkrık)

37. İki

İki cambaz bir duvara baxmaz (Göz) (393)
İki parmağtan ateş tutar (Maşa) (394)

38. Ki

Ki barmağ bir nara baxar (Maşa) (396)
Ki dağ bir direk üstünde (Burun) (397)

39. Kissi qeyner ...

Kissi qeyner şirin (Burun) (398)
Kissi qeyner şor (Gözler) (399)

Bu konuda bir değerlendirme yapacak olursak :

Kerkük Türkleri bilmecelelerinde en çok bir kelimeden ibaret formel ifadeler kullanılmış; iki ve ya daha fazla kelimeden meydana gelmiş olanlar ise azınlığı oluşturmaktadır. Sözlü ortamda söyleyiş kolaylığında sağlayan ve Türkiye

Türkleri başta olmak üzere diğer Türk boylarında da görülen bu durumun, Kerkük Türkleri Türklerinde de değişmediği, görülmektedir. Ayrıca 424 bilmece içinde sadece 39 tane formel ifadenin görülmesi bize, bu benzeşmenin azlığını göstermez. Çünkü her formel ifadeyle başlayan çok sayıda bilmece bulunmaktadır. Bilmecelerdeki formel ifadelerin de, sös konusu ürünlerin sözlü ortamda yaratışılması ve yaşatılmasını kolaylaştırdığı ortadadır.

V.METİNLER

1. Abdest alı namaz kılmaz
Cemaatten geri kalmaz (Ölü) A.K
2. Ağ⁹⁴ ilan ağzın açar
Qere⁹⁵ ilan vurar geçər (İğne-İplik) S.S-A. K-A. B
3. Ağaç bükər qolu yox
Yürüdüğü yolu yox
Gezeplense ıslıq çalar
Tozları xarap eder (Yel) KK5
4. Akşama kadar bir ayağ üstünde durar
Akşam ölü elin uzadı (Helk) A.K
5. Al geti⁹⁶ alvar geti
El degmemiş ağaçtan
Qoxlanmamış gül geti (Gelin) S.S-A.K
6. Alaca nimder
Qulpunu dönder (İğ) A.K-S.S
7. Aldım noxut
Çıxtı sögüt
Yarpağı tut⁹⁷
Barı 'armut (Pamuk) S.S -A.K
8. Aldım qere
Qullandım qırmızı
Attım kül rengi (Kömür) S.S-A.K
9. Allah yapar yapısını
Demir açar kapısını (Qarpuz) A.K-S.S
10. Altı deri üstü deri
İçinde var bir avuç darı (İncir) A.B-A. K-S.S
11. Altı gâmiş⁹⁸,
İçi qoyun, üzü⁹⁹ geçi¹⁰⁰,
Bir ayağında qaldırı geçər (Yemen) S.S-A.K
12. Altı su
Üstü ataş (Nargile) A.K-S.S

94 Yılan

95 Kara

96 Getir

97 . Dut

98 Camus, camız, kömüş, manda, su sığırı

99 Yüzü

100 Keçi

13. Altı tavan üstü tavan
İçinde Qırmızı oğlan (Ağız) A.B-S.S-A.K
14. Altun araba gümüş teker
Ne'ne¹⁰¹ şeker noxud döger (Güneş, ay ve yıldızlar) S.S-A.K
15. Altun qantar
Ët dartar
Elde yapılı¹⁰²
Ëte asılı¹⁰³ (Sırğa) S.S-A.K
16. Aq suda boğdu meni
Çigine koydu meni
Bir eliyde tas
Bir elde tutu meni (Cere, gümgüm) KK3
17. Aqan sular yağışı
Gögden birbirin bulası
Damnan suları yiğər
Yerlere ulaş (Merzip) KK1
18. Aqilliler aqıl töker bulallar¹⁰⁴
Aqilsizler düşünüller durallar¹⁰⁵ (Gaz lambası) S.S-A.K
19. Aş gördüm iş gördüm
Qöpük qusan daş gördüm (Sabun) S.S-A.K-A.B
20. Aşağıdan qozu var
Avradlardan sözü var (Eyek) S.S-A.K
21. Aştı yola qaştı¹⁰⁶ yola
İki¹⁰⁷ qardaş düştü yola
Biri gider biri geli (Ayağlar) S.S- A.K
22. Ateş saldı qarıma
Qesav vurdu canıma
Ot yandı qarım qızardı
Ne yaxnaşı yanıma (Tandır) KK3
23. Ateşte büküm büküm yapılam

101 Nane

102 Yapılır

103 Asılır

104 Akıllılar akıl döker bulurlar

105 Akılsızlar düşünürler dururlar

106 Kaçtı

107 İki

- Bir birimize sarılam
Meni istediği yere bağlanam
Çekmiyen quvet bulunam (Zincir)KK1
24. Ateşte pişer
Ette asılı (Sırğa) A.K-S.S
25. Atmaca hayvan kimin
Əcisi¹⁰⁸ soğan kimin (Arı) S.S –A.K- (y2.S10.s36)
26. Attım bayaz yummağı
Tuttum qere yummağı (Gündüz ile gece) S.S-A.B-A.K
27. Axşam septim¹⁰⁹ noxudu¹¹⁰
Sebbeh qaxtım¹¹¹ yoxuydu¹¹² (Yıldızlar)S.S-A.B_A.K
28. Ayağları su içər
Üstündən gelen geçər (Köprü) S.S- A.K
29. Ayla gelir
Güneşle gider (Gece) KK5
30. Babadan eziz¹¹³
Neneden¹¹⁴ eziz
Baltadan ağır
Baldan şirin
Elde tutulmaz
Bazarda satılmaz (Uyqu) S.S-A.K-KK4
31. Babası kipri koca
Nenesi yaylı hatun
Bacısı Terlen güzel
Qardaşı kara gezer (Meyve Ağacı, gök, dallar,
yapraklar, üzüm) A.K- (y2.s1.s52)
32. Bağlasav¹¹⁵ gider
Açsav¹¹⁶ durar (Ayakkabı) S.S- A.K
33. Bahçede yeşil

108 Acısı

109 Septim

110 Nohudu

111 Kalktım

112 Yoğ idi, yok idi, yoğudu

113 Aziz

114 Anadan

115 Bağlasan

116 Açsan

- Yazda kara (Çay) A.K
34. Balacığ
Başında var tablacığı (Çivi) S.S –A.K-
(y2.s2.s52)
35. Baldan datlı
Zehirden əcci¹¹⁷ (Dil) S.S –A.B –A.K
36. Baş aşağı etsəm dolar
Baş yuxarı etsəm boşalı¹¹⁸ (Börk) S.S- A.K
37. Başı benzer erüğe¹¹⁹
Girər çıxar dellüğe¹²⁰ (Qasığ) S.S –A.K
38. Başı mazi
Quyruğu qemçi¹²¹
Altı qoyun
Üstü gəçi (Qırlangıç) S. S A.K- A.B
39. Başı tarağ
Quyruğu orağ (Xoroz) KK5
40. Başım çatal demir
Qolum taxta xurma ağacı
Duvara taxtaya mix çakar
Bax bunda ne quvet var (Çekiç) KK1
41. Başım çatal demirdi
Qolum xurme taxtadı
Sanatqar elinde bulunusan
Mix demirdən düşmansan (Küçük çekiç) KK1
42. Baxçada¹²² yeşil
Bazarda qere
Əvde qırmızı (Çay) S.S-A.B-A.K
43. Bayaz ekin qere toxum
El eker dil biçər (Yazı) S.S
44. Bellüh bellüh¹²³ baxaram

117 Acı

118 Boşalı

119 Eriğe (Kerkük'te kayısıya erik denilir)

120 Delige

121 Kamçı, kırbaç

122 Bahçede

123 Gözlerini fazla açıp bakanlar için kullanılan bir sözcüktür

- Tifreklerem¹²⁴ soxaram (İğne-Tire) S.S- A.K
45. Ben bir avuç biberem
Post ipini diderem
Darılmayın siz menden
Hıyar çıksın giderem (Pire) A.K
46. Bêş qardaş
Arxalarında birer daş (Eldeki beş parmak) S.S-A.K
47. Bêşte toğlu¹²⁵
Onda quzu
Girmide¹²⁶ aslan
Ottuzda qaplan (İnsan) S.S- A.K
48. Beyaz ekin qara toxum
El eker dil biçer (Yazı) A.K
49. Bilbilin¹²⁷ başını kes
Adamın başına qoy (Badem) S.S
50. Bilegi xurma taxta
Boyu qışlı raxta
Göz yanar su dolanı
Sondası güzel qaşqa (Nergile) KK3
51. Binlerce binlerce
Gözleri var yüzlerce (Tükürük) A.K
52. Bir ağaç var
Dal vəri¹²⁸ yarpağ vərmez (Sağal) S.S- A.K-A.B
53. Bir atım var minilmez
Bir qılıcım var ele alınmaz
Bir sağım var başa bağlanmaz (Xoroz, balıq, yılan) KK4
54. Bir atım var
Köllemeden dama girmez? (Saç) A.K.
55. Bir ayağ üstünde durar
Yer öz cisminin etini
Çekmez qurttan¹²⁹ qassabın minnetini (Mum) S.S-A.B
56. Bir bahrim var yamandı

124 Tükrüklerim

125 Erkek kuzu

126 Yirmide, yirmi yaşında

127 Bülbulün

128 Verir

129 . Kurtla, kurt ile

- İçi dolu dumandı
Doldursam doldurmasam
Bahirlerden yamandı (Qarın) A.K.
57. Bir bulağım var altı göz
Kissi¹³⁰ qeyner¹³¹ ecci (Qulaklar) S.S-A.K
58. Bir çarx bir çarx içinde
Yapılıp xoş biçimde
Güzel parmağ dolanı
Baxti fımay göz içinde (Ayran yapan) KK1
59. Bir havuz içinde bir ilan
Başında bir qırmızı quş
Su biter ilan durar
Quş ölü (Neft lampası) (y2.S9.s40) –A.K
60. Bir köktü onki¹³² dalı var
Her dalı içinde ottuzki¹³³ yarpağı var
Her yarpağı içinde beş gülü var
Üçü kölgede kissi¹³⁴ güneşte (Bir yıl, on iki ay, her
ayın otuz günü, her günkü beş vakit namaz) S.S-A.K
61. Bir kuru kafa attım rafa
Yemeği datlı maymun suretli (Hint qozu) A.K.
62. Bir kümbet yaptım qemişen¹³⁵
Men te'eccüb qaldım bu işten
Yapanı gāvur ustası
Üstünde keklik¹³⁶ yuvası
Tapmacam tapmıyanı¹³⁷
Düşün yeddi ilin¹³⁸ xestesi¹³⁹ (Hasır sepeti) S.S-A.K
63. Bir memlekette ne un dartılı¹⁴⁰

130 İkisi

131 Kaynar

132 On iki

133 Otuz iki

134 İkisi

135 Kamıştan

136 Keklik

137 Bulmayanı

138 Yedi yılın

139 Hastası

140 Ögürülür

- Ne de ölü ölü¹⁴¹ (Bir bilmecenin cevabı içindedir.
Elbette ne un öğütülür, ne de ölü bir daha ölür) S.S-A.K
64. Bir qerışti¹⁴² bir qerışten artacıq
Dibi qilli¹⁴³ başı çatlağ çatlacıq
Hem ilikti¹⁴⁴ hem sümüktü¹⁴⁵ hem deri
Yemesine cümle 'elem mişteridi mişteri
(Paça, qoyun ayağı) S.S-A.K
65. Bir qızım var
Bir gözü var (İgne) S.S-A.K-A.B
66. Bir qurru¹⁴⁶
Qafa attım rafa Yemeği datlı
Meymun¹⁴⁷ suratlı (Hind qozu) S.S-KK4
67. Bir quşum var qehverengi
Qehvelerde çalar çengi
Dur hele bir yaz gessin
Quşum kēflensin¹⁴⁸ eglensin (Pire) S- (y2.S7.s38)-A.K
68. Bir qutum var 'alamat¹⁴⁹
İçi yanar qıyamət¹⁵⁰
Yaş vurdum qurru çıxtı
Mehemmed'e salavat (Tandır) S.S-AK(y2.S9.s40)
69. Bir quyyum¹⁵¹ var
İçinde ki¹⁵² türlü suyum var (Yumurta)
S.S-(y1.S7.s38)-A.K
70. Bir quyyum var
İpi yēldi¹⁵³ (Tütün çubuğu) S.S-A.K

141 Öltür

142 Karıştır

143 Killi

144 İliktir

145 Kemiktir

146 Kuru

147 Maymun

148 Keyiflensin

149 Alâmet

150 Kıyamet

151 Kuyum

152 İki

153 Yeldir, rüzgârdır, havadır

71. Bir sehen¹⁵⁴ şeker
Dunyayı¹⁵⁵ eker (Buğday ile güneş) S.S-A.K
72. Bir sinnide ki tavuğ¹⁵⁶
Biri sıcağ biri savuğ¹⁵⁷ (Gökyüzü, güneş, ve ay)
S.S-A.K-A.B-KK4
73. Bir terecem var
İçinde otuz iqi daşım var (Dişler) A.B
74. Bir varmış bir yoxmuş
Allah'ın günü darıdan çoxmuş (Günler) S.S-A.K
75. Bir yēr biri durar
Biri de quyuğ bular (Su, taş, yeşilot) S.S_A.K
76. Biri yēr doymaz
Biri oturu¹⁵⁸ qaxmaz¹⁵⁹
Biri gider gelmez (Soba, ateş, duman) S.S-A.K-A.B
77. Bişirsev¹⁶⁰ aş olu¹⁶¹
Bişirmesev¹⁶² quş olu (Yumurta) S.S-A.K
78. Biz biz biz idiğ
Biz on iqi qiz idiğ
Bir taxtaya düzüldüğ
Gün ağarmadan yox olduğ (yıldızlar) KK5
79. Biz biziydğ
Ottuzki¹⁶³ qızıydğ
Ezildiğ büzüldüğ
Bir duvara düzüldüğ¹⁶⁴ (Dişler) S.S-A.K-A.B
80. Biz biziydğ
Ottuzki qızıydğ
Ottuzkimiz söküldüğ
Bir taxtaya düzüldüğ (Tahta tarak) S.S

154 Sahan, tabak

155 Dünayı

156 Sinide veya iki tavuk

157 Soğuk

158 Oturur

159 Kalkmaz

160 Pişirsen

161 Olur

162 Pişirmesen

163 Otuz iki

164 Dizildik

81. Bizde bir falı var
Kara yumru götü var (Neft ceresi) A.K
82. Bizim évde xalı var
Xalının ahvalı var
Gögde uçan bir quşun
Ayağının nalı var (Arı) S.S-A.K
83. Boynuz var qoç değil
Qanadı var quş değil (Çekirge) KK4
84. Bu qel'e burcu bedendi
Yeşil ekim kırmızı çıktı
Tap bu nedendi(Xine) S.S-A.K
85. Bu yanı qara
O yanı qara
Abdullah'ın qulağında sırğa (Saç soruk ve saçbağ) A.K
86. Burda vurdum qilinci¹⁶⁵
Helep'te çıktı ücü¹⁶⁶ (Yıldırım) S.S-A.K
87. Burdan bir qarınça geçti
Dêve balasınan¹⁶⁷ beyyüktü¹⁶⁸ (Bu bilmecenin
cevabı kendi içindedir. Yani deve elbette kendi
yavrusundan daha büyüktür) S.S-A.K
88. Büküm büküm içinde
Qolu büküm içinde
Xiç oyza buyza dönmez
Qeftir qolu içinde (El ve parmağlar) KK1
89. Can can üstünde
Can da demir üstünde (İnsan, at ve nal) S.S-A.K
90. Çağırdım hëtten
Ses verdi ketten
Dimdiği¹⁶⁹ sümükten¹⁷⁰
Seqqeli¹⁷¹ êtten (Xoroz) S.S-A.K
91. Çalı çalınmaz

165 . Kılıcı

166 Ucu

167 Balasından, yavrusundan

168 Büyüktür

169 Gagası

170 Kemikten

171 Sakalı

- Burnu çürümez
Yemind içipti¹⁷²
Yola yerimez¹⁷³ (Daş) S.S-A.K-A.B
92. Çarşısı çox bazarı yox
Gideni çox geleni yox (Mezarlık, kabristan) S.S-A.K
93. Çem ağacın oyallar¹⁷⁴
İçine tin tin qoyallar¹⁷⁵
Ağlama tin tinim ağlama
Sora qulağıv burallar¹⁷⁶ (Keman) S.S-A.K
94. Çox dişı var dişlenmez
Hiç kimseni incitmez
Ellerden hiç düşmez (Tarak) S.S-A.K
95. Çox qazanda dolaşı
Quru yaşı qatılı
İşi yetirince başta dolaşı (Kefkir) KK1
96. Çox temizliğ yapasan
Yağ leqeyden duşmansan
Su lifeyden uyan
Her evde bulunasan (Sabun) KK1
97. Dağ başında duran kişi
Ne arvattı ne kişi¹⁷⁷
Attı daşı vurdu quşu
Ne daş daştı¹⁷⁸ ne quş quştı¹⁷⁹ (Azrail)
S-(y2.s6.s42)-A.K-KK2
98. Azan¹⁸⁰ oxur namaz qılmaz
Arvad alı¹⁸¹ nikâh qıymaz (Xoroz)
99. Dağdan düşse qırılmaz
Suya düşse ezili¹⁸² (Kâğıt) S.S-A.K

172 Yemin etmiştir, ant içmiştir

173 Yürümez

174 Oyarlar

175 Koyarlar

176 Sonra kulağını bururlar

177 Erkek

178 Taştır

179 Kuştur

180 Ezan

181 Alır

182 Ezilir

100. Dağdan düştü dangır dungur
Qoy dişive¹⁸³ qır gemir (Qoz) S-(y2.s6.s42) –A.K
101. Dağdan endi bir fil ayağı mili mil
Bir şerbeye iki tuhur su
Gel bunun manasını bil (Yumurta) A.K
102. Dağdan endi¹⁸⁴ bir fil
Eli ayağı zifir (Kedi) S.S-A.K
103. Dağdan endi bir fil
Eli ayağı zifir
Et yer köpük qusar
Ge¹⁸⁵ bunun me'desini¹⁸⁶ bil (Pire) S.S-A.K
104. Dağdan endi dağ kimin
Qolları butağ kimin
Egildi su içmeğe¹⁸⁷
Bağırdı oğlağ kimin (Ceylan) S.S-A.K
105. Dağdan endi dağ para
Quyruğu şeytan para
Yeridi¹⁸⁸ şapur şupur
Ayağı seksen para (Döven) S.S-A.K
106. Dağdan endi hênemiş¹⁸⁹
Ağzı burnu qannanmış¹⁹⁰
İki tarqı bir turku
Yëddi çibin¹⁹¹ qavarmış (Qetir) S.S-A.K
107. Dağdan ener 'Eli Qoca¹⁹²
El ayağı xınnalıca
Oturur¹⁹³ dabban dibinde
Seleşi Farisi diliyce¹⁹⁴ (Çıkrık) S.S-(y2.s3.s45)-A.K

183 Dişine

184 İndi

185 Gel

186 Midesini

187 Bu bazen şöyle de söylenir: Endi bulağ başına

188 Yürüdü

189 Ağır, tembél

190 Kanlanmış, kan içinde kalmış

191 Sinck

192 Ali Koca

193 Oturur

194 Farsça konuşur

108. Dağdan ener dağ kimin
Qoları budağ kimin
Endi bulağ başına
Bağırdı oğlağ kimin (Bulut) (y1.s10.s38)
109. Dağdan ener gümür gümür
Çal başına qır gemir(Qoz) (y1.s11.s42)
110. Dağdan geli¹⁹⁵ dadı suyu
Men onu hiç dadmamışam (Gözyaşı) S.S-KK3-A.K
111. Dağdan geli daştan geli
Bir sesli aslan geli (Sel-Su) S.S-A.K
112. Dağdan geli daştan geli
Tin-tin seqqelli 'emmim geli (Geçi) S.S-A.K
113. Dağdan geli seke seke
Qere üzüm töke töke (Geçi) S.S-A.K-A.B
114. Dağdan indi bir fil
Eli ayağı zifir
Gelişi aslan kimin
Duruşu sultan kimin (Kedi) A.B
115. Dağdan indi dağ qimin
Qoları butağ qimin
İndi bulağ başına
Bağırdı oğlağ kimin (Ceylan) A.B
116. Daşta can
Ağaçta daş daşta can
Lalam bir diş görüptü¹⁹⁶
Ağaçta daş daşta can (Ahşap çerçeve ayna) S.S-A.B
117. Daştandı demirdendi¹⁹⁷
Mayası xemirdendi¹⁹⁸ (Değirmen) S.S-(y1.s7.s49)
118. Daştı daş döğü¹⁹⁹
Yumurta²⁰⁰ doğar tavuğ döğü
Arpa yer eşşek döğü (Kaplumbağa, Tosbaqa) S.S-A.K-A.B
119. Dayım oğlu İsme'il

195 Gelir

196 Düş görmüştür

197 Taştandır demirdendir

198 Hamurdandır

199 Taştır taş değil

200 Yumurta

- Şapalağ²⁰¹ yemeğe mail
Demirdendi kulağı
Deridendi²⁰² köynegi (Def) S.S-A.K
120. Demir demir üstünde
Qolu demir üstünde
Uzağ yolar gider
Xiç qorxu yox üstüne (Tren) KK3
121. Demirden yapılam
İki ağzım açaram
Quvetimle xerşeye qatılam (Pilayis) KK1
122. Derede at oynadı
Tepede g.. oynadı (Yel) S.S-A.K-A.B
123. Deste bileğ içinde
Kündüc xurma içinde
Dögende xavar eder
Bax ne dad var içinde (Havan) KK1
124. Deve dabbanı
Bilmez obanı
Gezer yabanı (El terazisi) S.S-A.K
125. Deve dolanı²⁰³
Gezer obanı
Altı ayağı var
İki²⁰⁴ dabbanı (El terazisi) S.S-A.K
126. Dêveden beyyûk²⁰⁵
Serçeden kuçik
Zehirden ecci
Şekerden datlı (Qoz) S.S-A.K
127. Dolanı dolanı
Diyer nene tumanım soy (Kelefçe) A.K
128. Dolu gider boş geli
Ağzıya xoş geli (Qasıq) A.B
129. Doqzan doqquz ceme'et²⁰⁶

201 Şaplak

202 Deridendir, deriden yapılmıştır

203 Dolanır

204 İki

205 Büyüklük

206 Cemaat

- İki müezzin bir imam (Tesbih) S.S-A.K
130. Dört ayağdan salanı
Ağı gülden bağlanı
Çocuq içinde yatar
Naqışlı bağdan bağlanı (Bişig) KK1
131. Dört köşedi²⁰⁷ beş döğü²⁰⁸
Suydan²⁰⁹ başı xoş döğü (Sabun) S.S-A.K
132. Dört lap bir küp
Egri direk cüt²¹⁰ yulduz (Deve) S.S-A.K-
(y1s.10.s38) –A.B-KK4
133. Dört yerden salanı
Biş parmağdan tavlani
Pampuğ ipliğ eder
Sarılmağa qatışı (İğ) KK3
134. Durar bir ayağ üstünde
Yer öz cismi etini
Çekmez kurt ile kasabın minnetini (Mum) A.K.
135. Ebdes alı²¹¹ namaz qılmaz
Cem'etten²¹² geri qalmaz (Cenaze) S.S
136. Egri sehen²¹³ ecci²¹⁴ bal
Her adamda bir cüt²¹⁵ var (Qulağ) S.S-A.K-A.B
137. El qadar mazar
Dunyani²¹⁶ gezer (Ayakkabı) S.S-A.K-A.B
138. Elde men yapılam
Çamur samanana yuğurulam
Canımnan göz göz açılam
Quş yuvası yapılam (Quş yuvası) KK1
139. Elden ele çalışmışam

207 Köşedir

208 Değil

209 Su ilc

210 Çift

211 Abdest alır

212 Cemaatten

213 Sahan, tabak

214 Acı

215 Çift

216 Dünyayı

- Qarnımnan göz göz açılmışam
Gözleri gözlerden açılmışam (Un elegi) KK1
140. Elem²¹⁷ ona qoşa geli²¹⁸
Hepsi birden coşa geli
Barmağı var yüz arşın
Al yeşilli sarışın
Ağzına adam girer
Hem oturu²¹⁹ hem durar²²⁰ (Minareli cami) S.S-A.K
141. Eli var ayağı yox
Qarnı var nefesi yox (Ceket) S.S-A.K
142. Eli var ayağı yox
Qarnı yurtıq qanı yox (Gelepeg) KK4
143. Elim vurdum yapıya
Çıxtım demir qapıya (At)S.S-A.K-KK4-(yl.s7.s49)
144. Elime aldım seni
Yüz ve bir saydım seni
Başında yeşil qümpet
Givilde andım seni (Tesbih) KK3
145. Ey ne Allah'ım var benim
Süsen külâhım var benim
Xençerden dellükdeşik
Sor ne günahım var benim (Turunç) S.S-A.K
146. Ezere gider
Ezer bezere gider
Nenesi beşikteyken
Oğlu bazara gider (Ağaç ve meyve) S.S-A.K
147. Feqirin buzdolabıyam
Qusvetiyem
Suyu buz ederem
Xer evde bulunam (Küp) KK1
148. Gêce gunduz sesleni²²¹
Qoyun içinde besleni (Koltuk veya cep saati)S.S-A.K

217 Alem

218 Gelir

219 Oturur

220 Ayakta durur

221 Seslenir

149. Gêce xatun
Gunduz xalayıq (Süpürge) S.S-A.K
150. Geli bir bir gider bir bir
Gelen gider giden gelmez
Ge²²² bunu bil (Doğum ve ölüm) S.S- A.K
151. Gelişi aslan kimin
Duruşu soltan²²³ kimin (Kedi) S.S- A.K
152. Gider gider yerinde
Altun kemer belinde
Gece gündüz yol eder
Gene durub²²⁴ yerinde (Değirmen) S.S-A.K-A.B-KK1
153. Girer çıkar yaş eder
Xetirleri xoş eder²²⁵ (Qaşığ) S.S-A.K
154. Göğden gele gele
Düşer gile gile
Bunun adı nedir
Gereq hamı bile (Yağış) KK3
155. Gözel mennen nar ister
Narım yoxtu nar ister
Ekilmemiş bostannan
Toxumsuz xıyar ister (Domalan, yer mantarı)
S.S-A.K-(yl.s11.s42)
156. Gözlerinen yaş axmaz
Sesine dayanılmaz
Qarnında demir dolanı
Yol gider xıç aramaz (Qamara²²⁶) KK1
157. Güllüdü Kipeleklidi
Begler önünde kıymetlidi (Dolma) A.K
158. Günlerden Çerşembedi²²⁷
Gêvlive²²⁸ düşen nedi
Hem odsuz hem tütünsüz

222 Beslenir

223 Sultan

224 Durmuş

225 Hatırları, gönülleri alır, gönülleri hoş tutar anlamında

226 Araba

227 Çarşambadır

228 Gönülünce

- Qazanda bişen nedi (Deleme. Yağı alınmış çiğ
sütten yapılan peynir) S.S
159. Günortadan günortaya²²⁹
Hiç sırfa²³⁰ gelmez ortaya (Ramazan) S.S-A.K
160. Hakanı
Bir quşum var hakanı
Deryahtan bir kuş uçtu
Ne eti var ne kanı (Sırsır) A.K
161. Halalar malalar
Çölde davşan balalar (Qabağ) S.S-A.K
162. Hamam hamam
Kümbeti tamam
Bunu tapanın²³¹
Babası imam (Saat) S.S-A.K
163. Hapı hapıdan
Kerki sapıdan
Tarı²³² qudreti
Öldürü²³³ milleti (Tüfek) S.S-A.K
164. Haqqanı
Bir quşum var Haqqanı
Deryahtan bir quş uçtu
Ne eti var ne canı (Hamam böceği) S.S
165. Hav hav hav atar
Çaxmağ daşı qav atar
Seksensekkiz degirman
Doqşandoqquz nav²³⁴ atar (Yıldırım) S.S-A.K_A.B
166. Havadan düştü
Yere yapıştı (Gün ışığı) S.S-A.K-A.B
167. Havar yandım qar yetir
Heyva yetir nar yetir
El degmemiş bostanan
Gün vurmamış bar yetir (Dumbalan) A.B

229 Öğleden öğleye

230 Sofra

231 Bulanın

232 Tanrı

233 Öldürür

234 Değirmen oyuğu

168. Hazara gider
Hazar bazara gider
Babası bir yaşında
Oğlan bazara gider (Xıyar²³⁵) S.S-A.K
169. Hazara ölü girdi mazara
Babası bir yaşında oğlu girdi bazara (Dam direği) A.K
170. Hazara ölü girdi mazara
Babası bir yaşında
Oğlu girdi bazara (Mertek) S.S
171. He mırmandı mırmandı
Qız divara dırmandı
Hatta oğlan gelmiyince
Qız divardan enmedi²³⁶ (Anahtar ile kilit) S.S
172. Heciler hece gider
Ehd eder gice gider
Bir yumurta içinde
Yüz eli cüce gider (Nar) A.B
173. Helem heleden yoxarı
Qonup gülden yukarı
Bir acayip quş gördüm
Dizi biden yuxarı (Arı) A.K
174. Heleq²³⁷ meleq
Ki²³⁸ şıqalati²³⁹ var (Burun) S.S-A.K
175. Hem doğrasan
Hem yığlasan²⁴⁰ (Soğan) S.S-A.B-A.K
176. Hemimidi, mimidi
Yer altında yatan
Kül harmanı kimdi (Qarınca) A.K
177. Hemirmandı mirmandı

235 Salatalık

236 İnmedi

237 . Kerkük'ün geleneksel evlerinin sokak kapısının anahtar deliği

238 İki

239 Kerkük'e özgü geleneksel evlerde dör denilen büyük odanın sonunda

alçıdan yapılmış, zeminden 60-70 cm. yükseklikte yapılan haneli raflar.

Bunların içine öteberi konular ve üstüne de yorgan, yastık ve döşek gibi

yatac malzemeleri sıralanır

240 Ağlarsın

- Kız duvara tınnandı
Hatta oğlan gelince
Kız duvardan inmedi (Kelik ve Firangi) A.K
178. Hendire mendire
Dağdan kemer indire (Teraş makinesi) A.K
179. Hestedi nestedi
Zincirli qefestedi
Barı var kölgesi yox
Bunu tapan²⁴¹ ustadı²⁴² (Domalan, yer mantarı) S.S-A.K
180. Heşte can
Heşte qefes heşte can
Lalam bir ecib²⁴³ görüb
Ağaçta daş daşa can (Ağaç çerçevesi ayna) S.S-A.K
181. Hindi hindi²⁴⁴
Neneve mindi²⁴⁵ (Siyah aba, siyah çarşaf) S.S
182. Huppa huppa
Yağlı küpe
Süt quyyusu²⁴⁶
Dere teppe²⁴⁷ (Çizme) S.S-A.K
183. Husur çıxsın
Kusir çıxsın
Hak babavun evin yıksın (Dökçe) A.K
184. İçi demir
Üstü xemir²⁴⁸ (Kebab) S.S-A.K
185. İçi qara qömür gibi
Dişi sarı şalgam gibi
Oturuşu molla gibi
Islığı şeytan gibi (Semaver) KK5

241 Bulan

242 Ustadır

243 . Acayip, tuhaf, garip

244 Hindistanlı. Mccazî olarak da siyahî anlamında

245 Anana bindi. Bu deyim kulağa kötü bir söz gibi geldiği için, bilmecceyi dinleyenler kendilerine küfür edilmiş zannı ile ilk etapta tepki gösterirler. Ancak bu deyim "anan örtündü, siyaha büründü, siyah aba giyindi" anlamında kullanıldığı anlaşıldıktan sonra sinirler yatışmış olur.

246 Kuysu

247 Tepe

248 Hamur

186. İçi kırmızı lala
Beyinsiz axtarı²⁴⁹ tapmaz²⁵⁰
Beyinli axtarı tapar (Qarpuz) S.S-A.K
187. İçi qizil dişi yeşil
Laleler aqılır aqıl töker
Bu laler aqilsizler düşünür durarlar (Qarpuz)
(y2.S10.s36)
188. İki atım var
Biri birini kovar
Biri gülerse
O birisi ağlar
Biri göz kızarı
O biri dil çıkarı (Bir iyle asman) (y.3.S 1.s.54)-A.K
189. İki eşim var
Birbirini qavar
Biri gülerse biri ağlar
Biri göz kızarı
O biri dil çıkarı.
İki fener
Gündüz yanar
Gece söner (Göz) KK5
190. İki göz haq yolun bekler
Ağrı yüngülü çeker
Ortada bir dil var
Dili haq yolun bekler (Terezi) KK1
191. İki ikiz qaredi
Birbirini hiç görmez (Göz) KK5
192. İki terafım qol salıp
Qarnıma su doldurup
Qazançı sanatıyam
Her evlerde bulunam (Satıl) KK1
193. İlim ilim ignesi
İlim xanım düğmesi
Tapmacam tapmıyam²⁵¹

249 Arar

250 Bulmaz

251 . Bilmecceyi bulmayan kişi

- Yeddi ilin xestesi²⁵² (Karabiber) S (y1.s7.s49) –A.K
194. İnce qız damnan²⁵¹ baxar
Şorbası²⁵⁴ gözden axar (Çörten) S.S-A.K(y1.s9.s39)
195. Kabuğu yeşil içi sarı
Gel bunu bil koca karı (Qavun) A.K
196. Kâğıda sardım samanı
Ağzımdan²⁵⁵ çıxtı dumanı (Sigara) S.S-A.K
197. Kala kalası iki yüz kabırgası
İçinde toplar anar başında fırkınaşı (Nargile) A.K
198. Kapı pırıldar
Tilki Mırıldar
Ağa berhurdar
Gel meni qurtar (Su quyusu) A.K
199. Kapisız han
Kubbesiz hamam
Dilsiz İmam (Dünya, deniz, xoruz) A.K
200. Kara eşek kuyruğu kazuğ
Kuyruğu kopanmasa
Giremez eve (Quru üzüm) A.K
201. Kara ilan vurur geçer (İğne tire) A.K
202. Qaratavuk yuvasında
Kuyruğu var odasında (Göz) A.K
203. Qaradı geçi döğü
Damı deler sıçan döğü (Qarınca) A.K
204. Karadı hindi döğü
İğnesi var doktor döğü
Tesbihi var molla döğü (Akrep) A.K
205. Karanluğtan kavun çıktı
Uzun boylu koha çıktı
Zamparalığı var
Dellük dellük pörgü var (Xoroz) A.K
206. Karasığır çöker yanar
Buğarsığın töker yatar (Qere çadır) A.K

252 Yedi yılın hastası

253 Damdan

254 Çorbası

255 Ağzımdan

207. Qardan ağ
Katrannan kara
Eşekten küçük
Deveden üskek (Laklak) A.K
208. Qardan ağ
Katrannan kara
Pisikten küçük
Deveden üskek (Qarğa) A.K
209. Kamım karnua
Kahmışam elua (El değirmeni) A.K
210. Kazanda bişti ne bişti
Bişince kamım şişti
Her birini aşarsau
O enişler ne işti (Dolma) A.K
211. Kırk adam başını
Bir yastığa koyup? (Dam direkleri) A.K
212. Kırt eder pırt eder
Gider kanefe altında yatar (Süpürge) A.K.
213. Ki cambaz
Bir duvara baş qoymaz (Gözler) S.S
214. Ki sehen
Ki qapağ (Gözler) S.S-A.K
215. Ki tatar
Biri qaxar
Biri yatar (Terazi) S.S-A.K
216. Kisi qeyner eccı
Kisi qeyner şor
Kisi qeyner şiirin (Qulaqlar gözler ve burun
delükleri) A.B
217. Kişi kişi
Quzzalqurtun²⁵⁶ onbêşi
Gidersev²⁵⁷ bazara yarım hoqqa et al
Ne erkek olsun ne dişi (Ciğer) S.S-A.K
218. Kömürden qebab yapar
El maşası gözlerin dağlar

256 Kızıl kurdun

257 Gidersen

- Kömür ataşı göz daldırı
Ne istediseler yapar (Manqala) KK1
219. Kurumadan işler
Durmada işler? (Qalp) A.K.
220. Kuş hananı kapahladım
Dört yanını saçahladım (Göz ve kirpikleri) A.K.
221. Quyu quyu
Dombulu suyu
İçen ölü
İçmeyen kalı (Tüfek) A.K.
222. Kuyu kuyu içinde
Bir de kuyu içinde
Zincir sallanı (Saat) A.K.
223. Kündüç qüsmeye yaparam
Xurmayla qündüç qataram
Sini atfında düzerem
Datıgca dalaram (Dübeg) KK1
224. Lalam diyer²⁵⁸ düz durdum
Egri yattım düz durdum
Yüz il²⁵⁹ er qucağında
Gelin yattım qız durdum (Xurma ağacı) S.S-A.K-A.B
225. Lalam diyer güç gördüm
Güç üstünde hüç gördüm
Yüzü sümük başı et
Bir acayıp kuş gördüm (Xoroz) A.K
226. Lalam diyer ırmağlı
Haq yoluna varmağlı
Dört canlı beş cesetli
On gözlü yüz barmağlı (Dört kişi tarafından taşınan
ölü tabutu) S.S
227. Lalam diyer yağ geti²⁶⁰
Getirirsev²⁶¹ sağ geti
Sağılmamış inekten

258 Der

259 Yıl

260 Getir

261 Getirirsen

- Erimemiş yağ geti (Bal) S.S-A.K
228. Lalam düzgün oxunu
Kim var ona toxunu
Onun bunun xetriyçin
Harap edip²⁶² yuxunu (Saat) S.S-A.K
229. Lalam elin aşına
El toplanı²⁶³ başına
Ne eli ne ayağı
Gider ekin başına (Su) S.S-A.K
230. Lalam mennen nar ister
Baxçıvan yoxtu bar ister
Ekilmemiş bostannan
Toxumsuz xıyar ister (Domalan, yer mantarı) S.S-A.K
231. Lalam şirin çağırı²⁶⁴
Haqqın sırtın çağırı
Bir ağaçta beş alma
Birbirini çağırı (Azan) S.S-A.K -(y1s12.s46)
232. Lalam uzun uzadı²⁶⁵
Sağın solun gözedi²⁶⁶
Geh tepme geh şapalağ²⁶⁷
Keloğlan bezedi²⁶⁸ (Dokumacı) S.S-A.K
233. Leble çaxtıy gözümə
Yere çaldıy dolandı
Elime aldım bulandı (Mezrih) KK1
234. Lelem elin eşine
El toplandı başına
Ne eli ne ayağı
Gider ekin başına (Su) A.B
235. Men bir avuc biberem
Post dibini diderem

262 Etmiş

263 Toplanır

264 Çağırır

265 Uzadır

266 Gözetir

267 Gâh tekme gâh şaplak

268 Bezetir, bezer, süsler

- Darılmayın siz mennen²⁶⁹
 Xıyar çıxsın giderem (Pire) S.S
 236. Men bir quş gördüm
 Canı var qanı yoxtu
 Sütü halaldı²⁷⁰
 Êti haramdı (Bal Arısı) S.S-A.B-A.K
 237. Men giderem o qalı²⁷¹ (Ayağ izi) S.S-A.B-A.K
 238. Mende var sende var
 ‘Elemde yoxtu²⁷² cihanda var
 Şam’da taptım²⁷³ üç tene (Eski) harflerle men, sen,
 âlem, cihan ve Şam kelimeleri yazıldığı zaman, bu
 kelimelerdeki noktaların bilmecenin cevabıdır)S.S-A.K
 239. Mene değer sene degmez
 Teyzeye degmez
 Babaya deger neneye degmez (Dudaq) KK1 –KK2
 240. Meni qazançı yapar
 Pazarlarda satar
 Xer evlerde bulunam (İbrik) KK1
 241. Menim bir qutum var
 İçinde ottuzki²⁷⁴ türlü otum var (Ağız ve dişler)
 S.S-A.B-A.K
 242. Menim gülüm gül açar
 Gülümü müşkül açar
 Senede bir ayda ki²⁷⁵
 Haftada üç gül açar (Eski yazıda, bilmecede geçen
 sene, ay ve hafta kelimelerinde bulunan noktaların
 sayısı) S.S-A.K
 243. Mini minice
 Burnu ergice (Nohxt) S.S-A.K
 244. Miskindi²⁷⁶ sesi çıxmaz

269 Darılmayın siz benden
 270 . Helâldir
 271 Kalır
 272 Alemde yoktur
 273 Taptım
 274 Otuz iki
 275 İki
 276 Miskindir

- Kimsenin canın sıxmaz
 Yerimezsem yerimez
 Yêrde gider çürümez
 Onu istersem eger
 Özünne²⁷⁷ bir de döner (Gölge) S.S-A.K
 245. Ne savuğdu benim başım
 İgneyden çiqer göz yaşım
 Canıma xava vurdular
 Ataş aldı birden başım (Pirimiz) KK1
 246. Ne uzundu ne ince
 Ne ennidi ne ensesiz
 Eli yoxtu veriri
 Ayağı yoxtu yeriri
 Dili yoxtu seleşiri (Saat) A.K
 247. Nedendi
 İncili sedef nedendi
 Bir şişede ki levin su²⁷⁸
 Qarışmırı²⁷⁹ nedendi? (Yumurta) S.S-A.K
 248. Nedi ki
 Ne mavıdı²⁸⁰ ne sarı
 Bir güzel ağaçta
 Gözel saçları (Lif) S. Y 2.S. 8. s. 44) A.K
 249. Nenem²⁸¹ dēdi nar geti²⁸²
 Nar dōgü²⁸³ gülbar geti
 Gün degmemiş buluttan
 Yel vurmamış qar geti (Süt) S.S-A.K
 250. Nenem diyer nar denesi
 Nenem diyer nur denesi
 İslamların bir denesi (Kâbe) S.S-A.K
 251. Neneye degmez
 Babaya deger

277 Özünden, kendiliğinden
 278 Bir şişede iki çeşit (tүrlü) su
 279 Karışmıyor
 280 Mavidir
 281 Anam
 282 Getir
 283 Değil

- Dayzaya²⁸⁴ degmez
 'Emmiye deger
 Degere degmez
 Degmeze deger
 Vallaha degmez
 Billaha deger (Adı geçen kelimeler telaffüz edilirken dudakların birbirine değip değmemesi)
 S.S- A.K –A.B
252. Obalar
 Ağ seqqelli²⁸⁵ babalar
 Aşağıdan su içer
 Yuxarıdan balalar²⁸⁶ (Meyve Ağacı) S.S-A.K
253. Obı obanı
 Gezer obanı
 Altı qıçı²⁸⁷ var
 Ki²⁸⁸ de dabbanı (El terazisi) S.S
254. Olsa gündüz olur
 O olmasa gece olur (Güneş) K K5
255. Oturu²⁸⁹ gevşer
 Duzsuz bişer²⁹⁰ (Süt) S.S-A.K
256. Oyanı pırçın bu yanı pırçın
 İçinde var şah gögerçin (Göz) A.K.
257. Oyanı tahta buyanı tahta
 İçinde var qanlı kahve (Kılıç veya hançer ve kını) A.K.
258. Öz malımdı Allah bili²⁹¹
 Menimnen gider benimnen geli
 Ne yapmışam ne tapmışam
 Ne kimseden borc almışam (Gölge) S.S-A.K.
259. Parasını el aldı gëtti

284 . Teyzeye Bu Kerkük bilmececi, Türk halk edebiyatının lebdëgmez (dudak değmez) türünün güzel örneklerinden sayılır

285 Ak sakallı

286 Yavrular

287 Ayığı

288 İki

289 Oturur

290 Tuzsuz pişer

291 Bilir

- Dumanını yël aldı gëtti (Sigara) S.S-A.K
260. Pır pır uçar
 Yoğurt sıçar (Değirmen) A.K
261. Qabığı²⁹² var içi yox
 Dayağı yer suçu yox (Davul) S.S-A.B-A.K -(y 2.s. 2.52)
262. Qabığı yeşil içi sarı
 Ge²⁹³ bunu bil qoca qarı (Qavun) S.S
263. Qan qırmızı süt bayaz
 Deve balasınan²⁹⁴ beyyük
 Xan qapısınan²⁹⁵ geçmez (Bu bilmeccenin cevabı kendisidir) S.S-KK 4-(y.2.s.1,s 52)
264. Qapı cırıldar
 Heleq²⁹⁶ mırıldar
 Êmmimoğlu meni qurtar (Hapishane) S.S-A.K-A.B
265. Qapı pırıldar
 Tülkü mırıldar
 Ağa berxurdar
 Gel meni qurtar (Su quyusu) S.S
266. Qapıma yoğurt sürttüler
 Silirem silirem gitmiri (Ay ışığı) A.B
267. Qardan ağ
 Qatrannan qere
 Eşekten kuçık
 Dêveden üske²⁹⁷ (Leylek) S.S-A.B
268. Qardan ağ
 Qatrannan qere
 Pisikten²⁹⁸ kuçık
 Dêveden üske (Qarğa) S.S
269. Qarnı qurnaz
 Burnu qurnaz

292 Kabağı, kılıfı, dışı

293 Göl

294 Balasından, yavrusundan

295 Kapısından

296 . Kerkük'ün geleneksel evlerinin sokak kapısındaki anahtar deliği

297 Yüksek

298 Kediden

- Ac²⁹⁹ dursa susuz durmaz (İbrik) S.S-A.B
 270. Qarnı şişib³⁰⁰
 Şehre düşüb³⁰¹
 Sanki türlü³⁰² yemeğ bişib³⁰³
 Elem³⁰⁴ona qoşa geli³⁰⁵
 Hepsi birden coşa geli
 Barmağı var yüz arşın AL yeşilli sarışın
 Ağzına adam girer
 Hem oturu³⁰⁶hem durar³⁰⁷(Mınaralı cami)S.S-A.K
 271. Qarnım ayağısız durar
 Yuqarım camo olur
 Etrafım şüle verir
 Senin icin yol açar (Fanıs) KK1
 272. Qarnım qoluya bağlı
 Boş olu geli dolu
 Ağzıya qoyanday tatlı
 Bes dadsay bilini (Qasıq) KK1
 273. Qarnımda su qalmaz
 Aqar içinde dolmaz
 Özü el xaceti
 Xerşeye uymaz (Süzgec) KK1
 274. Qazanda³⁰⁸ bişti ne bişti
 Bişince qarnım şişti
 Her birini açarsav³⁰⁹
 Bu enişler³¹⁰ ne iştı? (Dolma yemeği) S.S
 275. Qazanda dolanam içinden ezerem
 Dolantırmağ için datıram

- 299 Aç
 300 . Karnı
 301 Düşmüş
 302 Çeşitli
 303 Pişmiş
 304 El salarım
 305 Gelir
 306 Oturur
 307 durmak
 308 Kazanda (Kerkük ağzında tencere sözcüğü yerine kazan kullanılır)
 309 Açarsan
 310 İnişler

- İtiğçe dolantıram (Çömçe) KK1
 276. Qepqeredi³¹¹ her yanı
 Günde³¹² dağları canı (Tencere, kazan) S.S
 (y1.s9s39) AK-K4
 277. Qere eşşek quyuğu qazuğ
 Quyuğu qupanmazsa³¹³ girmez éve (Quru üzüm) S.S
 278. Qere sığır çöker yatar
 Bıgarsığın töker yatar (Qara çadır) S.S- (y1.s8.47)
 279. Qere tavuğ yuvasında
 Quyuğu var odasında (Göz) S.S - (y2.S9.s40)
 280. Qere tavuğ yuvasında
 Quyuğu var odasında
 O yanı pırçın bu yanı pırçın
 İçinde var şax güverçini
 İki cambaz bir duvara baxmaz (Göz) KK3
 281. Qeredi gece qimin
 Dam deler sıçan qimin (Qarınca) A.B
 282. Qeredi Hindi döğü³¹⁴
 İğnesi var dıxtor³¹⁵ döğü
 Tehpizi³¹⁶ var milla³¹⁷ döğü (Aqrep) S.S-A.K
 283. Qeri qerimez³¹⁸
 Boynu çürümez
 Qeri and içib³¹⁹
 Yola yerimez³²⁰ (İbrik) S.S-KK4
 284. Qesti meni ağaçtan xördü meni baştan
 Pazarda satılam
 Yaptı meni ayni
 Saftan bağdan (Süpürge) KK1

- 311 Kapkaradır
 312 Her gün
 313 Kopmazsa
 314 Karadır Hindistanlı değil
 315 Doktor
 316 . Tespihi
 317 Molla
 318 Kocakarı kocamaz
 319 Yemin etmiş, ant içmiş
 320 Yürümez

285. Qırmızıdı qırıǵdı¹²¹ başı
Batırram çıxardıram¹²² axar gözünün yaşı
(Dolma kalem) S. S
286. Qırt eder pırt eder
Gider qenefe¹²³ altında yatar (Süpürge) S. S
287. Qolu başımnan uzun
Yapılmış balut ağacınan
Qolum quvet virir mene (Biil Kürek) KK1
288. Qolu iki taraftan salanı
Aǵzı ince fastanı içinde
Yemeǵ paylanı sağ sola dolanı (Paqranc,
dolanı tas) KK1
289. Qolu var gülden burma
Atrafı naqışlı sırma
İçinde acı qayner
Memesi gülden burma (Qoru) KK1
290. Qolu yapılmış balut ağacı
Başı qazar yer topraǵı
Quvet özüne versey
Xarda qazar topraǵı (Qazıma) KK1
291. Qoz xurma yiğere
Qış yazı qaldıram
Qış günü rütbeten
Yaz günü sataram (Kendir) KK1
292. Qumaşı yaşıldı
Astarı qırmızıdı (Qarpuz) A.B
293. Qur'an'da mimsiz (İnna A'tayna Süresi) KK5-S.S-A.K
294. Qurmadan işler
Durmadan işler (Qalp) KK4-S.S-A.K
295. Quş xananı¹²⁴ qapaxladım
Dört yanını saçaxladık (Göz ve kirpikler) S.S
296. Qutu qutu içinde
Bir de qutu içinde (Soğan) S.S-A.K

321 Kırmızıdır kırıkır

322 Batırram çıkarırım

323 . Kanepe

324 Hâneyi

297. Quvvat olsun¹²⁵ ustalar
Sağalmadı xesteler
Quşlardan ne quşudu
Bıǵarsıǵın¹²⁶ desteler (İpek böceği) S.S
298. Küçüq yastıq
İçi dolu qatık (Ceviz) KK5
299. Küp altında bulunam
Axan suyu yiğere
Başımda beyaz cenger
Saf suyu yiğere (Küçük küp)
300. Küzeci yuǵuru meni
Elinde yapar meni
Yaz günü buz ederem
Pazarda satar meni (Cere, şerbe) KK1
301. Rühü yoxtu¹²⁷ almaz nefes
Şekli cisimi eynen qefes¹²⁸
Egri beli uzun boynu
Çox neşeli vëri¹²⁹ bir ses
Boş qarnına dolar hava
Mehzün¹³⁰ sesi derde dava¹³¹ (Ud) S.S-A.K
302. Raxta taşı böleler
Etrafına qurşun tökeler
Ortadan göz açarlar
Qarın qarma dayalar
Döndüǵçe baş bulalar (Taş degirmen) KK3
303. Sana diyerem bir beyit
İster otu ister get
Yemişten ne yemişi
Dili sümük¹³² başı et (Xurma) A. K.

325 Uzak yoldan gelen birisine "kolay gelsin, geçmiş olsun" anlamında söylenen bir deyim

326 Baǵırsaǵın

327 Ruhu yoktur

328 Aynı kafes (gibi)

329 Verir

330 Mahzun

331 Deva, ilaç, şifa

332 Kemik

304. Sandugu¹¹¹ qapattım
Püskülleri yazıda¹¹¹ qaldı (Kırpık) S.S-KK3-A.K
305. Sarı sarı sarxar
Düşerem diyer korxar¹¹⁵ (Erig) S.S-A.K-A.B
306. Sarıdı¹¹⁶ rengi
Bıgarsıgı¹¹⁷ tengi
‘Elemnen alı manqırı¹¹⁸
Eşşek kimin anqırı¹¹⁹ (Hallaç yayı-Pamuk atan) S.S-A.k
307. Sarıdı Salman döğü¹²⁰
Dertlere darman döğü
Qanadı var quş döğü
Boynuzu var qoç döğü (Çekirge) S.S-A.K
308. Satılmaz mendile qoyulmaz
Dadına doyulmaz (Uyku) A.B
309. Satsan etmez on para
Başı çoktu götü ok
Her kim yese olmaz tok
Meskeni su kenarı
Çi onu gör çi narı (Nar) A. K.
310. Sene diyerem bir bêt¹²¹
İster otu¹²² ister gêt
Yemiştən ne yemişti
Başı sümük¹²³ canı êt (Xurma) S.S-(y1.s12.46)-A.K
311. Senede bir nokta
Ayda iki nokta
Haftada üç nokta(Nokta) A.K
312. Sıra sıra petekler
- 333 Sandığı
334 Dışarıda
335 Düşerim der korkar
336 Sarıdır
337 Bağırsaktır
338 Alemden (halktan) alır mangırı
339 Anırır
340 Değil
341 . Sana söylerim bir beyit
342 Otur
343 Kemik

- Birbirini kütekler¹⁴⁴ (Dişler) S.S-A.K
313. Suda balığ
Quyuğu yanığ (Gaz lambası) S.S-A.K
314. Suda hebbeler
Dağda balalar
Arşun ayağlı
Bayaz quyuğlu (Tavşan) S.S-A.K
315. Suda hebbeler
Qızlara mindi¹⁴⁵ (Su tulumu) S.S-A.K
316. Şaq şaqı hamam
Künbeti tamam
Bunu tapanın¹⁴⁶
Babası imam (Saat) S.S-A.K
317. Şekere benzer dadı yoxtu¹⁴⁷
Havada uçar qanadı yoxtu (Qar) S.S-A.B-A.K
318. Şeker desen şeqer döğü
Süt de döğü özü beyaz
Pambığ desen pampuğ döğü bu nedi?
düşün bul (Qar) KK5
319. Şevede su doldurulam
Uzağ yolara qaldırılram
Boynum uzun bir qolum
Su yolarında bulunam (Güm Güm) KK1
320. Tap nedi
Bir kuru kafa attım refte yemeği dathı
Maymun sıratlı (Hint qozu) A. K.
321. Tap nedi tapış nedi¹⁴⁸
Gül bahar öpüş nedi (Tarağ) S.S-A.K
322. Tap nedi¹⁴⁹
Ağacı xemir
Ortası demir (Kebap ve şişi) S.S-A.K
323. Tap nedi
- 344 Kötékler
345 Bindi
346 Bulanın
347 Tadı yoxtur
348 Bul nedir buluş nedir
349 Bul nedir

- Dolu gider boş geli¹⁵⁰
 Ağzımıza hoş geli (Qasığ) S.S-A.K
324. Tap nedi
 Gizer oyanı
 Altı qıçı var
 İki dabanı (Terezi) (y3.s1.S54)
325. Tap nedi
 Her şey altınnan¹⁵¹ geçer (Qalem) S.S-A.K
326. Tap nedi
 Her şeye yapışı¹⁵² (Ad) S.S-A.K
327. Taşta can
 Ağaçta taş
 Taşta can
 Lalam bir diş görüptü
 Ağaçta taş
 Taşta can? (Ağaç çerçevesi ayna) A.K.
328. Taştandı demirdendi
 Mayası xamirdendi (Değirmen) A.K.
329. Toxumsuz biter
 Dünyaya¹⁵³ yêter (Tuz) S-AK
330. Uban ubanı gezer obanı
 Altı kıçı var iki tabanı (Terezi tartı) A. K.
331. Uzun uzun kervanlar
 Tavuğun götüne yetişmez (Yol) A. K.
332. Uzun uzun obalar
 Ağ seqqelli¹⁵⁴ babalar
 Aşağıdan su içir
 Yuxarıdan balalar¹⁵⁵ (Xurma ağacı) S.S-A.K-A.B-

(yıl 1.S.5.s41)

333. Uzun uzun qemişler¹⁵⁶

- 350 Gelir
 351 Altından
 352 Yapışır
 353 Dünyaya
 354 Ak sakallı
 355 Yavrular
 356 Kamışlar

- Bügün bize gelibler¹⁵⁷
 Onca heley tebipler¹⁵⁸
 Xurda xemir olublar¹⁵⁹ (Yağmur) S.S-A.K-A.B- (y2.
 s2.s529)
334. Uzun uzun uzadılar¹⁶⁰
 Gelin kimin bezediller¹⁶¹ (Raf) S.S-A.K-A.B
335. Uzun uzun uzanı
 Darağ dişle düzeni
 Türlü naqışı olu
 Üzden astar birleni (Culheçi) KK3
336. Uzun uzun uzanı¹⁶²
 Gelin kimin bezeni¹⁶³ (Xurma ağacı) S.S-A.K-KK4
337. Uzun uzun uzanı
 Heftede¹⁶⁴ bir bezeni (Çamaşır ipi) A.K-S.S-
 (y2.s4.s479)-A.B
338. Uzun uzun uzanı
 Senede bir bezeni (Yılan) S.S-A.K
339. Uzun uzun yollardan
 Bir 'eceyib¹⁶⁵ quş geli¹⁶⁶
 Qırma badam¹⁶⁷ dili var
 Ne diyerse¹⁶⁸ hoş geli
 Gözlerinnen yaş geli (Mektup) S.S-A.K
340. Uzundu incedi yarığdı başı¹⁶⁹
 Altına serdim hamam qumaşı
 Soxtuxça çektiççe tökülü¹⁷⁰ yaşı

- 357 Gelmişler
 358 Halay çıkmışlar
 359 Ufak hamur olmuşlar
 360 Uzatırlar
 361 Bezendirler, bezerler, süslerler
 362 Uzanır
 363 Bezenir, süslenir
 364 Haftada
 365 Acayip, tuhaf
 366 Gelir
 367 Badem
 368 Derse
 369 Uzundur incedir yarıktır başı
 370 Dökülür

- Geldixçe gëttixçe biter işi (Dolmakalem) S.S-A.K
341. Üç ayagdan qaxaram
Suydan qüpü qaldıram
Etrafım demir mahacar
Naqıştan boyanam (Mahmal) KK1
342. Üç tek geldiler bir köprübaşına
Biri bastı baktı geçti biri baxtı geçti
Biri de ne baxtı ne bastı geçti (Bir hamile kadın. Qu-
cağında bir çocuk) A. K.
343. Üstü geçi¹⁷¹ altı qoyun
Quyruğu manqas¹⁷² başı mazı (Qırlanğıç) S.S-A.K
344. Üstü ottu biçili¹⁷³
Altı sudu içili¹⁷⁴ (Koyun) S.S-A.K-A.B
345. Yada saldı meni
Elden ele aldı meni
Hasılı ele aldı
İşe saldı meni (Yaba) KK1
346. Yahudu'nun qillisi¹⁷⁵
Xanımın imşağına¹⁷⁶ (Çorap) S.S-A.K
347. Yanı daş bu yanı daş
İçinde var yüzeli baş (Hamam) S.S-A.K
348. Yanı divar bu yanı divar
İçinde var delli¹⁷⁷ davar (Dil) S.S-A.K
349. Yanı perçin bu yanı perçin
İçinde var şah gögerçin¹⁷⁸ (Göz) S.S
350. Yanı qeyye¹⁷⁹ bu yanı qeyye
İçinde var sarı maya (Yumurta) S.S-A.K
351. Yanı taxta bu yanı taxta

- 371 . Keçi
372 Makas
373 Ottur biçilir
374 Sudur içilir
375 Yahudi'nin kıllısı
376 Yumuşağına
377 Deli
378 Güvercin
379 . Kaya

- İçinde var qanlı qehpe¹⁸⁰ (Xençer ile kını) S.S
352. Yaptı meni qazançı
Başım ağzım neftçi
Tökerem nefti birbirimize
Yerde baş dolunca (Neft rehedesi) KK1
353. Yarın ne Çarşamba di
Gönlüne düşen nedi
Otsuz Hem de Ateşsiz
Kazanda bişen nedi? (Deleme) A.K.
354. Yarmalandı gözlerim
Bulunmadı toprağlarım
Özü yüze çıqtı
Tutulmadı gözlerim (Qerbil) KK1
355. Yaşadixça qıssalı¹⁸¹ boyu
Bunu bilsev¹⁸² al yüz köyü (Qalem) S.S-A.K-(.y1.s5.s41)
356. Yaşıldı seyid döğü
Beyazdı heci döğü
Saçı var derviş döğü (Soğan) A.K
357. Yaz gelende soyunu
Qış gelende soyunu
Barını el alı¹⁸³
Yarpağını yel alı (Ağaç) S.S-A.K
358. Yëddi dellüklü toxmax¹⁸⁴
Bunu bilmeyen ehmeq¹⁸⁵ (Baş) S.SKK3-A.K
359. Yëddi döşekli
Yëddi buğazlı
Demir barmağlı
Pambığ dayağlı (Çıkrık) S.S-A.K
360. Yêr elin uzadıb¹⁸⁶
Gög qıçın¹⁸⁷ uzadıb (Minare) S.S-A.K

- 380 Kahpe
381 Kısılır
382 Bilsen
383 . Alır
384 Yedi delikli tokmak
385 Ahmak
386 Elini uzatmış
387 Ayağın (ı)

361. Yere attım sumucu
Her anda bir domucu
Allah belasını vere
Kim bilir bu verici (Balğam) A. K.
362. Yeridim yeridim
Bir sarı turle taptım (Eşek sideği) A. K.
363. Yeşildi seyyid döğü³⁸⁸
Bayazdı hecci³⁸⁹ döğü
Saçı var devriş³⁹⁰ döğü (Taze soğan) S.S-A.K
364. Yox ağzı yox gözü
Söyler öğretir özü
Dilde ondan usta yox
Ondan yaxın dost da yox (Kitap) KK5
365. Yoxladım bēlindekin³⁹¹
Annadım gēvlindekin³⁹² (Kitap) S.S-A.K-(y1.s5.s41)
366. Yumruğumca³⁹³ yuvası
Yüzellidi balası³⁹⁴ (Nar) S.S-KK4-A.B-A.K
367. Yuvada tavuğ
Atrafi³⁹⁵ sıra sıra yımırta³⁹⁶ (Ağız) S.S-A.K
368. Yuxarıdan qere qere³⁹⁷
Yēre düştü para para
Elime aldım qan kimin
Ağzıma qoydum bal kimin (Siyah dut) S.S-
(y2.S7.s38)-A.B-A.K
369. Zeynel men diyim sen bil
Sesi var canı yok
Sümügü var kanı yok (Saat) A. K.
370. Ağ odada sarı gelin (Lamba) A. K-S.S-A.B

- 388 Yeşildir seyyit değıl
389 Beyazdır hacı
390 Derviş
391 Belindekini
392 Anladım gönlündekini
393 Yumruğum kadar
394 Yüzellidir yavrusu
395 Etrafi
396 Yumurtla
397 Kara kara

371. Ağaçta gülsüz (İncir) A.K-KK5-S.S
372. Ağzından yer burnundan kusar (İbrik) A.K
373. Alçağ damda cin oynar (Elekte patlayan mısır) S.S
374. Altan yer üstən sıçar (Rende) A.K
375. Axşam geli³⁹⁸ sebbe³⁹⁹ gider (Uyku) S.S-A.K
376. Bayaz qızı barmağladım (Yoğurt) S.S - A.K
377. Canı var kanı yok (Saat) A.K
378. Cennet'ten çıxmaz (Çocuk) S.S-A.K
379. Cüt dırnağa⁴⁰⁰ dayanmaz (Bit) S.S-A.K
380. Dağda dileyman⁴⁰¹ (İlan) S.S-A.K-KK5
381. Dağdan teppeden qar yağar (Elek ve un) S.S-A.K
382. Dilsiz imam (Xoroz) S.S
383. Dişleri var dişlemez (Tarağ) S.S-A.K
384. Dört ayağı var bir kulağı? (Ekmek tahtası) A.K
385. Dünya⁴⁰² altınnan geçer (Qalem) S.S-A.K
386. Duzsuz⁴⁰³ bişer (Süt) A.K-S.S-KK4
387. Elsiz ayağısız qapı açar (Yel) S.S-A.K-A.B
388. Gece gunduz⁴⁰⁴ resim yapar (Ayna) S.S-A.K-A.B
389. Hap paşa çaldım taşa (Çirinek) A.K
390. Haq bili⁴⁰⁵ xax⁴⁰⁶ bilmez (Ecel) S.S-A.K
391. Hayvanda dilsiz (Balıq) A.K.
392. İçerisi qızıl yazısı⁴⁰⁷ yeşil lalalar⁴⁰⁸ (Qarpuz) S.S-A.K
393. İki cambaz bir dıvara baxmaz (Göz) (y2.s4.s47) -A.K
394. İki parmağtan ateş tutar (Maşa) A.B
395. Kısa kılincim (İğne) A.K
396. Ki⁴⁰⁹ barmağ bir nara baxar (Maşa) S.S-
(y 2.S 10. S 36) -A.K

- 398 Gelir
399 Sabah, sabahleyin
400 Çift tımağa
401 Bu sözcük her hâlde dolanan, dolaşan ve uzun anlamına geliyor
402 Dünya
403 Tuzsuz
404 Gündüz
405 Bilir
406 Halk
407 Dışarısı
408 Laleler
409 K. Ç. F. İki

397. Ki dağ bir direk üstünde (Burun) S.S-A.K
 398. Kissi qeyner şirin (Burun) S.S-A-K
 399. Kissi qeyner şor¹¹¹ (Gözler) S.S-A.K
 400. Küçük damda cin oynar (Qavurga) A.K-(yl.s8.s47) -S.S
 401. Kümbetsiz hamam (Deniz) S.S-A.B
 402. Minaranın dibi delik (İğne) A.K
 403. Nenesi var babası yox (Hz. İsa) S.S-A.K
 404. Obada Usman (Xoroz) S.S-AK-KK5
 405. Onki¹¹¹ degirman onki ay (Yıl-Gökyüzü) S.S-A.K
 406. Ölü dirri¹¹² tutar (Kapan) S.S-A.K
 407. Özü dirri¹¹³ eşşegi ölü (Çocuk ve beşik) S.S-A.K
 408. Qapısız xan (Dünya) S.S-A.B
 409. Qırx adam başını bir yastuğa qoyub¹¹⁴ (Mertekler) S.S
 410. Qırx sekkiz qapısı (Cuma günleri) S.S- A.K
 411. Quşlarda yumırta¹¹⁵ doğmaz bala doğar (Yarasa) S.S-A.K
 412. Su içər saman yer (Çamur) S.S-A.K
 413. Su qaçar daş dolanı¹¹⁶ (Su değirmeni) S.S-A..K
 414. Suda Süleyman (Balığ) S.S-KK5-A.K
 415. Tap nedi duvar üstünde yarım külçe (Ay) A.K.
 416. Taptığım tapısı¹¹⁷ (Yer) S.S-A.K
 417. Uzun alacım (Sap) A.K.
 418. Üstü dolar altı dolmaz (Değirmen) S.S-A.K.
 419. Vaxtı geli üregi¹¹⁸ çatlar (Koza) S.S-A.K
 420. Yatar gevşer (Qoyun) S.S-A.K-KK5
 421. Yər altında yağlı qeyiş¹¹⁹ (İlan) S.S-A.K
 422. Yıxılmaz Haqqın yapısı (Yapı) S.S-A.K
 423. Zambur borküm (İskif) A.K.
 424. Zenzelegörkem(Aspap)A.K.

410 Tuzlu

411 On iki

412 Diri (yi) , canlı (yıl)

413 K. Ç. F. Diri, canlı

414 Koymuş

415 Yumurta

416 Dolanır, döner

417 Bulduğum tapusu

418 Vakti gelir yürüğü

419 Kayış

SONUÇ

Kerkük Türklerinin bilmeceleri konu olarak büyük bir çeşitlilik göstermektedir. Daha çok "yemek", "tabiat", "hayvanlar", "ev", ve "ev eşyaları" ile ilgili alanlarda gözlediğimiz yoğunluk olanların dünden bu güne süregelen hayatlarının, yaşam tarzlarının izlerini göstermektedir. Özellikle yemek ev ve hayvanlar ile ilgili olanların da bu durum, rahatlıkla gözlenebilmektedir. Bu durum bize Kerkük Türklerinin değer Yargılarını göstermekte bir başka ifadeyle önem verdiği konularla ilgili bilmecelerin, diğerlerine oranla fazla olduğunu belirtmektedir.

Yapılan çalışmalar da ise aynı çeşitliliği devam ettiğini görmekteyiz. Nitekim söz konusu bilmecelerin çoğunluğunu şiir şeklindekiler oluşturmakta; bize ilk şeklimizin ilk şekillerinin şiir şeklinde olup saz eşliğinde söylendiğini hatırlamaktadır. Şiir şeklindeki bilmecelerin 9 dizeye kadar çıkılması da, bu görüşümüzü doğrular nitelemektedir.

Düz yazı biçimindeki bilmeceler çoğu kuralı cümle halinde olup pek azı devrik cümle olarak söylenmektedir. Bu, Kerkük Türklerinin konuşma dillerindeki özeliği de gösteren bir durumdur.

Kafiye söz konusu olduğunda ise Kerkük Türkleri bilmecelerin de daha farklı bir durum gözlenmektedir. Nitekim iki dizeliler genellikle iki dize birbirleriye kafiyeli veya değil iken dört dizeliler de çeşitli kafiye şekli karşıya çıkmaktadır. Bu arada mani kafiyeli bilmeceler de dikkatimizden kaçmamıştır. Bilmecelerin dize sayısı artıkça belli bir kafiye düzenine sahip olmaması ise işin bir başka tarafını teşkil etmektedir.

Kerkük Türkleri bilmecelerinin çoğunluğundan cevaplar, bilmecelerden ayrı yeri bağımsızdır. Ancak cevabı bilmecelerin içinde olanları da bulunmaktadır. Cevabı içinde bulunan bilmecelerin her dizesinin belli harf ile başlaması, bu tür söyleyişin âşık tarzı söyleyişle ilgilisi olduğunu düşündürmektedir.

Aynı soydan gelen Türk boy ve topluluklarının bilmecelerinde benzerlik olması ise gayet tabidir. Nitekim 14 bil-

mece hem Kerkük Türklerin, de Türküye Türklerinde ortak olması da, bu düşünceyi doğrular biçimdedir. Bir yerde bilmecelerin varyantları bize, iki Türk boyunun dünden bu güne hem ortak hayatlarını, hem de ortak değerlerini ortaya koymaktadır.

Bilmeceler, tıpkı tekerlemeler gibi kalıp ifadeleri de içinde barındırırlar. Hem söyleyişte kolaylığı, hem de yaratılmasında ve yaşatılmasında sürekliliği sağlayan bu durumun 39bilmecede görünmesi, bu bakımdan anlamlıdır.

Dikkatimizi çeken bir başka durum ise Kerkük Türkleri bilmecelinden şiir şeklinde olanlarının ilk dizelerinde formel ifadelerle rastlanması olmuştur. Tekerlemelerde olduğu gibi bilmecenin yaratılması ve yaşatılmasında kolaylık sağlayan bu formel ifadeleri içeren bilmeceler bize söz konusu bilmeceleri söyleyenlerin, tekerleme söyleme konusunda da usta olduğunu göstermektedir.

Kerkük Türkleri bilmeceleri içinde birden fazla cevabı olanlar da bulunmaktadır. Bilmece sözlü gelenekte oluşan ve yaşayan bir tür olduğuna göre zaman içinde cevap içerdiği yakın kavramlarla ilişkilendirilmiş; bütün ve parça düşüncesine göre birden fazla cevabı içermiş olmalıdır.

Kerkük Türkleri bilmecelerinin çokaz kaynak kullanmamıza rağmen fazla sayıda olması bize, bu türün halla canlı olduğunu göstermekte; bilmecelerin sözlü edebiyatın diğer türleri kadar geniş bir yer tutuşunu ifade etmektedir.

Kısacası Kerkük Türkleri bilmeceleri kendisine has özelliklerle dikkati çekmekte; Türk Dünyası bilmeceleri içinde önemli bir yer edindiğini düşündürmektedir.

KAYNAKÇA

- ALPEREN** Altan. "Folklor ve Edebiyatın Unutulan Unsuru Bilmeceler." *Milli Folklor*, S. 31-32, 1996.
- Ana Britannica**. Ana Yayıncılık; C. IV
- ARTUN** Erman. "Adana'da Bilmece Sorma Geleneği." *Balıkesir Üni. I. Halkbilimi Bilgi Söleni Bildirileri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. ss. 159-170
- ATALAY** Besim. *Divanü Lügati't Türk Tercümesi*. I, II, Ankara: TTK Yay, 1985
- BAŞGÖZ** İlhan. *Bilmecelerin Tophuma İlgis. Folklor Yazıları*. İstanbul: Adam Yayınları, 1986.
- BAŞGÖZ** İlhan. *Türk Bilmeceleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, C.I.II. III, 1993.
- BAŞGÖZ** İlhan-**TIETZE** A. *Türk Halk Bilmeceleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999.
- BENDEROĞLU** Abdullatif. *Irak Türkmen Foloklorundan Örnekler*. Bağdat: Irak Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993.
- BRUNVAND** Jan Harold. "Bilmeceler ve Diğer Sözlü Bulmacalar" (Çev: Kadriye Türkan). *Milli Folklor*; S.74, ss. 137-143.
- BORATAV** Pertev Naili. *Le Tekerleme; Contrubition a petude typologique et stylistique Conte populaire Turç*. Paris: 1963.
- BORATAV** Pertev Naili. *Türk Halkbilimi-I 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*; İstanbul: Gerçek Yayınları, (5. Baskı), 1988.
- CEBECİ** Ahmet. "Deliorman Bilmeceleri" Türk Folkloru Araştırmaları Yılığ, Ankara: *MFAD* Yayınları, 1975.
- CELEBİOĞLU** Amil - **ÖKSÜZ** Yusuf Ziya. *Türk Bilmeceler Hazinesi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1995.
- ÇOBANOĞLU** Özkul. *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Ankara: Akçağ Yay, 2005.
- Divanü Lügati't-Türk*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.
- Dorson** R. *Günümüz Folklor Kuramları*. Bornova İzmir: Ege Üni; Basımevi Müdürlüğü. 1984
- EKREM** Mehmet Ali. *Bülbül Sesi Dobruca Türkleri Folklo-*

- rundan Seçmeler*. Bükreş: Kriteron Kitabevi, 1981.
- ELİ** Kadir Mirza. *Türk Kalık Cumbaktarı*. Almatı: Gılobus baspası, 2006.
- ELÇİN** Şükrü. *Türk Bilmeceleri*. Ankara: Başbakanlık Basımevi, 983
- ELÇİN** Şükrü. *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Akçağ Yay (7. Baskı), 2001.
- ERGUN** Sadettin Nuzhet-FERİT Ahmet. *Konya: Vilayeti Hal-kiyat ve Harsiyatı*, 1926
- ERGUN** Metin. *Altay Türklerinin Bilmeceleri*. Prof. Dr. Saim Sakaoğlu'na 55. Yıl Armağanı, Kayseri; 1994
- Gelişim Gençlik Ansiklopedisi**; Gelişim Yayınları; İstanbul 1978
- GEORES** Robert A-DUNDES Alan. (Çev. Aslı Göksel); "Bilmecenin Yapısı Bir Tanımına Doğru" *Folklorla Doğru*: S. 37-12, 1974
- GÜLEÇ** Hamdi. *Halk Edebiyatı*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2002.
- HÜRMÜZLÜ** Habib. *Kerkük Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Kerkük Vakfı, 2003
- İslam Ansiklopedisi**. *İslam Âlemi Tarih. Coğrafya ve Bibliyografya Lugati*. C.2, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi 1979.
- KARADEMİR** Fevzi. *Türk Halk Bilmecelerinde Yapı Dil ve Üslup Özellikleri*. Diyarbakır 2007. Dicle Üni; Sosyal Bilimler Enstitüsü(Basılmamış Doktora Tezi).
- Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I**. Ankara: 1991
- KAYA** Doğan. *Anonim Halk Şiiri*. Ankara: Akçağ Yayınları. (2. Baskı) 2004
- KERKÜK** Aydın. *Irak Türkmen Ağzında Bilmeceler*. Kerkük: Cumhuriyet Basımevi, 1972.
- MALOV** S. "Türküsçe Volks rütsel aus Nordbulgarıyan" (*İslam Ansiklopedisi "bilmece" maddesi C2. s. 616'dan naklen*)
- ÖNAL** Mehmet Naci. "Dobruca Türklerinin Bilmeceleri" *Folklor ve Edebiyat*, 1997 (Temuz; Ağustos), ss .83-108
- ÖZDEMİR** Nebi. *Cumhuriyet Dönemi Türk Eğlence Kültürü*.

- Ankara Akçağ, 2005.
- PAŞEYEV** Gazanfer. *Irak Türkmen Folkloru*. İstanbul : Kerkük Vakfı Yay, 1998.
- ABRAHAMS** Roger D. - **DUNDES** Alan. "Bilmeceler". (çev: Ezgi Metin) *Milli Folklor*: S. 74. ss. 118-126
- SAATÇI** Suphi. *Kerkük Çocuk Folkloru*. İstanbul: Ötüken Yayınları; 2008
- SAKAOĞLU** Saim. "Bilmecelerimiz ve Dört Mısradan Kuru-lu Erzurum Bilmeceleri". *Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*. Erzurum, 1970, S. 10
- SAMOYLOVİÇ** A.N. "Zagdaki Zekaspiyskih Turkmenov" Moskova 1909, Zivaya Starina
- TEZEL** Naki. *Türk Halk Bilmeceleri*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1969
- Türkçe Dil Bilgisi*. Gazi Üniversitesi. Türkçe öğrenim Araştırma ve Uygulama Merkezi (TÖMER). Ankara: 2006
- Türk Ansiklopedisi*. C.VI. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1968
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. "Bilmece mad.". C. I; (Komisyon)
- Türkçe Sözlük*. Ankara :Türk Dil Kurumu Yayınları, 2005, C.I, (10.Baskı) s 272
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. C I; Dergâh Yayınları. 1977
- UZUN** Mustafa Öner. *TRT Repertuarındaki Türkülerde Kullanılan Formel İfadeler.*, Ege Üni; Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı-Halk Bilimi (Basılmamış Doktora Tezi), 2005
- YARDIMCI** Mehmet. *Halk Şiiri Aşık Şiiri Tekke Şiiri*. Ankara Ürün Yayınları, 2002
- YAYIN** Nerin. *Oyun Tekerlemeleri Üzerine Bir İnceleme*. İzmir: Ege Üni Yayınları, Edebiyat Fakültesi Yayın 2009, no: 157.
- Örnekler**; **SAATÇI** Suphi. *Kerkük Çocuk Folkloru* – **KETENE Cengiz**. *Kerkük Halk Edebiyatından Seçmeler*. Ankara 1990; **PAŞAYEV** Gazanfer. *Kerkük Folklor Antolojisi*; Bakü 1987.

KAYNAK KİŞİLER

K. 1

Ad Soyadı	: Abbas Hamit Cüce
Doğum Tarihi	: 1954
Doğum Yeri	: Tuzhurmatı, orta mahale
Kültür Düzeyi	: Lise mezunu
Cinsiyeti	: Erkek
Bilmeceyi Kimden Öğrendiği	: Kendi fikrinden bilmece söylemeyi seviyor

K. 2

Ad Soyadı	: Emire Huseyin Muhamet
Doğum Tarihi	: 1951
Doğum Yeri	: Kerbela
Cinsiyeti	: Bayan
Kültür Düzeyi	: Lise mezunu
Bilmeceyi Kimden Öğrendiği	: Annesinden

K. 3

Ad Soyadı	: Halil İbrahim Tovik
Doğum Tarihi	: 1961
Doğum Yeri	: Tuzhurmatı
Cinsiyeti	: Erkek
Kültür Düzeyi	: Lise mezunu
Bilmeceyi Kimden Öğrendiği	: Kendi okuduğu bilmece kitaplarından

K. 4

Ad Soyadı	: Bedriye Muhammet Defe
Doğum Tarihi	: 1939
Doğum Yeri	: Tuzhurmatı, Orta Mahale
Cinsiyeti	: Bayan
Kültür Düzeyi	: Ev hanımı
Bilmeceyi Kimden Öğrendiği	: Annesinden

K. 5

Ad Soyadı	: Samir Hayder Assafoğlu
Doğum Tarihi	: 1967
Doğum Yeri	: Tuzhurmatı, Orta Mahale
Cinsiyeti	: Erkek
Kültür Düzeyi	: Orta okul
Bilmeceyi Kimden Öğrendiği	: Yaşlı kişilerde